

НАСЪРЧАВАНЕ НА ПОСЕЩАВАНЕТО НА ДЕТСКА ГРАДИНА ОТ ДЕЦА В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ

Експериментални доказателства
от България

© 2017 Международна банка за възстановяване и развитие / Световната банка
1818 H Street NW, Washington DC 20433
Telephone: 202-473-1000; Internet: www.worldbank.org

Някои права са запазени
1 2 3 4 19 18 17 16

Тази разработка е продукт на служители на Световната банка, като включва и външни приноси. Констатациите, тълкуванията и заключенията, изразени в тази разработка, не отразяват непременно гледните точки на Световната банка, нейния Борд на изпълнителните директори или на правителствата, които те представляват. Световната банка не гарантира точността на данните, включени в тази разработка. Границите, цветовете, означенията и другата информация, показани на която и да било включена карта в тази разработка, не отразяват оценка от страна на Световната банка относно юридическия статус на която и да било територия или одобряването или приемането на такива граници. Всички карти в този доклад са изготвени от Картографското звено на Групата на Световната банка.

Нищо в настоящето не представлява или не се счита за ограничение или отказ от привилегиите и имунитетите на Световната банка, всички от които са специално запазени.

Този превод не е създаден от Световната банка и не следва да се счита за официален превод на Световната банка. Световната банка не носи отговорност за съдържанието или грешките в този превод.

Права и разрешения

Тази разработка е достъпна под Creative Commons Attribution 3.0 IGO license (CC BY 3.0 IGO) <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/igo>. Съгласно лицензията Creative Commons с указване на авторството можете да копирате, разпространявате, предавате и адаптирате тази разработка, включително за търговски цели, при следните условия:

Указване на авторството — Моля, цитирайте разработката по следния начин: *Световната банка. 2017. Насърчаване на посещаването на детска градина от деца в неравностойно положение: експериментални доказателства от България.* License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO.

Преводи — Ако създадете превод на тази разработка, моля добавете следния отказ от права заедно с указването на авторството:

Този превод не е създаден от Световната банка и не следва да се счита за официален превод на Световната банка. Световната банка не носи отговорност за съдържанието или грешките в този превод.

Адаптации - Ако създадете адаптация на тази разработка, моля, добавете следния отказ от права заедно с посочването на авторството:

Това е адаптация на оригинална разработка на Световната банка. Възгледите и мненията, изразени в адаптацията, са отговорност единствено на автора или авторите на адаптацията и не са одобрени от Световната банка.

Съдържание от трети страни - Световната банка не притежава непременно всеки компонент от съдържанието, съдържащо се в разработката. Ето защо Световната банка не гарантира, че използването на отделен компонент или част от трета страна, които се съдържат в разработката, няма да наруши правата на тези трети страни. Рискът от искове, произтичащи от такова нарушение, остава единствено за вас. Ако желаете да използвате повторно компонент на разработката, ваша отговорност е да определите дали е необходимо разрешение за тази повторна употреба и да получите разрешение от собственика на авторските права. Примери за компоненти могат да включват, но не се ограничават до таблици, числа или изображения.

Всички заявки за права и лицензи трябва да бъдат адресирани до: World Bank Publications, The World Bank Group
1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA; fax: 202-522-2625; e-mail: pubrights@worldbank.org.

НАСЪРЧАВАНЕ НА ПОСЕЩАВАНЕТО НА ДЕТСКА ГРАДИНА ОТ ДЕЦА В НЕРАВНОСТОЙНО ПОЛОЖЕНИЕ

Експериментални доказателства
от България

Елиз Юйлери

(Университет Пари-Дофин)

Йоост де Лаат

(фондация „Портикус“)

Пол Гертлер

(Калифорнийски университет – Бъркли)

ДОКЛАД ЗА ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО
юни 2017 г.

WORLD BANK GROUP

TRUST
FOR SOCIAL
ACHIEVEMENT

SIEF

Strategic Impact
Evaluation Fund

AMERICA FOR
BULGARIA
FOUNDATION

Благодарности

Авторите изказват благодарност за щедрата финансова подкрепа на Фонда за стратегическа оценка на въздействието (SIEF) на Световната банка, който финансира изследователските дейности, на фондация „Америка за България“, която финансира мерките и на Сара Перин, Искра Стойкова и Евгения Волен от „Тръст за социална алтернатива“ (ТСА), фондацията, която участва в разработването и реализира тази програма. Благодарим на Евгения Волен също така и за внимателния преглед и редакция на настоящия доклад. Пламен Данчев, Десислава Кузнецова, Флора Келменди от Световната банка ръководиха изпълнението на този проект и ние им благодарим за техните напътствия и подкрепа. Авторите благодарят и на Робин Оди и Мадлин Дженкинс за отличната подкрепа, която предоставиха във връзка с изследователските дейности, както и на институт „Отворено общество“ – България за изключителната работа по събиране, въвеждане и почистване на данните. Съдържащите се в настоящата публикация констатации, тълкувания и заключения са на авторите и не отразяват непременно позицията на групата на Световната банка, нейния съвет на директорите или правителствата, които те представляват, или на Университет Пари-Дофин, Калифорнийския университет Бъркли или фондация „Портикус“. Всички грешки са наши.

Резюме

Осигуряването на равни възможности за децата е едно от най-сериозните предизвикателства в областта на човешкото развитие. Нарастват опасенията, че децата в неравностойно положение изостават от децата с добър социално-икономически статус, защото не разполагат със същите възможности за качествено ранно детско развитие и предучилищна подготовка. По тази причина от решаващо значение е да се намерят ефективни начини за повишаване на посещаемостта в детската градина на децата от бедните населени места. В настоящата публикация са представени резултатите от мащабно многоцентрово рандомизирано контролирано проучване, проведено през периода 2014–2015 г. в 236 бедни населени места в България, целящо да повиши посещаемостта в целодневните детски градини сред децата от бедни семейства, предимно от ромски и турски етнос. Настоящото проучване установява, че предоставянето на безплатен достъп до детска градина намалява наполовина дела на децата на възраст между 3 и 5 години, които не са записани в детска градина, както и до повишаване на посещаемостта с около 20 %. Допълнителните финансови стимули в размер на 7 или 20 лв. месечно, отпускани в рамките на проучването под условие за посещаване на занимания, нямат пряко отражение върху записването и посещаемостта, което е признак, че разходите свързани със записването в детска градина са по-съществена пречка, отколкото предполагаемите нагласи и потребности от допълнителни финансови стимули. Организирането на срещи в населените места за предоставяне на информация относно важното значение на детската градина също не влияе върху посещаемостта, макар да води до известно подобряване на възприятията на родителите относно предимствата на детската градина, както и до нарастване на стремежите на родителите за децата им, особено за момичетата. Като цяло отмяната на таксите за детска градина представлява най-ефективната стратегия за увеличаване на посещаемостта в детските градини. Краткосрочният ефект върху детското развитие и изграждащата се езикова и числова грамотност, двигателните и социално-емоционалните умения, обаче, е смесено: в известна степен положително при децата от българския етнос и отрицателно за децата от ромски и турски произход. Тези резултати показват, че е възможно ползата от детската градина да не се проявява незабавно при всички деца, особено при децата от малцинствените групи, които може би имат нужда от допълнителна подкрепа за успешен преход към детската градина и извличане на полза от посещението ѝ.

Съдържание

Въведение	5
Цели	5
Добавена стойност на настоящата оценка.....	5
Характерни особености на средата и на прилаганите държавни политики по време на осъществяването на оценката на въздействието	5
Преглед на научната литература.....	7
Теория на промяната.....	9
Описание на мярката	11
Компоненти на мярката	11
Изпълнение на мерките	12
Разходи за мерките.....	13
Методология: структура и изпълнение на оценката	15
Извадка от населението.....	15
Случайно разпределение на участниците в програмата в групи за изпълнение на различни мерки и в контролна група.....	15
Събиране на данни	17
Показатели, представляващи интерес.....	17
Валидиране на структурата на проучването	19
Баланс на базовата извадка	19
Равнище на отпадане от програмата и въздействие на този процес върху баланса на базовата извадка.....	19
Определяне на въздействията от програмата.....	20
Основни въздействия.....	20
Смесени въздействия	20
Резултати.....	22
Преглед на представителната извадка от населението и характеристиките на домакинствата.....	22
Изпълнение на програмата.....	22
Резултати от оценката.....	26
Въздействия върху посещаемостта в детските градини	26
Въздействие върху начина, по който родителите възприемат детската градина	29
Въздействия по отношение на стремежите на родителите за децата им.....	31
Въздействие върху заетостта в домакинството.....	33
Въздействие върху участието на родителите в образователни дейности	35
Въздействия върху ученето и развитието на детето	36
Заклучения и препоръки относно политиките.....	42
Приложения	44

Приложение I: Проверка на баланса на базовата извадка и на равнището на отпадане от програмата	44
Приложение I, таблица 1: Проверка на баланса за домакинствата, интервюирани в рамките на базовото проучване	44
Приложение I, таблица 2: Отпаднали — (не)интервюирани в рамките на заключителното проучване	46
Приложение I, Таблица 3: Проверка на баланса за домакинствата, интервюирани в рамките на заключителното проучване	47
Приложение I, Таблица 4: Сравнение между членовете на базовата извадка, които са интервюирани в рамките на заключителното проучване, и тези, които не са били интервюирани	49
Приложение II: Вътрешногнездова корелация на променливите в заключителното проучване	50
Приложение III: Въздействия на етническата принадлежност	51
Приложение IV: Проучване на обясненията за специфичното въздействие върху развитието на децата от малцинствените групи	61
Приложение IV-1: Обобщено представяне на инструмента IDELA, разработен от фондация „Спасете децата“	66
Приложение V: Структура и съдържание на информационните срещи	68
Приложение VI: Причини за неефективност на програмата	69
Приложение VII: Основни въздействия с използване на различна спецификация на приложените мерки	70

Въведение

Цели

Основната цел на настоящата оценка на въздействието е да осигури информация за най-ефективните подходи за повишаване на посещаемостта в детските градини сред общностите в неравностойно положение в България и да бъде от полза за формирането на държавните политики в тази област.

Добавена стойност на настоящата оценка

Осигуряването на равни възможности за децата е едно от най-сериозните предизвикателства в областта на човешкото развитие. Нарастват опасенията, че децата в неравностойно положение изостават от децата с добър социално-икономически статус, защото не разполагат със същите възможности за качествено ранно детско развитие и предучилищна подготовка. Данните от международни проучвания подчертават критичното значение на пълноценната подкрепа на децата, особено от бедни семейства, в колкото се може по-ранен етап от тяхното развитие, за да могат да разгърнат целия си потенциал. На този фон формулирането на ефективни по отношение на разходите стратегии, които да осигурят по-широк достъп до качествено предучилищно образование и да установят подкрепяща среда за учене в ранна детска възраст за децата в неравностойно положение, е от решаващо значение. Проучването има за цел да осигури конкретни доказателства от полза в процеса на разработване на ефективни политики за насърчаване на посещаемостта на детски градини и какво е въздействието им върху детското развитие в краткосрочен план.

Характерни особености на средата и на прилаганите държавни политики по време на осъществяването на оценката на въздействието

Неравенствата започват в ранна детска възраст: резултатите от регионално проучване на ПРООН/Световната банка/ЕК от 2011 г. сред ромите в България, Румъния, Унгария, Словакия и Чешката република, установява, че докато повече от 75 % от всички деца в страната на възраст между 3 и 6 години ходят на детска градина, голямото мнозинство от децата в неравностойно положение не посещават такива образователни заведения. **Европейската комисия насърчава държавите членки да предприемат мерки за повишаване на посещаемостта в детските градини.** Съобщението на ЕК „Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите“ (ЕК, 2011 г.), публикувано през април 2011 г. и утвърдено от Европейския съвет на 24 юни 2011 г., призовава всички държави членки „да разширят достъпа до образование и грижи в ранна детска възраст“ (стр. 6) и, позовавайки се на приетото през 2011 г. съобщение на Комисията „Образование и грижи в ранна детска възраст: да осигурим за всички деца най-добрия старт в живота за утрешния свят“, настоява за по-широк достъп до висококачествено не-сегрегирано образование в ранна детска възраст.

В България също се поставя подобен акцент върху предучилищното образование. Със законодателни изменения през 2010 г. е предвидено задължително предучилищно образование с продължителност две години, с цел да бъдат обхванати всички деца на 5 и 6-годишна възраст. На общините е предоставен срок от 2 години, за да изградят необходимия капацитет за приемане на всички деца. За 5 и 6-годишните деца предучилищната образователна услуга е безплатна. Но детските градини налагат такси за покриване на съпътстващите образователната услуга разходи и много от тях изискват от родителите допълнителна подкрепа, предимно под формата на материали в натура. При прилагането на мярката „безплатен достъп“ в рамките на проучването, голямата част от тези разходи са премахнати. Към момента на започване на изследването през септември 2014 г., посещаването на някои форми на предучилищ-

но образование (подготвителни полудневни групи обособени в училища) е било де юре задължително и безплатно за 5 и 6-годишните деца.

В България семействата с месечен доход по-нисък или равен на 350 лв. на член на семейството получават **детски надбавки** (месечни помощи за отглеждане на дете) за всяко дете на възраст над 1 година. За децата на възраст 5 и 6 години тези надбавки се получават под условие детето редовно да посещава подготвителна предучилищна група (полудневна или целодневна), освен когато това е невъзможно поради здравословното състояние на детето. През 2014 г. месечните надбавки за деца бяха в размер 35 лв. за дете на месец.

Не е ясно, обаче, дали именно гореописаните нормативни разпоредби са успели да премахнат всички разходи и дали и в каква степен поотделно и в комбинация са допринесли за повишаване на равнището на записване и посещаемост сред ромските деца.

Целодневните детски градини са предпочитаната в България форма за ранно детско образование. Детските градини са предназначени за деца от 3 до 6-годишна възраст (но само групите за 5-6 годишните деца се посочват като предучилищно образование). Програмата включва образователни занимания от 8 до 12 часа, сутрешна и следобедна закуска и обяд, следобеден сън и игри до 16-17:00 ч. През 2014 и 2015 г. приблизително 92 % от всички деца записани в публични програми за ранно детско образование са посещавали целодневна детска градина. Докато броят на децата, записани във всички налични видове детски градини през 2015 г. е отбелязал лек спад с 0,1 %, спрямо 2014 г., броят на записаните в целодневни детски градини деца е нараснал с 0,6 %. Повечето родители имат възможност за избор между целодневна детска градина за децата на 5 и 6-годишна възраст (задължително предучилищно образование) и полудневни безплатни програми в начални училища. По-голямата част от децата на 5 и 6-годишна възраст са записани в целодневни детски градини, което отразява избора на родителите, независимо от свързаните разходи, т.е. заплащането на такса за детска градина. Следва също да се отбележи, че детските градини в по-големите градове се запълват бързо и е трудно да се намери място ако първото записване на детето става на 5-6-годишна възраст. Записаните на 3-годишна възраст деца са с предимство и детската градина запазва местата им, поради което включването на нови деца с неотложни потребности на по-късен етап е затруднено. Следователно има голяма вероятност бедните родители, които са избрали да не записват и плащат такса за детска градина, когато децата им са на 3-4 годишна възраст, да *нямат* друг избор за записване на 5-6 годишна възраст освен в безплатните полудневни групи в началните училища, където има свободни места.

Разходите на общинските целодневни детски градини се поделят между държавата, общината и семействата (чрез събираните от общината такси за детска градина). Държавното финансиране покрива разходите за педагозите и част от веществената издръжка на базата на диференцирани разходни стандарти и броя на записаните деца. Средствата се отпускат на общините под формата на субсидия и впоследствие се пренасочват изцяло към детските градини. Средната стойност на държавното финансиране на дете за целодневна детска градина през 2015 г. е 1730 лв., с 5% по-висока от сумата за 2014 г., когато е била 1655 лв.

Общинското финансиране покрива част от веществената издръжка (инфраструктура, храна, транспорт, материали и други подобни). Таксите за целодневна детска градина, плащани от семействата се определят от общините в рамките на определена на централно равнище обща рамка (Закон за местните данъци и такси), а детските градини ги събират директно от родителите или обгрижващите лица. Някои общини определят дневни такси; други определят месечна такса за посещение през целия месец, изчислена пропорционално на реалния брой дни, през които детето е посещавало детската градина; а други прилагат комбинация от двата метода. В малко случаи таксите за отделните месеци са различни, като са съобразени с разходите за храна. Съгласно разчетите средният годишен размер на таксата за дете за целодневна детска градина е в размер на 176 лв., или с 2 % по-нисък в сравнение с размера за 2014 г. – 183 лв. по официални данни.

Населението, което е обект на настоящото проучване се състои предимно от етнически обособени общности в неравностойно положение. В Европа живеят приблизително 10-12 млн. роми, голямото мнозинство от които живеят в крайна бедност и са засегнати от икономическо и соци-

ално изключване. Регионалното проучване на ПРООН, Световната банка и ЕК сред ромите (2011 г.) констатира, че повече от една трета от децата от ромски произход в Източна Европа остават гладни поне веднъж месечно. Освен това, макар че повече от 80 % от родителите роми съобщават, че желаят синовете и дъщерите им да получат поне средно образование, по-малко от 25 % от децата наистина завършват такова образование.

Тези обстоятелства, съчетани с дискриминацията, водят до много големи несъответствия в резултатите на пазара на труда, както и до изключително ниски равнища на производителност на труда в сравнение със средните равнища сред най-бедните 25 % от държавите в целия свят. (Световна банка, 2012 г.¹). Ромското население в България, което достига до 700 000 души (по преценка на преброятелите), е едно от най-големите в Европа. По тази причина настоящото проучване обръща особено внимание на семействата от малцинствените групи (ромски и турски).

Преглед на научната литература

През октомври 2011 г. в две обзорни публикации в изданието „Lancet“ беше подчертано значението на мерките в областта на ранното детско развитие, особено за преодоляването на неравенствата, с които се сблъскват групите в неравностойно положение. В първата обзорна статия² се изтъква, че неравенствата в детското развитие започват още в пренаталния период и през първите години от живота. Тези неравенства включват недостатъчен прием на микроелементи в ранна детска възраст (определени минерали и витамини) и ниски нива на когнитивно стимулиране, което оказва сериозно отражение върху развитието на децата. Анализираните научни данни показват, че оптималният период за постигане на най-добри резултати при минимални разходи за преодоляване на неравенствата са първите години от живота, когато траекторията на личностното развитие все още не е напълно утвърдена. Втората обзорна статия³ съдържа оценка на ефективността на мерките в областта на ранното детско развитие. Авторите заключават, че мерки като предоставяне на подкрепа на родителите за отглеждането на децата и записване на децата в детска градина имат потенциал за подобряване на ранното детско развитие, „[...] като резултатите са по-добри, когато програмите са с високо качество и са насочени към най-уязвимите деца“.

Heckman и кол. (2013 г.)⁴ също заключават от прегледа на научната литература за оценка на въздействието, че програмите с висококачествени мерки, насочени към децата в неравностойно положение като цяло показват благоприятни ефекти или липса на ефект от програмата върху детето в по-късните резултати в живота му. Разликите в качеството на програмите обясняват липсата на ефект от приложените мерки. Например, известното изследване на Baker, Gruber и Milligan (2008 г.)⁵ проучва въздействието на универсалната програма за детски грижи в Квебек върху родителите и децата. То установява значителен и мащабен ефект върху заетостта на родителите, но и редица неблагоприятни последици върху социално-емоционалните умения на децата, като възможните обяснения за това са по-хладната и непоследователна родителска грижа, влошеното здравословно състояние на родителите и влошените взаимоотношения помежду им, което не може да се компенсира в достатъчна степен от услугите, предоставяни в рамките на програмата. Неотдавна Гарсия и кол. (2016 г.) са провели проучване на дългосрочните

1. Световна банка (2012 г.), „*Toward an Equal Start: Closing the Early Learning Gap for Roma Children in Eastern Europe*“ (За равен старт: преодоляване на несъответствието по отношение на ученето в ранна възраст сред ромските деца в Източна Европа).
2. Walker и кол. (2011 г.), „*Inequality in early childhood: risk and protective factors for early child development*“ (Неравенство в ранното детство: рискови и защитни фактори, свързани с ранното детско развитие), The Lancet, том 378, бр. 9799, стр. 1325–1338
3. Engle и кол. (2011 г.), „*Strategies for reducing inequalities and improving developmental outcomes for young children in low-income and middle-income countries*“ (Стратегии за намаляване на неравенствата и подобряване на резултатите от развитието на малките деца в страните с ниски и средни доходи). The Lancet, том 378, бр. 9799, стр. 1339–1353
4. Heckman, J., R. Pinto, и P. Savelyev (2013). *Understanding the Mechanisms through Which an Influential Early Childhood Program Boosted Adult Outcomes*. (Разбиране на механизмите посредством които, влиятелна програма за ранно детско развитие е повишила резултатите при възрастните), American Economic Review 103(6), стр. 2052–2086
5. Michael Baker, Jonathan Gruber и Kevin Milligan. (2008 г.) „*Universal Child Care, Maternal Labor Supply, and Family Well-Being*“ (Универсална грижа за децата, предлагане на работа на майките и благосъстояние на семействата) Journal of Political Economy. Том 116, бр. 4, стр. 709–745

ползи от две мерки за дневна грижа/предучилищно образование: Проект за ранно детско образование в Каролина (Carolina Abecedarian Project) и „Подходът на Каролина за отзивчиво образование“ (Carolina Approach to Responsive Education). Констатациите показват значително общо положително въздействие, но също така изтъкват важното значение на качеството и показват отрицателното въздействие на програмите с ниско качество върху момчетата⁶.

През 2012 г. Световната банка, като използва резултатите от регионално проучване на домакинствата с конкретен фокус върху детските градини, предложи четири основни мерки в рамките на политиката с цел повишаване на записването в детска градина и подобряване на ученето в домашна среда в ранна възраст за децата от ромски произход:

- (1) по-добро информиране на родителите относно ползите от предучилищното образование за постиженията на децата на следващите етапи от живота им;
- (2) насърчаване на приобщаващи детски градини посредством работа с родителите и тяхното по-пряко ангажиране в предучилищното образование с помощта на помощник-учители от ромски произход;
- (3) премахване на бариерите от финансов характер, по възможност в съчетание със субсидии за редовно присъствие;
- (4) подкрепа на родителите да полагат грижи за децата си в домашна среда.

Тези заключения произтичат от констатацията, че голямото мнозинство от родителите роми желаят децата им да завършат средно образование, но също така голяма част от тях са изразили желание да отглеждат децата си в домашна среда през първите години от живота им, когато са били запитани защо не са записали децата си в детска градина. Разходите също са фактор от значение. Почти половината от родителите са съобщили, че биха променили решението си относно записването на децата им в детска градина, ако е осигурено присъствието на помощник-учител ром. Повече от половината са посочили, че биха променили решението си, ако не се заплащат такси или ако им бъдат отпуснати купони за храна.

Практическият опит от реализацията на редица инициативи, осъществени с водещата роля както на правителства, така и на неправителствени организации, също подкрепя тези заключения. Пример в това отношение е много по-високото равнище на записване в Унгария, съчетано с програми за премахване на бариерите от финансов характер и дори за предоставяне на целеви субсидии за записване на деца, отпускани под условието за посещаване на детска градина. Друг пример е проектът „Всяко дете в предучилищно образование и детска градина“, разработен от румънската НПО „OvidiuRo“, който включва предоставяне на купони за храна под условие за посещаване на заниманията. Тъй като съгласно събраните данни за посещаемостта тази програма е успешна, тя е въведена в законодателството на страната през 2015 г.

6. Garcia Jorge, James Heckman, Duncan Leaf, и Maria Prados, *“The Life-cycle Benefits of an Influential Early Childhood Program”* (Ползите в продължение на целия живот от влиятелна програма за ранно детско развитие), NBER Working Paper n°22993, декември 2016 г.

Теория на промяната

Теорията на промяната, с която се обосновават мерките, които са предмет на тази оценка, се основава на опростен модел за формирането на човешкия капитал. Той предполага, че родителите инвестират в човешкия капитал на своите деца до момента, когато допълнителните (пределни) очаквани ползи се изравняват с допълнителните (пределни) разходи. Очакваните ползи от предучилищното образование се изразяват в очакваното подобрене на когнитивните и социално-емоционалните умения, които в последствие ще бъдат използвани в училище за реализиране на по-добри образователни постижения, а на следващ етап и за получаване на по-високи доходи и качество на живот. Мерките са разработени с цел да способстват за повишаване на очакваните ползи и за намаляване на разходите за образование в ранна възраст.

Включеният в мярката информационен компонент има за цел да помогне на родителите да разберат по-добре предимствата на предучилищното образование в дългосрочен план и да подобрят възприятията им за очакваните ползи. Освен това очакването е този компонент да направи по-видима връзката между предучилищните дейности и детското развитие. Наред с горното, информационният компонент може да постигне и по-трудно видими резултати, изразяващи се в усиляване на увереността на родителите, че децата им ще получат добро и справедливо отношение в детската градина. Той следва да намали тревогите на родителите между тях и персонала на детската градина и родителите от етническото мнозинство по отношения на социалното им положение. Въз основа на публикуваната научна информация по темата „Икономика и идентичност“ следва да се очаква, че повишеното доверие ще способства за намаляване на отрицателните социални стереотипи, които ромите поддържат за себе си, което означава, че качествено образование е елемент от „възможните модели за социална реализация“ за младите роми.

Безплатният достъп до детска градина е най-естественият начин за намаляване на финансовите разходи за образование в ранна възраст. Проучването обхваща села или градове, където съществуват детски градини, което означава, че достъпността (разходите за транспорт или алтернативните разходи, свързани с времето за транспорт, например) няма да е проблем от първостепенно значение. В нашата извадка, разстоянието в действителност е съвсем приемливо, като пешеходно разстояние до детската градина за 62 % от респондентите е 15 мин., за 31 % между 15 и 30 минути и за 7 % – над 30 минути. В нашата извадка разстоянието до детската градина за децата от мнозинството и от малцинствените групи също е сходно. Следователно премахването на преките финансови разходи за посещаване на детска градина (такси и други разходи на родителите за закупуване на учебни пособия за класните стаи) ще доведе до отстраняване на финансовите бариери пред образованието в ранна възраст.

И накрая, чрез предоставяне на финансови стимули под условие за посещаване на занимания се повишават преките ползи за семейството от това детето да посещава детска градина, тъй като тези стимули осигуряват допълнителен разполагаем доход за домакинството⁷. През последното десетилетие отпускането на парични плащания под условие за посещаване на занимания се превърна в популярна мярка в целия свят. Отпусканите под условие парични плащания се предоставят на семейството периодично (обикновено веднъж месечно) под условието детето, което участва в мярката, да посещава достатъчно редовно училище (обикновено 80 % или 90 % от учебното време). Тази политика осигури ефективно увеличаване на записванията и посещаемостта в училище в много страни (най-вече в Латинска Америка). Тъй като отпусканите под условие парични плащания функционират като стимул, те реално могат да помогнат на родителите да преодолеят всички бариери, изброени

7. Предоставените финансови стимули в рамките на проучването надграждат вече съществуващите в България плащания на детски надбавки под условие за редовно посещение на детска градина за 5 и 6 годишните деца. По отношение на децата под тази възраст, финансовият стимул под условие допълва детските надбавки, които се отпускат безусловно.

по-горе: бариерата, свързана с финансовата достъпност, липсата на осведоменост относно ползите от предучилищното образование, нежеланието поради социалната разлика и отдаването на приоритет на други предпочитания за сметка на предучилищното образование. Подобни стимули предполагат обаче осъществяване на внимателно наблюдение и е възможно да се окажат неефективни. Предоставянето на безплатно ранно образование може да е достатъчно само по себе си, при условие че липсват други бариери, като например липса на осведоменост за предимствата на предучилищното образование, и/или ограничено социално взаимодействие между родителите роми и длъжностните лица в детските градини, които не са роми.

Описание на мярката

Проект „Готови за училище“ е мярка, разработена съвместно от Световната банка и „Тръст за социална алтернатива“ (ТСА). Програмата е финансирана от ТСА. „Тръст за социална алтернатива“ е фондация, създадена и финансирана от фондация „Америка за България“ (ФАБ). ФАБ е основана през 2008 г. и финансира програми в полза на хора в икономически неравностойно положение, включително ромите. ТСА работи в партньорство с 23 български НПО и в сътрудничество с местни детски градини и общински администрации.

Всички мерки са реализирани в населени места в неравностойно положение и целодневни детски градини.

Компоненти на мярката

Мярката се състои от следните компоненти:

Мярка А:

Безплатен достъп до целодневна детска градина. Мярката се изразява в заплащане на пълните разходи за образование на домакинства, отговарящи на изискванията за участие, с цел да се гарантира, че финансовата достъпност не е бариера пред посещаемостта. Разходите за образование включват дължимите такси, както и други присъщи разходи: за учебни пособия за 3-4-годишните деца и за медицински изследвания при записване или след продължително отсъствие. Таксите и другите финансови вноски се изплащат пряко на детските градини. От 2010 г. насам законовите разпоредби, които регламентират задължителния характер на предучилищното образование за 5 и 6-годишните деца, предвиждат да не се заплащат такси за образователните услуги, но не и за съпътстващите ги разходи, като напр. храна, тоалетна хартия и т.н.. Тази мярка е от полза особено за по-малките деца на възраст 3-4 години, доколкото безплатните възможности (полудневни форми в училища) се отнасят само за децата на възраст 5-6 години.

Мярка Б:

Безплатен достъп до целодневна детска градина + финансови стимули, отпускани под условие за посещаване на занимания в размер на 7 лв. (приблизително 3,5 евро). Подкрепата, предоставяна в рамките на мярката е същата като подкрепата, предоставяна от предходната мярка, като е добавен малък финансов стимул: на семейството се отпуска допълнителна месечна сума, при условие че детето посещава всекидневно целодневна детска градина (с изключение отсъствията поради болест). Определената месечна сума е малка (20 % от детските надбавки), с цел да служи по-скоро като тласък, отколкото като финансова облага. Когато семействата се склонни да изпратят детето си на детска градина, но не успяват да реализират това поради неподходящо за тях време на занятията или липса на внимание, една малка сума може да е достатъчна да повиши посещаемостта в детската градина. Потенциално по-силно въздействие на мярката се очаква върху поведението на родителите на 3 и 4-годишните деца, доколкото този финансов стимул въвежда условия за получаването му, за разлика от детски надбавки за деца, чието плащане е безусловно за децата на тази възраст.

Мярка В:

Безплатен достъп до целодневна детска градина + финансови стимули, отпускани под условие за посещаване на занимания в размер на 20 лв. (приблизително 10 евро). Подкрепата, предоставяна в рамките на мярката е сходна с предходната, с изключение на по-големия размер на финансовия стимул

(60 % от размера на детските надбавки). По-голямата сума може да е по-ефективна за повишаване на посещаемостта в детската градина, отколкото по-малката, в случаите, когато родителите имат сериозни причини детето им да не посещава детска градина: не им харесва образованието в детската градина, имат сериозни алтернативни разходи, свързани с времето за отиване до детска градина и връщане вкъщи и др. Както и при предходната мярка, въздействието на този допълнителен финансов стимул се очаква да е по-голямо върху родителите за 3 и 4-годишните деца, но поради по-големия размер на стимула е възможно да той да има по-осезаемо влияние върху поведението и на родителите на 5 и 6 годишните деца.

Мярка Г:

Предоставяне на информация относно ползите от образованието и насърчаване на взаимодействието между родителите и длъжностните лица от целодневните детски градини. Кампанията предвижда провеждане на 5 публични срещи в населените места и в детските градини с продължителност от 45 до 90 минути всяка, с обща продължителност на срещите около 6 часа, проведени в рамките на 10 месеца и организирани от 23-те изпълняващи неправителствени организации. Следва да се отбележи, че информационната кампания не предвижда обучителни дейности за развитие на родителските умения и създаване на подходящата за учене домашна среда. Мярката се изразява в информиране на родителите относно ползите от предучилищното образование с цел повишаване на осведомеността им за неговото значение за по-нататъшното образование и професионалния живот на детето и насърчаване на родителите да се чувстват по-спокойни в средата на детската градина, като втората среща се провежда като презентация от страна на учителите, а третата среща като „ден на отворените врати“, когато родителите се канят в детската градина, в клас. Тези срещи са с цел да стимулират взаимодействието между родителите и длъжностните лица в детските градини. За участие в информационните срещи са поканени всички домакинства с деца на възраст между 3 и 5 години чрез разгласяване от страна на социалните работници и плакати. Структурата и съдържанието на информационните срещи са представени подробно в приложение V.

С цел да се гарантира съответствието с програмата, ТСА разработи подробна схема за наблюдение, която включваше внезапни проверки на място на участващите неправителствени организации (НПО) и детски градини.

Разпределението на отделните мерки между групите бенефициенти беше извършено на случаен принцип, описан подробно в раздела относно методологията по-долу.

Изпълнение на мерките

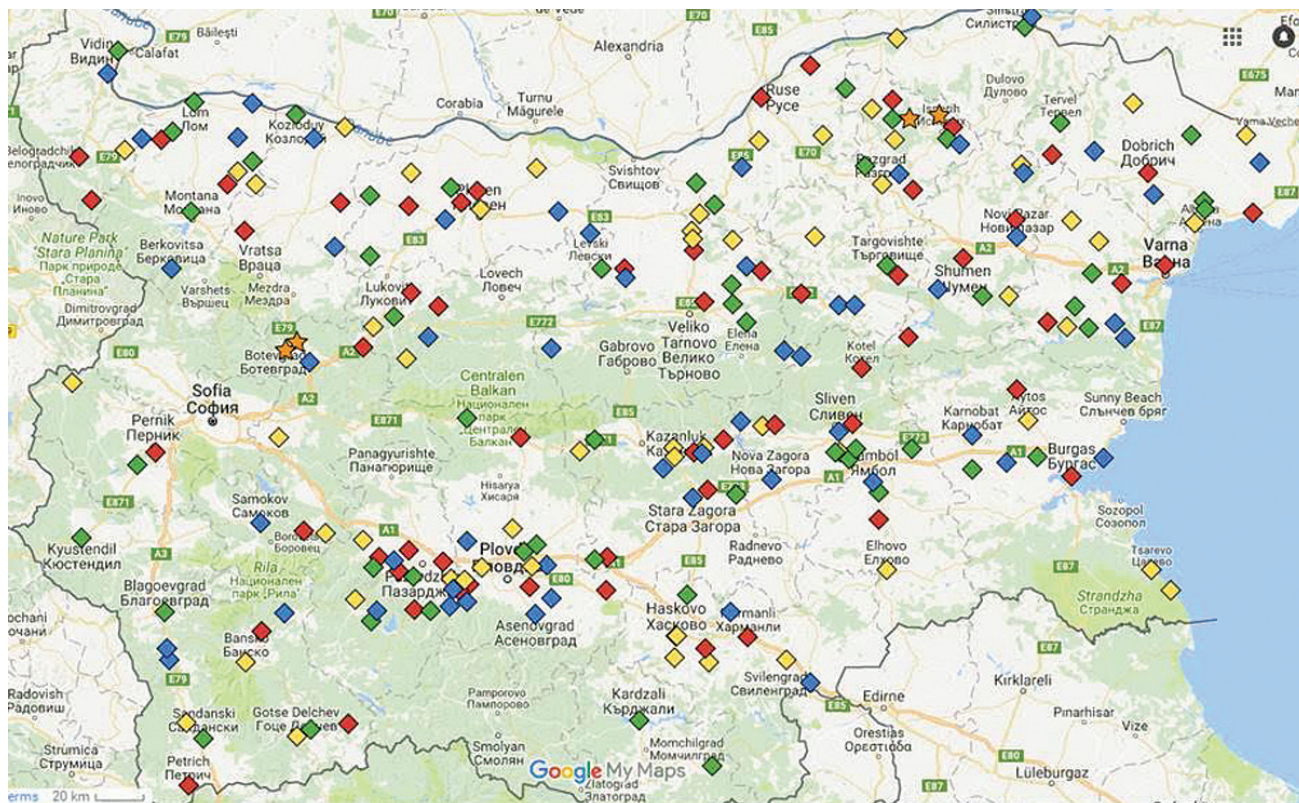
Фондация „Тръст за социална алтернатива“ започна реализацията на проекта през август 2014 г. 16 от 23-те НПО, с които беше сключен договор са ръководени от роми. ТСА проведе обучение за всички участващи НПО и директорите на всички целодневни детски градини, участващи във финансовите мерки.

Реализацията на мерките беше ограничена в някои населени места от липсата на достатъчно места за приемане на всички деца, отговарящи на изискванията за участие, които желаеха да се запишат. Това обстоятелство не представлява ограничение за оценката, тъй като е отражение на действителността на място.

На фигура 1 е илюстрирано разпределението на финансовите мерки между населените места (тя не илюстрира разпределението на информационните кампании измежду населените места, което беше направено равномерно в половината от населените места в рамките на всяка финансова мярка). Един

цвят обозначава една финансова мярка: жълто за контролните населените места, синьо за населените места с осигурен безплатен достъп, зелено за населените места с безплатен достъп + финансов стимул в размер на 7 лв. и червено за населените места с безплатен достъп + финансов стимул в размер на 20 лв. Четирите населени места, в които ТСА проведе пилотно проучване през 2013-2014 г. (и по тази причина са изключени от настоящата оценка) са обозначени като оранжеви звезди.

Фигура 1: Разпределение на четирите финансови мерки измежду 236-те населени места

Разходи за мерките

Тези мерки са свързани с различни по размер разходи. Безплатният достъп до целодневна детска градина е свързан с по-малко разходи, отколкото безплатният достъп, съчетан с финансов стимул, а предоставянето на информация е свързано с по-малко разходи, отколкото безплатният достъп до целодневна детска градина.

Въз основа на счетоводните отчети на ТСА през учебната 2014-2015 година и броя на деца, включени в мярката за всеки компонент (вж. по-долу описание на структурата на изследването) разчетите показват, че разходите за всяка мярка на дете, включено в нея са както следва:

- **Мярка А.** Безплатен достъп до целодневна детска градина = 350 лв. на дете, включено в мярката⁸
- **Мярка Б.** Безплатен достъп + 7 лв. финансов стимул под условие = 412 лв. на дете, включено в мярката
- **Мярка В.** Безплатен достъп + 20 лв. финансов стимул под условие = 528 лв. на дете, включено в мярката

8. Общите разходи за мерките А, Б, В и Г са съответно 516 713 лв., 608 657 лв., 779 558 лв. и 287 298 лв. Броят на децата, включени в програмата по мерки е 1475 за мерки А, Б и В (25 деца от населено място) и между 3000 и 6000 за мярка Г (за тази мярка не сме наблюдавали броя на децата, отговарящи на условията за участие по населени места, но обратната връзка от работата на терен сочи, че този брой е по-голям от 25, но като цяло под 50).

- **Мярка Г.** Информационна кампания = 50-100 лв. на дете, включено в мярката (в зависимост от броя на децата на възраст между 3 и 6 години в населеното място при до голяма степен фиксирана стойност на разходите за мярката)

Тези разчети потвърждават, че **информационната кампания е най-евтината мярка – 4 до 7 пъти по-евтина от безплатния достъп до целодневна детска градина**, безплатният достъп + 7 лв. финансов стимул под условие е 17 % по-скъпа мярка, а безплатният достъп + 20 лв. финансов стимул под условие е 51 % по-скъпа, отколкото само безплатния достъп. От гледна точка на ефективността на разходите, това предполага, че безплатният достъп трябва да е по-ефективен по отношение на увеличаването на посещаемостта в детската градина, отколкото информационната кампания, за да се счете за целесъобразна инвестиция. Аналогично, за да бъде целесъобразна, мярката за осигуряване на финансов стимул под условие в допълнение към безплатния достъп трябва да бъде по-ефективна по отношение на увеличаването на посещаемостта в детската градина, отколкото осигуряването само на безплатен достъп. Ефективността на разходите е представена подробно в края на раздела с резултатите.

Методология: структура и изпълнение на оценката

Извадка от населението

Извадката от населението се състои от домакинства с деца на възраст между 3 и 5 години, избрани независимо от етническата им принадлежност, но живеещи в 236 бедни и предимно етнически обособени населени места в цяла България.

Изготвяне на представителната извадка на населените места: Извадката се основава на списък, изготвен от Институт „Отворено общество“ (ИОО) през 2007 г., който съдържа всички населени места в България с най-малко 10 домакинства, които експертите и местните власти приемат като ромски. Повечето от тези населени места представляват концентрация на зони на бедност: ниско образование, ниски доходи, лоши условия на живот, високи равнища на безработица, високи равнища на домашно насилие, висока раждаемост сред ненавършилите пълнолетие момичета и т.н.

Като следваща стъпка, ИОО посетиха тези населени места, за да подберат измежду тях населените места, които да бъдат включени в проучването („Изготвяне на списък на населените места“). Единственото изключение бяха градовете София, Пловдив и Варна, които бяха изключени поради силно ограничения брой свободни места в детските градини. При избора на населените места бяха използвани следните критерии:

- най-малко 25 деца на възраст от 2 до 5 години към септември 2013 г.;
- пешеходно разстояние до целодневна детска градина по-малко от 30 минути (освен, когато е осигурен безплатен обществен транспорт);
- най-малко 15 нови места в целодневна детска градина за включените в проекта деца;
- предварителна договореност с кмета и директора на целодневната детска градина в населеното място.

В резултат на този двуетапен процес на изготвяне на извадката беше изготвен списък с 240 целеви населени места. От този списък ТСА избра четири населени места за пилотно прилагане на мерките през учебната 2013—2014 година. В резултат оставащите 236 населени места образуваха целевото население за оценката на въздействието.

Изготвяне на извадка на децата — През април 2014 г. във всяко от 236-те населени места ИОО избра на случаен принцип по 25 деца, които щяха да са на възраст между 3 и 5 години към началото на учебната година, започваща през септември 2014 г. Те бяха определени на принципа на „случайното блуждаене“ от 5 произволно избрани GPS точки. В домакинствата с няколко деца на възраст 3—5 години, избрахме детето, чийто рожден ден предстоеше най-скоро (в случай, че децата са близнаци – и двете). В 32-те населени места, където живееха по-малко от 25 деца, отговарящи на изискванията за участие, всички деца получиха право на участие в проекта. Семействата дадоха съгласието си за участие в проучването.

Случайно разпределение на участниците в програмата в групи за изпълнение на различни мерки и в контролна група

На 30 юни 2014 г. беше организирана публична лотария за разпределяне на участието в мерките. Лотарията се проведе в хотел „Шератън“ София, където отделните мерки бяха разпределени на случаен принцип между 236-те населени места, много от които с висока концентрация на ромско население. Всички кметове на 236-те населени места и детските градини дадоха съгласието си за участие в програмата. Лотарията беше проведена в присъствието на представители на Министерството на образованието и науката, Националното сдружение на общините в Република България, кметове, директори на целодневни детските градини, НПО и др. Всички населени места бяха разпределени на случаен принцип в категории „А“, „Б“, „В“ (отразяващи трите финансови стимула) и контролната група, както и, отново на

случаен принцип, в категории „Г“, отразяваща провеждането на информационна кампания. Въз основа на информация от списъка на населените места, изготвен през април 2014 г., случайното разпределение беше стратифицирано с оглед на изпълняващите НПО и броя на свободните места в целодневните детските градини.

По този начин бяха формирани следните случайно разпределени групи:

Финансова мярка

- Мярка А: 59 населени места с безплатен достъп до детска градина;
- Мярка Б: 59 населени места с безплатен достъп до детска градина + финансов стимул в размер на 7 лв.;
- Мярка В: 59 населени места с безплатен достъп до детска градина + финансов стимул в размер на 20 лв.;
- 59 контролни населени места (без изпълнение на финансови мерки).

Информационна кампания

- Мярка Г: 118 населени места, в които е планирано провеждане на информационни срещи;
- 118 контролни населени места (без провеждане на информационни срещи).

Тъй като за всяко от населените места на случаен принцип беше определена една от финансовите опции и една от информационните опции, на практика бяха създадени общо 8 подгрупи, всяка от които наброяваше $(236/8=)$ 29 или 30 населени места. Тъй като случайното разпределение на финансовите опции е извършено независимо от разпределението на информационната опция, липсва корелация между тези два компонента. Независимо от вида на финансовата мярка, определена за дадено населено място, вероятността за това населено място да бъде определена едната или другата информационна мярка беше 50 %.

Посредством съчетанието на финансовите и информационните мерки бяха формирани следните групи:

Фигура 2: Групи участници в проучването с оглед на изпълняваните мерки

	Без финансови мерки	Безплатен достъп до детска градина	Безплатен достъп + стимул в размер 7 лв., под условие	Безплатен достъп + стимул в размер 20 лв., под условие	Общо
Без предоставяне на информация	контролна = 30 населени места	T2 = 29 населени места	T4 = 30 населени места	T6 = 29 населени места	118 населени места
Кампания за посредничество и информирание	T1 = 29 населени места	T3 = 30 населени места	T5 = 29 населени места	T7 = 30 населени места	118 населени места
Общо	59 населени места	59 населени места	59 населени места	59 населени места	236 населени места

Събиране на данни

През април 2014 г. беше проведено проучване на населените места за определяне на изходното равнище, в рамките на което беше събрана информация за населените места и детските градини. Във всяко населено място, отговарящо на изискванията за участие, беше проведено интервю с кмета, директора на детската градина и водеща фигура в местната общност. Беше събрана основна информация за населеното място и детската градина.

Базовото проучване беше проведено от ИОО през периода април—май 2014 г. и обхвана всички 5772 домакинства с деца, отговарящи на изискванията за участие, в 236-те населени места. Проучването беше проведено след изготвянето на споменатия по-горе списък на населените места през април 2014 г. В населените места с повече от 25 домакинства, отговарящи на изискванията за участие, преброителите избраха домакинствата на принципа на „случайното блуждаене“. Всички участващи родители предоставиха своето писмено съгласие. В рамките на базовото проучване беше събрана информация за демографските показатели, образованието и заетостта на всички членове на домакинствата, включително информация относно езиковата и числовата грамотност, както и относно практиките за отглеждане на децата и за взаимодействие с тях, и относно нагласите към родителството и образованието. Беше включена и информация относно имуществото и характеристиките на жилищата. Бяха получени 427 отказа.

Заклучителното проучване беше проведено от ИОО през периода април—май 2015 г. и обхвана 5158 от общо 5772-те домакинства от базовото проучване, което съответства на равнище на отпадане от участие под 11 %. В приложението е поместена подробна информация за резултатите от повторното интервюиране на домакинствата поотделно за всяка от основните и контролната групи.

И накрая, през периода април—май 2015 г. ИОО извърши три внезапни проверки на посещаемостта в детските градини, които обхванаха всички деца с право на участие. В рамките на тези проверки член на екипа на ИОО извършваше внезапно посещение в детската градина и проверяваше кои деца присъстват и кои отсъстват.

Показатели, представляващи интерес

Показателите за въздействие, представляващи интерес, попадат в пет категории:

1. начина, по който родителите възприемат детската градина,
2. посещаемостта в детската градина,
3. участието на родителите в образователни дейности,
4. заетостта в домакинствата,
5. ученето и развитието на детето.

По отношение на възприятията на родителите, на първо място са използвани показатели за ползата от посещаването на детска градина чрез отговорите на въпроса в каква степен родителите са уверени, че тяхното дете ще завърши основно образование / ще завърши средно образование / ще бъде тормозено в основното училище / учителите в основното училище ще се отнасят с уважение към него, ако (1) детето им завърши детска градина и (2) детето им не завърши детска градина. Използвани са и измерители на стремежите на родителите, чрез отговорите им на въпроса каква е подходящата възраст за приключване на образованието, сключване на брак и раждане на деца.

По отношение на посещаемостта в целодневната детска градина проучването използва два показателя за това дали детето е записано в детска градина. За единия се използват регистрите в детските градини, а за другия – данните от проучването. Проучването също така осигурява данни за показателя дали детето някога е посещавало целодневна детска градина (може вече да е отпаднало) и за пропорционал-

ния дял на дните, през които детето е посещавало детска градина през последните пет дни (с о се обозначават децата, които не са записани в детска градина). Чрез трите внезапни посещения във всяка детска градина е събрана независима (от регистрите) информация за това дали детето от извадката присъства в детската градина⁹, като пропорционалният дял на посещенията, при които е установено присъствие на детето в детската градина е използван като показател за посещаемостта.

За да измерим **участието на родителите в образователни дейности**, попитахме родителите дали са извършвали конкретни занимания със своето дете през последните три дни преди провеждане на проучването: четене на книга или разглеждане на книжка с картинки / разказване на приказка / пеене на песен / игра с играчки / изучаване на думи, изучаване на числата, рисуване. Използваме показатели дали родителят е отговорил с „да“ за всяка дейност поотделно, както и за дела на дейностите, за които родителят е дал положителен отговор.

По отношение на **заетостта в домакинствата**, основните показатели са броят на лицата в домакинството, които имат трудова заетост, доходът на домакинството от трудова заетост и общият доход на домакинството. Използвани са също показатели дали основното обгрижващо лице има трудова заетост или работи в домакинството.

Измерването на **детското развитие** е осъществено по време на заключителното изследване с помощта на въпросник, изготвен на основата на инструмента „Международна оценка на ранното учене и развитие“ (наричана по-нататък IDELA), разработен през 2015 г. от международната фондация „Спасете децата“. През 2011 г. фондацията извършва цялостен преглед на съществуващите инструменти за оценка на детското развитие и установява редица сериозни ограничения (насочват към конкретна сфера на умения или конкретна възрастова група; разчитат на това, което съобщава родителят и учителят, вместо да извършват пряка оценка на уменията на децата, високи разходи или времетраене). По-голямата част от съществуващите инструменти се използват основно в държави с високи доходи, като напр. САЩ, Обединеното кралство и Австралия, поради което е трудно да бъдат адаптирани и лесно да се използват в други държави с разнообразно население и в среда с много по-ограничени ресурси. Фондация „Спасете децата“ анализира функционирането, вътрешната съгласуваност, общата надеждност и конструктивната валидност на елементите. Благодарение на работа на екипи от различни страни в продължение на три години, които тестват и дават своя принос, през 2015 г. е приключена работата по изготвянето на инструмент за оценка с 22 елемента, който постига баланс между три основни измерения, разгледани по-горе: психометрично съответствие, осъществимост и приложимост в международен план. В резултат на това инструментът IDELA лесно се превежда и прилага в различен културен контекст и има висока степен на надеждност и валидност¹⁰. IDELA включва четири сфери на развитие: двигателно, езиково и начално езиково, математическо развитие и способност за решаване на задачи, и социално-емоционално развитие. Въпросникът се състои от 22 основни елемента, които обхващат четирите сфери на развитие, посочени по-горе. В приложение IV са представени примери за елементите, включени във въпросника на IDELA, които са използвани за настоящия проект. Въпросникът е използван само един път, при заключителното проучване, в домашна среда, от обучен преброител. Оригиналният въпросник е изготвен на български език, но анкетьорите са били подготвени да го изпълнят на предпочитания от децата език. За тази цел ИОО избра преброители, които са подходящи за местните общности.

9. Тъй като посещаемостта имаше стратегическа стойност при мерките за предоставяне на финансови стимули под условие, възможно е съобщените от самите респонденти данни за посещаемостта в тези групи, в сравнение с другите групи, да са били завишени поради личен интерес. В тази връзка приложихме независимо измерване на посещаемостта, което не е повлияно от съобщаването на данни за нея по стратегически съображения.

10. Pisani, Lauren, Ивелина Борисова и Amy Jo Dowd, „International Development and Early Learning Assessment Technical Working Paper“, (Международна оценка на развитието и ученето в ранна възраст, технически работен доклад), Save the Children, март 2015 г.

Валидиране на структурата на проучването

Баланс на базовата извадка

Базовата извадка е много добре балансирана по отношение на всички групи, обхванати от програмата. Това е показано в таблица 1, приложение I. Бяха изследвани 25 ключови променливи, обхващащи демография, образование, поминък и практиките по отношение на родителската грижа. За всяка от тези променливи бяха изчислени средни стойности за осемте подгрупи, участващи в мерките: 1 изцяло контролна група и 7 групи, които получават една или друга комбинация от финансови стимули и информационна кампания (включително такива, които са разпределени да не получават такава). В рамките на клъстерирането на грешките на равнището на населените места беше направен t-тест, чрез който бяха сравнени средните стойности на всичките 25 променливи за контролната група и за всяка от тези 7 групи. Това означава, че бяха направени общо 175 t-теста. В 8 от общо 287 (двустранни) t-теста средните стойности се различават съществено (с p-стойности $<0,10$). За сравнение, ако всички тези средни стойности бяха определени на случаен принцип въз основа на *идентични* основни разпределения, би следвало да очакваме почти 17 напълно случайно възникнали съществени разлики. Следователно проверките на баланса не опровергават предположението, че всяка от групите, участващи в мерките по програмата, е статистически идентична с контролната група.

Равнище на отпадане от програмата и въздействие на този процес върху баланса на базовата извадка

Делът на отпадналите от участие към момента на заключителното проучване възлезе на 11%, което означава, че в края на програмата не беше възможно да бъдат интервюирани 11% от домакинствата, включени в базовата извадка и отговорили на базовия въпросник. В общия случай членовете на тези домакинства са отсъствали или не са били у дома си, когато интервюиращият е посетил домовете им. Това равнище на отпадане може да се определи като средно до ниско в сравнение с данните в научната литература. В таблица 2 в приложение I са дадени данните за броя на отпадналите от участие в програмата, представени по групите, включени в проучването. Беше установено, че равнището на отпадане е по-ниско за изцяло контролната група (8 %) и по-голямо за изцяло информационната група (18 %), като за всички останали групи равнището на отпадане е много близко до 10 %.

Базовите характеристики остават много добре балансираны за всички групи, обхванати от програмата, предвид 5158-те от общо 5772 първоначално включени домакинства, които бяха интервюирани в рамките на заключителното проучване. Това е показано в таблица 3 в приложение I. В резултат на нова проверка на същите променливи установихме, че при 5 от общо 175 (двустранни) t-теста средните стойности се различават съществено (с p-стойности $<0,10$), но това е значително по-малко от почти 30 съществени разлики, които може да се очаква да възникнат случайно. Това означава, че равнището на отпадане от участие в проучването не оказва въздействие върху вътрешната валидност на експеримента: базовите характеристики на участниците, които не са отпаднали, изглеждат идентични във всички групи, включени в проучването. Следователно, високите равнища на отпадане от участие в проучването в някои групи, сравнено с други групи не засягат вътрешната валидност на оценката на въздействието.

И накрая, **отпадането от участие в проучването не засяга сериозно външната валидност на експеримента,** тъй като окончателната извадка има същите характеристики като първоначалната. В таблица 4 в приложение I е показана корелацията между изходните характеристики и факта, че детето присъства при заключителното проучване, за да илюстрираме по какъв начин съставът на експерименталната извадка е засегнат от процеса на отпадане. Установихме, че при децата от малцинствените групи вероятността да присъстват при заключителното проучване е с 4 процентни пункта (пп) по-висока, отколкото при децата от мнозинството, вероятно дължащо се на това, че географската мобилност сред домакинствата от малцинствените групи е по-ниска. За домакинствата, които не говорят български език и където родителят не е могъл да напише прост текст при базовото проучване, вероятността да присъст-

ват в заключителното проучване е съответно 3 пп и 4 пп по-голяма, вероятно поради същата причина. Другите корелации са по-малки и незначителни по характер. Като цяло, окончателната извадка съдържа малко повече представители на групите в неравностойно положение, отколкото първоначалната, но разликите не са големи.

Определяне на въздействията от програмата

Основни въздействия

Базовият статистически модел, представен в уравнение 1, генерира оценени стойности за въздействието на намерението за включване (ИТТ) в програмата: чрез регресия този модел свежда резултата Y_{ivc} за дете i в населено място v в слой c до бинарна променлива, която се равнява на 1 за включените в програмата домакинства и 0 за другите домакинства.

Уравнение 1: $Y_{ivc} = \alpha + \beta_1 \text{Информация}_{vc} + \beta_2 \text{Безплатен достъп}_{vc} + \beta_3 \text{Безплатен достъп_и_информация}_{vc} + \beta_4 7 \text{ лв.}_{vc} + \beta_5 7 \text{ лв._и_информация}_{vc} + \beta_6 20 \text{ лв.}_{vc} + \beta_7 20 \text{ лв._и_информация}_{vc} + \beta_8 \text{Базово ниво} Y_{ivc} + \gamma_c + \epsilon_{ivc}$

Основните коефициенти са $\beta_1 - \beta_7$, което представлява разликата между всяка експериментална група и контролната група. В приложение VII е предложена друга гледна точка относно въздействието на мерките, която разглежда самостоятелното въздействие на всеки компонент на мярката (информация, безплатен достъп, стимул в размер на 7 лв., стимул в размер на 20 лв.), независимо от другите компоненти.

Базовият модел отчита контролите за фиксираните ефекти на слоя vc и набор от базови контролни променливи *Базово ниво* Y_{ivc} с цел повишаване на прецизността на оценките на въздействието. Базовите контролни променливи са, както следва: възраст на детето, пол на детето, език, размер на домакинството, трудов статут на главата на домакинството, доход на домакинството, участие на родителите в дейности с детето, записано ли е детето в детска градина в началото на проучването, образователно равнище на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището и очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения. Стандартните грешки позволяват термините за грешки да не са независими (клъстериране) за дадено населено място.

Смесени въздействия

Следвайки параметрите на изследването, одобрено от SIEF през 2013 г., е проучено дали въздействието от приложените мерки се променя, в зависимост от това дали домакинството е съставено от членове от ромски или от български произход. Отчитането на етническата принадлежност не е еднозначно, тъй като някои ромски или турски домакинства имат склонност да прикриват етническата си принадлежност по съображения свързани със социалния образ. По тази причина в настоящото проучване за отчитане на етническата принадлежност е предпочетена преценката на интервюиращите лица, вместо заявяваната от самите домакинства. В нашата извадка, 13 % от домакинствата са идентифицирани от интервюиращите лица като българи, други 13 % като турци, а оставалите 74 % като роми. Разглеждат се две основни групи: българи („мнозинство“), от една страна и роми и турци („малцинствени групи“), от друга страна.

За всяка характеристика S (включена в набора от базови контролни променливи *Базово ниво* Y_{ivc}), статистическият модел е, както следва:

Уравнение 2:
$$Y_{ivc} = \alpha + \beta_1 \text{Информация}_{vc} + \beta_2 \text{Безплатен достъп}_{vc} + \beta_3 \text{Безплатен достъп_и_информация}_{vc} + \beta_4 7 \text{ лв.}_{vc} + \beta_5 7 \text{ лв.}_у \text{Информация}_{vc} + \beta_6 20 \text{ лв.}_{vc} + \beta_7 20 \text{ лв.}_у \text{информация}_{vc} + \beta_8 \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_9 \text{Информация}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{10} \text{Безплатен достъп}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{11} \text{Безплатен достъп_и_информация}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{12} 7 \text{ лв.}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{13} 7 \text{ лв.}_у \text{информация}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{14} 20 \text{ лв.}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{15} 20 \text{ лв.}_у \text{информация}_{vc} * \text{Малцинствени групи}_{ivc} + \beta_{16} \text{Базово ниво} Y_{ivc} + \gamma_c + \epsilon_{ivc}$$

Коефициентите $\beta_1 - \beta_7$ представляват оценената разлика между резултатите, постигнати от децата от мнозинството, докато коефициентите $\beta_8 - \beta_{15}$ представляват *допълнителната* оценена разлика между резултатите за децата от малцинствените групи. Например, въздействието на мярката безплатен достъп до детска градина за децата от мнозинството е равно на β_2 , а въздействието на мярката безплатен достъп за децата от малцинствените групи е равно на $\beta_2 + \beta_{10}$. Ако стойността на β_{10} не е значима, това означава, че въздействието върху децата от малцинствените групи, е статистически сходно с въздействието върху децата от мнозинството. Въздействието по етническа принадлежност е представено в таблици 1-7, в приложение III.

И накрая, тествахме двете обяснения за специфичното въздействие на мерките върху детското развитие при децата от малцинствените групи. Едното възможно обяснение беше езикът, който се говори в дома на детето (съгласно декларираното от родителя). 63 % от децата в извадката не говорят в дома си на български език, докато 36 % говорят на български език (0,5 % не съобщават езика, който се говори в дома им и са изключени от анализа, когато за него се използва тази променлива). Децата, които не говорят български език в дома си по същество представляват подгрупа деца от малцинствените групи (само 5 % от децата, които не говорят български език в дома си спадат към групата на мнозинството, което може би отразява грешка в декларираната етническа принадлежност). По тази причина, таблица 1 в приложение IV представя оцененото въздействие за три групи: децата от мнозинството (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$), децата от малцинствените групи, които говорят на български език в дома си (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$ + коефициенти $\beta_8 - \beta_{15}$) и децата (от малцинствените групи), които не говорят на български език в дома си (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$ + коефициенти $\beta_8 - \beta_{15}$ + коефициенти $\beta_{17} - \beta_{23}$)¹¹.

Друго обяснение за конкретното въздействие на мерките върху детското развитие при децата от малцинствените групи може да бъде интензитетът на сегрегацията, измерен посредством дела на децата от малцинствените групи в населеното място, като алтернативен показател за качеството на детската градина. Определяме едно населено място като „етнически обособено“, когато над 4 от всеки 5 домакинства принадлежат към малцинствена група. Съгласно това определение 76 % от населените места в извадката са етнически обособени, а 24 % не са. Според структурата, децата, които живеят в етнически обособени населени места по същество представляват подгрупа на децата от малцинствените групи (само 7 % от децата в етнически обособените населени места са от мнозинството). По тази причина таблица 2 в приложение IV представя оцененото въздействие за три групи: децата от мнозинството (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$), децата от малцинствените групи в смесени населени места (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$ + коефициенти $\beta_8 - \beta_{15}$) и децата (от малцинствените групи) в етнически обособените населени места (коефициенти $\beta_1 - \beta_7$ + коефициенти $\beta_8 - \beta_{15}$ + коефициенти $\beta_{17} - \beta_{23}$)¹².

11. Не сме разглеждали взаимодействието между етническата принадлежност и езика, който се говори в дома на детето, тъй като подгрупата „децата от мнозинството, които не говорят български език в дома си“ на практика е празна.

12. Не сме разглеждали взаимодействието между етническата принадлежност и фиктивната променлива, която показва, че населеното място е етнически обособено, тъй като подгрупата „децата от мнозинството в етнически обособено населено място“ е твърде малка.

Резултати

Преглед на представителната извадка от населението и характеристиките на домакинствата

Средната възраст на децата в момента на базовото проучване е 3,9 години, а делът на момчетата е 54 %. Образователното равнище на родителите е ниско. В момента на базовото проучване 44 % от родителите са без завършено начално образование (т.е. 4-ти клас, съгласно българската образователна система), 35 % имат завършено само начално образование, а 21 % от родителите имат завършено средно или по-високо образование. Тези данни са сравними с резултатите за домакинствата, обхванати от проведеното през 2011 г. регионално проучване на ПРООН, Световната банка и ЕК сред ромите, съгласно които 19 % от българските роми на възраст между 20 и 24 години са завършили поне общо или професионално средно образование (FRA и ПРООН, 2012 г.).¹³ Що се отнася до равнищата на езикова грамотност, почти половината от участниците посочват, че се затрудняват да четат и пишат на български език.

Домакинствата са бедни; месечният доход (от всички източници), за който съобщават в рамките на базовото проучване възлиза на 432 лв.¹⁴ За сравнение, съгласно официалните статистически данни средният месечен доход на домакинство в България през 2014 г. е бил 957 лв. (Национален статистически институт, 2014 г.).¹⁵ Ниските доходи съответстват на ниски равнища на заетост; едва 61 % от главите на домакинствата са имали трудова заетост към момента на базовото проучване. Стойността на този показател се равнява на равнището на заетост сред мъжете в трудоспособна възраст (15–64 години), установено в рамките на проведеното през 2011 г. регионално проучване на ПРООН, Световната банка и ЕК сред ромите, (Световна банка, 2012 г., стр. 18).

Докато равнището на заетост и образователните постижения сред родителите са почти идентични между базовото проучване от 2014 г. и регионално проучване от 2011 г. на ПРООН, Световната банка и ЕК, **посещаемостта в детските градини през учебната 2013–2014 година от децата в контролната група е много по-висока:** според събраните данни 68 % от отговарящите на изискванията за участие деца на възраст между 3 и 6 години в контролните населени места са били записани в детска градина, в сравнение с 45 % от децата на възраст между 3 и 6 години според резултатите от проучването през 2011 г.¹⁶ Възможно е тези резултати да отразяват положителните ефекти от приетите законодателни изменения от 2010 г. за задължителната двугодишна предучилищна подготовка за 5 и 6 годишните деца¹⁷, и промените от 2013 г., обвързващи плащането на детски надбавки с редовното посещение на предучилищните програми за децата от същата възрастова група.

Изпълнение на програмата

В рамките на заключителното проучване от респондентите е набрана информация за тяхното участие в програмата и какво знаят за нея конкретно в тяхното населено място. В таблица 1 по-долу е показано по какъв начин домакинствата, отговарящи на изискванията за участие възприемат финансовата помощ, която им е предложена (колони 1-3), както и участието си в информационните срещи в детските градини (в колони 4-5).

Първо, предлагането на безплатен достъп до детските градини повишава с 66 до 74 процентни пункта (пп) дела на респондентите, които съобщават, че им е предложен безплатен

13. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance>

14. 1 евро = 1,9558 лв.

15. <http://www.nsi.bg/en/content/5687/annual-data>

16. Нито едно от тези проучвания не прави разлика между целодневна и полудневна детска градина, така че родителите може да са включвали и двата вида, когато са отговаряли на въпроса дали детето е записано в детска градина.

17. Следва да се отбележи, че законодателството въвежда задължителен характер на самото предучилищно образование, а не на провеждането му конкретно в целодневните детските градини

достъп (колона 1). Това показва, че този компонент от програмата е възприет в голяма част от домакинствата. В населените места, в които не е предлаган безплатен достъп, приблизително 9 % съобщават, че такъв им е предлаган, което се обяснява с факта, че някои общини предлагат безплатен достъп за трето дете, сираци или деца на хора с увреждания. Сред домакинствата, на които е предлаган безплатен достъп, но те не съобщават за това, половината посочват, че не са знаели, докато другата половина заявяват, че не са проявили интерес (вж. в приложение VI обобщени статистически данни за причините за неефективността на програмата).

Второ, предлагането на допълнителен финансов стимул под условие в размерна 7 лв. или 20 лв. месечно повишава с 42 до 55 пп дела на респондентите, които съобщават, че в населеното място е предоставяна допълнителна финансова помощ. Приложение VI показва, че причината, поради която едва около половината от домакинствата, отговарящи на изискванията са знаели за финансовите стимули има два аспекта: 7—8 % от домакинствата, отговарящи на изискванията за получаване на парични плащания под условие, не са знаели за тези стимули, а останалата част от лицата, които не са се включили (41 % от групата с право на плащания в размер на 7 лв. и 32 % от групата с право на плащания в размер на 20 лв.¹⁸) не са проявили интерес да получат помощта. Този резултат показва, че невключването в програмата се дължи предимно на липсата на привлекателност на мярката или на невъзможност да се изпълнят условията, а не на проблеми, свързано с нейната реализация.

Таблица 1: Начин на възприемане на финансовата помощ и участие в информационните срещи

ПРОМЕНЛИВИ	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Разбрали че се предлага безплатен достъп	Разбрали, че се предлага някаква финансова помощ	Разбрали, че се предлага значителна финансова помощ	Участвали в някои информационни срещи	Участвали в 3 или повече информационни срещи
Само информация	-0.0173 (0.0661)	0.0279 (0.0709)	0.00824 (0.0409)	0.281*** (0.0845)	0.119** (0.0543)
Само безплатен достъп	0.715*** (0.0718)	-0.0535 (0.0658)	0.0130 (0.0358)	0.200*** (0.0757)	0.0900* (0.0480)
Безплатен достъп + информация	0.707*** (0.0562)	-0.0216 (0.0663)	-0.000991 (0.0375)	0.630*** (0.0678)	0.470*** (0.0534)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул.	0.657*** (0.0666)	0.415*** (0.0830)	-0.0182 (0.0384)	0.243*** (0.0725)	0.118** (0.0550)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	(0.0637)	0.492*** (0.0762)	0.0229 (0.0324)	0.516*** (0.0723)	0.409*** (0.0529)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.712*** (0.0581)	0.488*** (0.0771)	0.521*** (0.0624)	0.233*** (0.0793)	0.120** (0.0586)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.735*** (0.0616)	0.554*** (0.0768)	0.624*** (0.0582)	0.601*** (0.0689)	0.430*** (0.0558)
Наблюдения	5,019	5,019	5,019	5,040	5,040
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.0943	0.0943	0.00299	0.0566	0.00298

Робастна стандартна грешка в скоби *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

18. Тези процентни дялове включват домакинствата, на които са предлагани информационни срещи (колони 6 и 8) и домакинствата, на които не са предлагани информационни срещи (колони 5 и 7).

Стандартни грешки, клъстериран на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Трето, що се отнася до информационната кампания, участието на домакинствата, отговарящи на изискванията се различава в широки граници, в зависимост от това дали е предлагана финансова помощ или не. В населените места, в които е прилагана финансова мярка, информационната кампания е увеличила с 52 до 63 пп дела на домакинствата, които са участвали в информационна среща (колона 4), и с 41 до 47 пп дела на домакинствата, които са участвали в 3 или повече информационни срещи. За разлика от това, в населените места, в които не е прилагана допълнително финансова мярка, информационната кампания е повишила само с 28 пп дела на домакинствата, които са участвали в информационна среща и с 12 пп дела на домакинствата, които са участвали в 3 или повече информационни срещи.

Има две причини за ниското участие в информационните срещи в населените места, където не е прилагана допълнително финансова мярка (вж. приложение VI): първо, 23 % от съответните детски градини са отказали да организират такива информационни срещи, може би защото са преценили, че предоставянето на информация на бедни семейства, което не е съпътствано с отпускане на финансова помощ, е нецелесъобразно. Второ, наличието на финансова мярка вероятно е стимулирало интереса на респондентите да вземат участие в информационните срещи: едва 15–20 % от домакинствата декларират, че не проявяват интерес към участие в информационни срещи, когато са бенефициенти на финансова мярка, докато от тези, които не са получили такава финансова помощ, 32 % са заявили това.

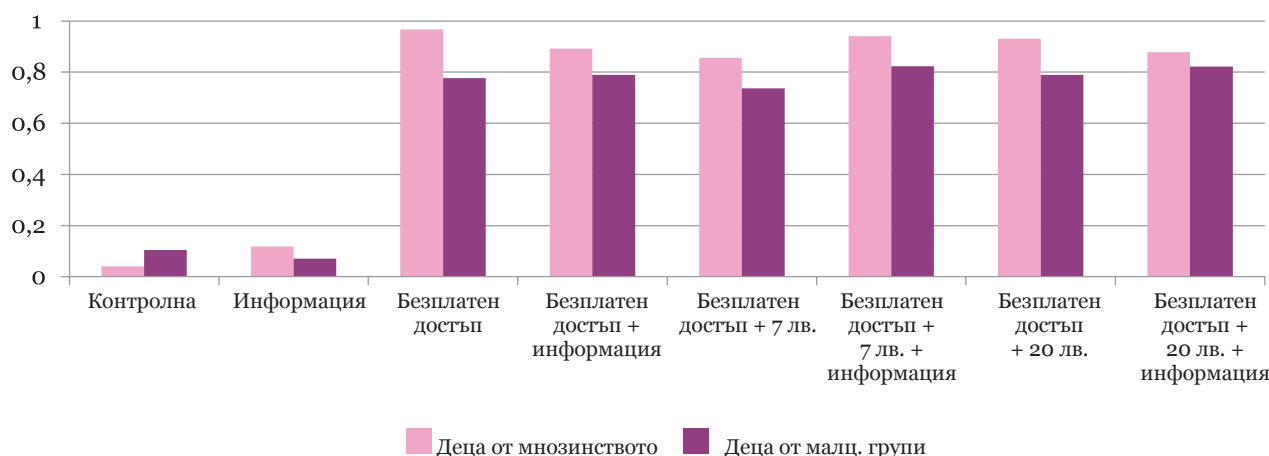
И обратно, приблизително една четвърт от респондентите в населените места, където е предоставена финансова помощ, но не е проведена информационна кампания, посочват, че са взели участие в поне една среща. Тъй като в тези населени места *не* е организирана информационната кампания, вероятно респондентите имат предвид участието си в обсъждания с НПО, изпълняващи финансовите мерки (като напр. срещата за обявяване на резултатите от лотарията) или обичайните срещи в детската градина.

Както е видно от данните в таблица 1 в приложение III, налице са убедителни свидетелства, че ромските и турските семейства са били значително по-зле осведомени за / са проявили доста по-малък интерес към информационните срещи в сравнение с българските семейства в населените места, където е предлагана финансова помощ. Семействата от малцинствените групи са участвали по-рядко в информационни срещи, когато те са били свързвани с финансови мерки, в сравнение с българските семейства (колони 4-5). Докато предлагането на безплатен достъп е довело до увеличаване на участието на родителите от български произход в информационни срещи с 91 пп, сред родителите от малцинствените групи стойността на този показател е едва 59 пп (с 32 пп по-малко). В населените места, където е предлаган безплатен достъп, семействата от малцинствените групи отново по-рядко съобщават, че им е предлаган такъв достъп, отколкото семействата от български произход (колона 1), но това вероятно е свързано с факта, че при базовото проучване вероятността на децата от малцинствените групи да бъде предложен безплатен достъп е 14 пп по-висока, отколкото такъв достъп да бъде предложен на децата от мнозинството. В крайна сметка сходен дял семейства от малцинствените групи и от мнозинството съобщават, че са имали безплатен достъп там, където е предлаган такъв. Следва да се отбележи, че въздействието на предлагането на парични плащания под условие върху вероятността респондентите да съобщят, че са им предлагани такива, е сходно при родителите от малцинствените групи и от мнозинството.

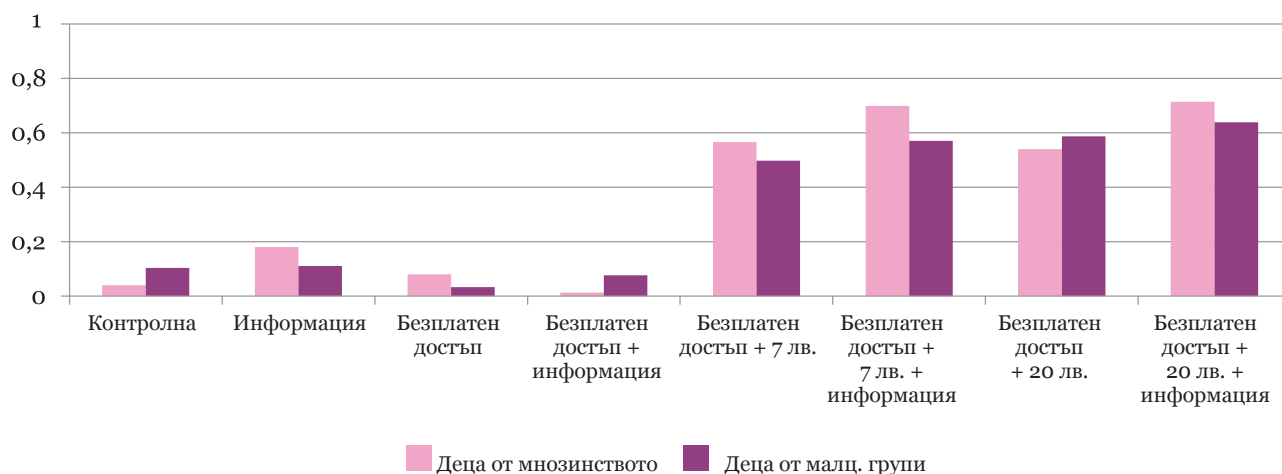
В обобщение, резултати показват, че предлагането на безплатен достъп до детска градина е мярка, която се разбира най-лесно от всички домакинства. Предлагането на информационни срещи не е особено ефективно при липсата на финансова помощ и участието в тях е по-ниско сред семействата от малцинствените групи, отколкото сред семействата от мнозинството. Едва половината от домакинствата, отговарящи на изискванията за участие, са били осведомени за и са проявили интерес към паричните плащания под условие.

Фигура 3: Ефективност на приложените финансови мерки, по етническа принадлежност

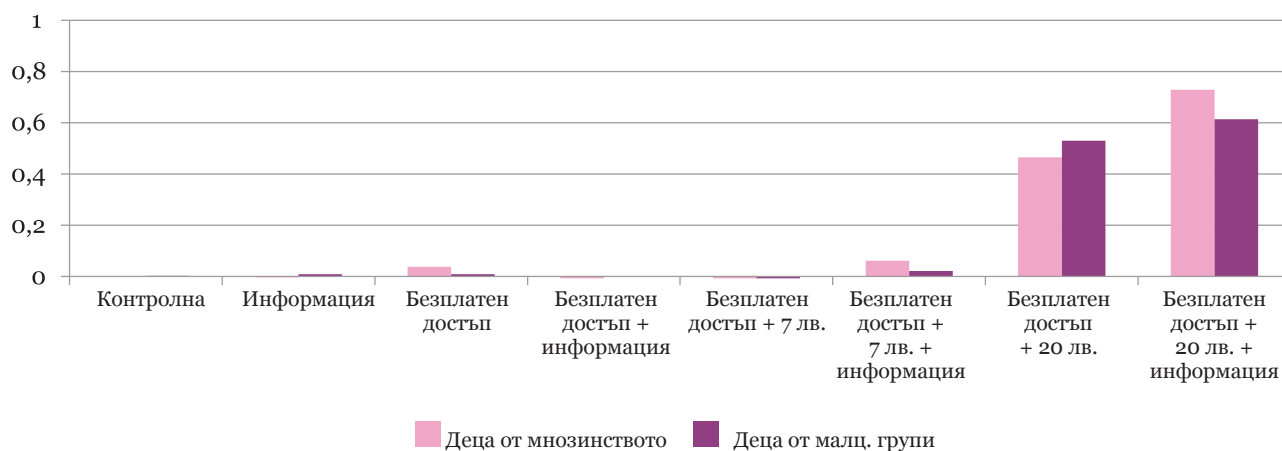
Разбрали, че се предлага безплатен достъп

Разбрали, че се предлага някаква финансова помощ

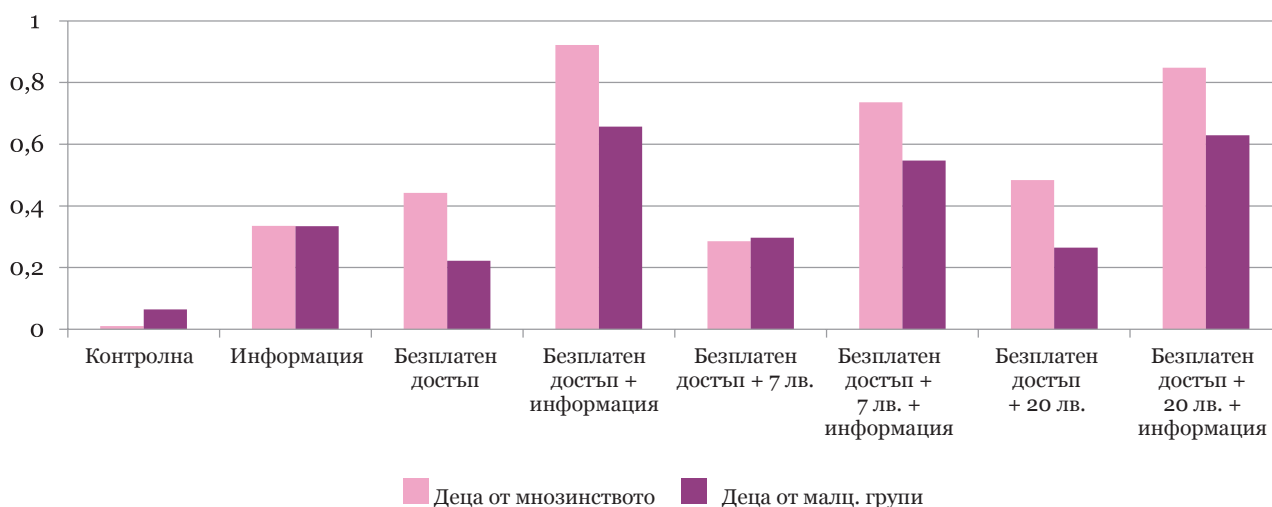

Разбрали, че се предлага значителна финансова помощ

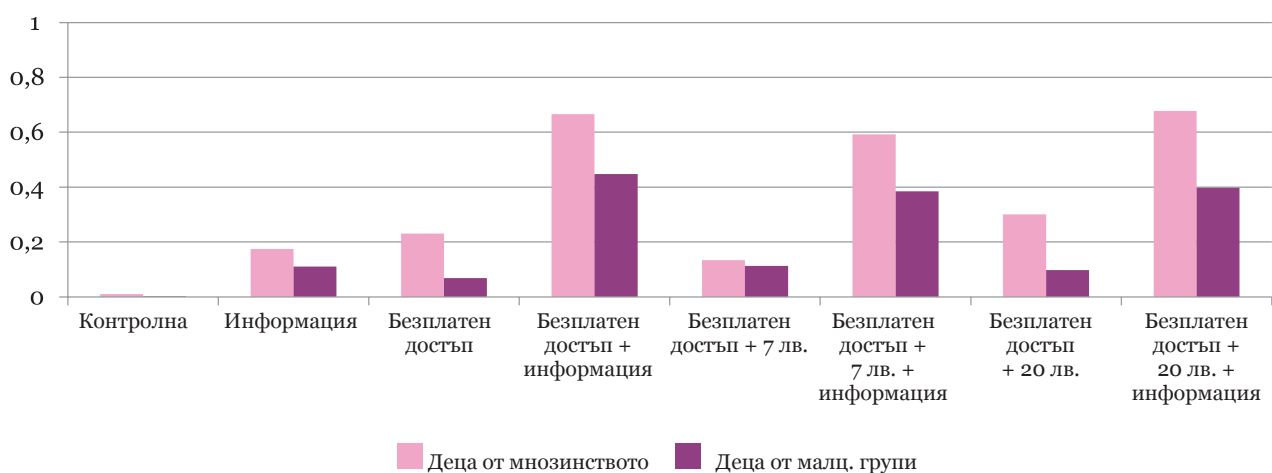

Фигура 4: Ефективност на мярката за провеждане на информационна кампания, по етническа принадлежност

Участвали в някои информационни срещи

Участвали в 3 или повече информационни срещи

Резултати от оценката

Въздействия върху посещаемостта в детските градини

В таблица 2 е представено въздействието на мерките върху записването и посещаемостта в детските градини. Предпочитаните от нас показатели са в колони 2 и 5, тъй като информацията за тези показатели идва не от родителите, а от регистрите в детските градини (колона 2) и от внезапни посещения (колона 5).

Първият резултат е, че **всички мерки са успели да повишат записванията в детска градина**. Колона 2 показва, че мерките повишават дела на децата, записани в детска градина със 7 до 19 пп, като така реално намаляват дела на децата, които не са записани почти наполовина. От колона 1 се вижда, че безплатният достъп повишава дела на децата, които някога са посещавали детска градина с 4 до 13 пп. Това показва, че повишаването на записванията в сегашния момент се дължи както на намаляване на отпадането от детска градина, така и на повишаване на посещаемостта при децата, които никога не биха посещавали детска градина при липсата на безплатен достъп. Различните комбинации от мерки (информация, безплатен достъп и парични стимули) изглежда имат сходно въздействие върху записването, което означава, че са взаимнозамменяеми.

Таблица 2: Въздействие върху посещаемостта в детските градини

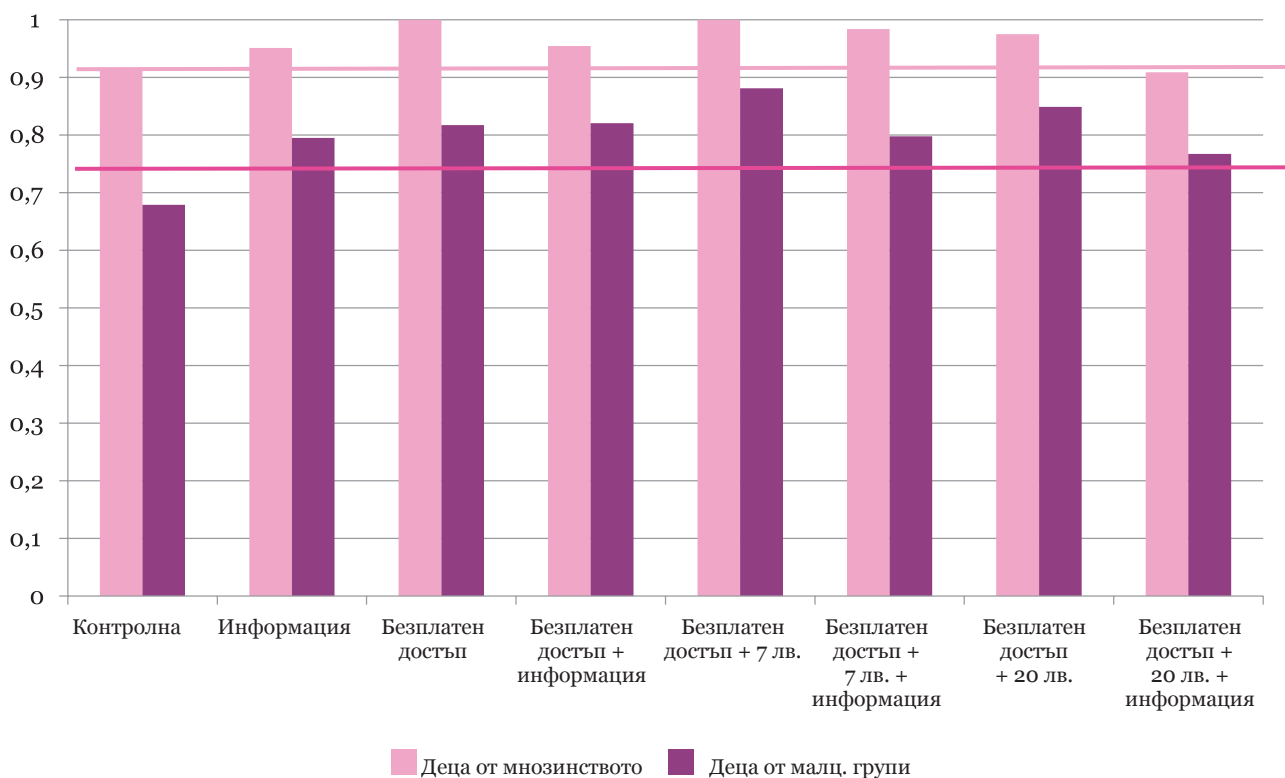
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ					Процентен дял на внезапните посещения, при които е установено, че детето присъства
	Посещавали предучилищно обучение или детска градина в някакъв момент	Записани по данни от регистрите в детските градини	Записани в детска градина (по собствено твърдение)	Декларирано равнище на посещаемост през последните 5 дни	
Само информация	0.0430 (0.0391)	0.107** (0.0510)	0.0665 (0.0414)	-0.00492 (0.0473)	0.0199 (0.0476)
Само безплатен достъп	0.0740** (0.0330)	0.134*** (0.0377)	0.128*** (0.0355)	0.0899** (0.0456)	0.114*** (0.0404)
Безплатен достъп + информация	0.0906** (0.0415)	0.131*** (0.0384)	0.133*** (0.0409)	0.0451 (0.0456)	0.0713* (0.0372)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.0827** (0.0339)	0.192*** (0.0399)	0.113*** (0.0370)	0.0173 (0.0536)	0.0674 (0.0473)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	0.0400 (0.0344)	0.109*** (0.0354)	0.0713** (0.0335)	0.0747** (0.0373)	0.0798** (0.0343)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.127*** (0.0388)	0.157*** (0.0423)	0.153*** (0.0409)	0.0950* (0.0487)	0.109** (0.0435)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.0561* (0.0323)	0.0741** (0.0346)	0.0875** (0.0338)	0.0217 (0.0403)	0.0464 (0.0364)
Наблюдения	5,058	4,831	5,058	4,939	5,058
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.814	0.717	0.738	0.620	0.474

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

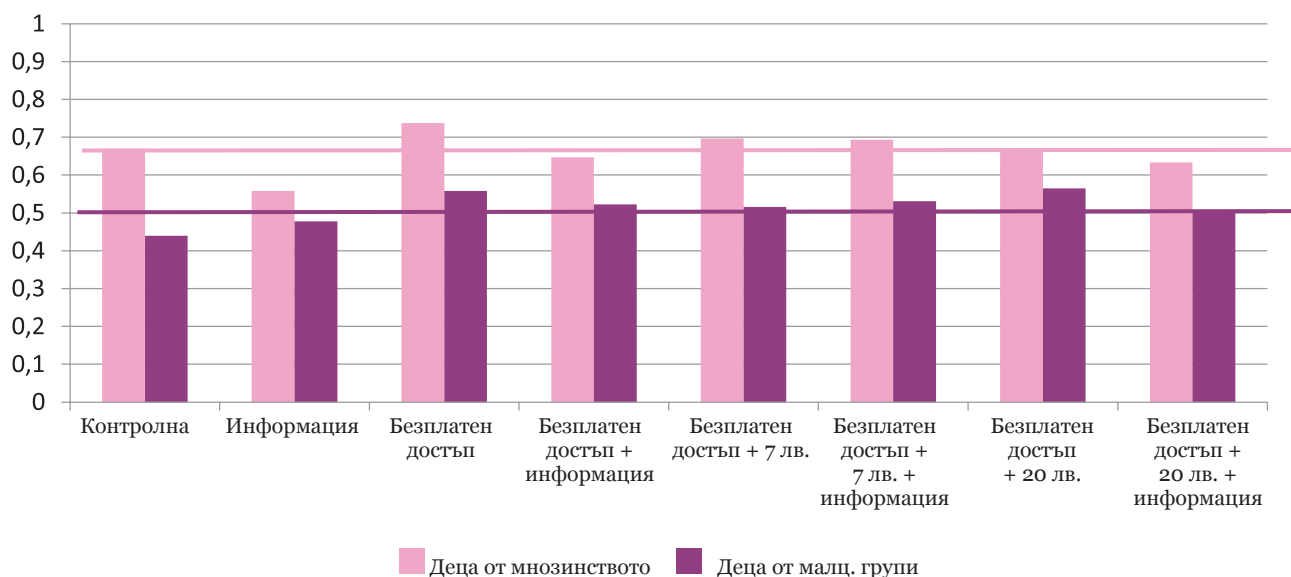
Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Фигура 5: Въздействие върху посещаемостта в детските градини, по етническа принадлежност

Записани по данни от регистрите в детските градини

% на внезапните посещения, при които е установено, че детето присъства

Освен това, **посещаемостта нараства, а също и величината на въздействието е значителна за всички групи, към които се прилагат мерките, освен за групата, на която е осигурена само информация.** От внезапните проверки на посещаемостта (колона 5) виждаме, че делът на посещенията, при които е установено, че детето присъства по време и на трите проверки (независимо от записване-

то) е 47,4 % за децата в контролната група¹⁹ и че мерките, които включват безплатен достъп повишават този дял с 5 до 11 пп (макар някои оценки да не са значими). Това представлява нарастване на коефициента на посещаемост от 11 на 23 %. Посещаемостта през последните 5 дни, съгласно декларираното от респондентите, също нараства значително в някои от експерименталните групи (колона 4).

Като цяло не се наблюдава допълнително въздействие върху посещаемостта нито на паричните плащания под условие (независимо дали размерът на този стимул е 7 или 20 лв. месечно), нито на информационната кампания. Щом се премахне основната финансова бариера, родителите демонстрират по-високо търсене на предучилищно образование, а осигуряването на повече информация за предимствата на предучилищното образование или финансови стимули не повишава допълнително това търсене. Тълкуваме тази констатация като доказателство, че финансовите разходи за детска градина са по-сериозна бариера, отколкото поведенческите проблеми, като напр. неподходящо за тях време на занятията или липса на внимание, които се преодоляват по принцип с приемливи стимули. За децата, които остават извън детската градина, независимо от безплатния достъп, финансовите стимули са твърде малки, за да преодолеят действителните допълнителни разходи за детска градина, освен таксите за обучение, което предполага силна нагласа против детската градина. **Оказва се, че предлагането на безплатен достъп е най-ефективната по отношение на разходите мярка за повишаване на посещаемостта в детската градина.** Нашата констатация, че финансовите стимули в допълнение към намалените разходи не са ефикасни по отношение на повишаването на посещаемостта в детската градина, повтаря констатацията на Benhassine и кол. (2015 г.), че добавянето на условие към малки парични плащания е без значение за посещаемостта в училище в Мароко.

В таблица 2 в приложение III виждаме, че всички въздействия на мерките върху записването са статистически идентични за децата от български произход и за децата от малцинствените групи. По отношение на посещаемостта обаче, въздействието е различно. Колона 5 показва, че положителното въздействие на финансовите мерки върху посещаемостта се дължи в най-голяма степен на децата от малцинствените групи, чието равнище на посещаемост при базовото проучване е по-малко, отколкото това на децата от мнозинството (44 % спрямо 67 %). Следователно предлагането на безплатен достъп (съчетано или не с информация или финансови стимули), има вероятност да намали разликата между децата от мнозинството и от малцинствените групи.

В заключение следва да се отбележи, че въздействието на мерките е статистически идентично за момчетата и момчетата, както и за децата на възраст 3-4 години и 5-6 години (резултатите не са показани, но могат да бъдат предоставени при поискване). Този последен резултат изненадва, тъй като по закон, децата на 5-6 годишна възраст трябва задължително да посещават предучилищна програма, разходите за която следва да бъдат минимални, а и за тях вече е налице стимул за посещение, изразен чрез месечните детски надбавки под условие (35 лв. месечно). Фактът че за по-малките и по-големите деца въздействието е идентично може да е признак, че прилагането на закона не е съвсем идеално, и все още има голяма възможност за подобряване на положението, когато става дума за повишаването на посещаемостта в предучилищните програми на децата на възраст 5-6 години. В действителност в контролните населени места 70 % от децата на 3 и 4-годишна възраст са записани в детска градина, и 75 % от 5 и 6-годишните деца, което показва, че базовата посещаемост на детска градина е много близка.

Въздействие върху начина, по който родителите възприемат детската градина

Както е показано в таблица 3, **информационните срещи имат положително въздействие върху общото разбиране на родителите относно предимствата от посещаване на детска градина.** Разбирането как завършването на детска градина ще промени вероятността за завършване на основно образование се повишава с 15 пп в населените места, където са проведени информационни срещи и с 12 пп в населените места, където е предложен безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация,

19. Ако приемем, че коефициентът на посещаемост за тези $100 - 73.8 = 26.2\%$ от децата, които не са записани е равен на 0, то коефициент на посещаемост 47,4 % независимо от записванията означава, че коефициентът на посещаемост на записаните е 61 %.

сравнено с разбирането в контролните население места (колона 1). Това дава основание да се предположи, че родителите по-добре разбират предимствата от посещаването на детската градина.

Тези две мерки повишават също и разбирането на родителите за това как завършването на детска градина ще промени вероятността за завършване на средно образование, случаите на тормоз в основното училище и уважението от страна на учителите в основното училище, въпреки че въздействието им не винаги е точно измерено (колони 2, 3 и 4). Другите мерки не оказват значителен ефект върху начина, по който родителите възприемат предимствата на детската градина.

Таблица 3: Въздействие върху начина, по който родителите възприемат предимствата от посещаването на детска градина

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Разлика в увереността, че [...] ако ходи на ДГ спрямо увереността, ако не ходи на ДГ			
ПРОМЕНЛИВИ			детето няма да бъде тормозено в основното училище	учителите ще се отнасят с уваже- ние към детето в основното училище
Само информация	0.148** (0.0695)	0.0843 (0.0638)	0.105 (0.0649)	0.102 (0.0654)
Само безплатен достъп	0.0474 (0.0637)	0.0338 (0.0554)	0.0584 (0.0569)	0.0560 (0.0575)
Безплатен достъп + информация	0.0346 (0.0651)	0.0164 (0.0607)	0.0576 (0.0614)	0.0499 (0.0611)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.0864 (0.0678)	0.0341 (0.0649)	-0.00191 (0.0651)	0.0276 (0.0663)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.0331 (0.0629)	-0.0519 (0.0560)	-0.0200 (0.0573)	-0.0149 (0.0586)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.0351 (0.0751)	-0.0249 (0.0703)	0.00119 (0.0708)	0.0297 (0.0704)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.122* (0.0629)	0.0919 (0.0616)	0.125** (0.0597)	0.120* (0.0611)
Наблюдения	5,051	5,029	5,030	5,029
Фиксирани ефекти, свързани със своевете	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.472	0.544	0.481	0.487

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Съгласно данните в таблица 3 в приложение III промяната в начина, по който се възприемат предимствата на детската градина е по-голяма сред родителите от ромски и турски произход. По-конкретно предлагането на безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация подобрява възприятията на родителите за това как завършването на детска градина ще промени вероятността за завършване на

основно образование, завършване на средно образование, разпространението на случаите на тормоз и проявата на уважение от страна на учителите при родителите от малцинствените групи, но не и при родителите от български произход.

В по-общ план, при всички комбинации от мерки, включително информационната кампания, точковите оценки са положителни и по-високи за родителите от малцинствените групи, отколкото за родителите от мнозинството. Това предполага, че информационната кампания е имала ефект за по-доброто възприемане на предимствата от посещаване на детска градина сред родителите от ромски и турски произход. Това може да обясни защо родителите от малцинствените групи, на които са предложени информационни срещи и финансови мерки са по-склонни да накарат децата си да посещават детска градина, отколкото родителите от мнозинството, въпреки че повечето разлики между родителите от мнозинството и от малцинствените групи не са статистически значими (таблица 2, приложение III).

Следва да се отбележи, че разбирането на родителите относно предимствата от посещаването на детска градина поначало е доста високо: родителите в контролните населени места оценяват, че вероятността за завършване на основно образование е с 47 пп по-висока, ако детето завърши детска градина, в сравнение с тази вероятност, ако то не завърши детска градина. Също така, за родителите от контролните населени места вероятността детето им да завърши средно образование е с 54 пп по-висока, ако то завърши детската градина, отколкото ако не завърши. Тези резултати показват, че осведомеността на родителите в контролните домакинства поначало е висока, и че потенциалът за подобряването ѝ така или иначе е малък.

Въздействия по отношение на стремежите на родителите за децата им

Таблицы 4а и 4б показват въздействието на мерките върху стремежите на родителите за децата им във връзка с тяхното образование и семеен живот: какво е желанието на родителите по отношение на това колко дълго децата им да продължат образованието си, на каква възраст да сключат брак и да имат деца, и какво приемат като минимално образователно равнище за децата си. В таблица 4а са представени резултатите за момчетата, а в таблица 4б – за момичетата.

Мерките имат някои положителни въздействия върху стремежите на родителите за момчетата, въпреки че само няколко точкови оценки са значими (таблица 4а). По-често се среща въздействие при мерките, които включват информационна кампания, което предполага, че що се отнася до промяната на стремежите на родителите, този компонент може да е по-ефикасен, отколкото финансовите компоненти.

Впечатляващо е, че мерките са довели до промяна на представите за подходящата възраст за момичетата по отношение на повечето разглеждани категории в посока увеличаване на тази възраст, и по-специално мерките, които включват информационна кампания (таблица 4б). Семействата, които са получили само информационни срещи заявяват, че техните момичета трябва да прекъснат образованието си 0,8 год. по-късно, в сравнение със заявеното от семействата в контролната група. Подходящата възраст за сключване на брак за момичетата също е нараснала с 0,8 год., но това увеличение не е значимо. Мерките, които съчетават информация и финансова помощ също имат голямо въздействие върху представата на родителите за подходящата възраст за момичетата в почти всяка категория.

Таблицы 4а и 4б в приложение III показват, че тези тенденции са по-ясно изразени при семействата от малцинствените групи, чиито представи в рамките на базовото проучване относно подходящата възраст са значително по-ниски, отколкото представите на семействата от мнозинството. Следователно информационната кампания е довела успешно до известна промяна на социалните норми по отношение на образованието и семейния живот, както и до намаляване на разликата между тези норми за семействата от мнозинството и семействата от малцинствените групи. Както беше отбелязано по-горе, промяната в нормите относно образованието не е съпроводена с промяна в посещаемостта на детска градина, нито за момчетата, нито за момичетата.

Таблица 4а: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момче

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образо- ванието за мъжете	Подходяща възраст за сключване на брак за мъжете	Подходяща възраст за създаване на деца за мъжете	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момчетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момчетата
Само информация	0.322 (0.350)	0.155 (0.432)	0.0807 (0.505)	0.0664* (0.0383)	0.0201 (0.102)
Само безплатен достъп	0.0175 (0.298)	0.502 (0.398)	0.343 (0.495)	0.0264 (0.0416)	0.0503 (0.0939)
Безплатен достъп + информа- ция	0.221 (0.295)	0.630* (0.367)	0.570 (0.434)	0.0188 (0.0406)	0.119 (0.0875)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.0380 (0.327)	0.530 (0.346)	0.799* (0.415)	0.00392 (0.0393)	0.0920 (0.0881)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	0.233 (0.334)	0.538 (0.438)	0.457 (0.549)	0.0430 (0.0365)	0.0710 (0.108)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.289 (0.351)	-0.0672 (0.395)	-0.0490 (0.466)	-0.0284 (0.0406)	-0.0623 (0.0966)
Безплатен достъп + 20 лв. сти- мул + информация	0.0101 (0.292)	0.702* (0.385)	0.821* (0.460)	0.0498 (0.0321)	0.114 (0.0893)
Наблюдения	4,251	4,544	4,515	5,058	4,154
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	20.13	22.02	23.32	0.789	0.00896

Таблица 4б: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момиче

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образо- ванието за жените	Подходяща възраст за сключване на брак за жените	Подходяща възраст за създаване на деца за жените	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момичетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момичетата
Само информация	0.806* (0.432)	0.762 (0.481)	0.447 (0.527)	0.116*** (0.0433)	0.151 (0.113)
Само безплатен достъп	0.285 (0.358)	0.249 (0.419)	0.204 (0.503)	0.0915** (0.0438)	0.0368 (0.100)
Безплатен достъп + инфор- мация	0.626* (0.348)	0.872** (0.397)	0.777* (0.444)	0.0615 (0.0412)	0.188** (0.0935)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.336 (0.376)	0.723* (0.389)	0.970** (0.442)	0.0565 (0.0412)	0.150 (0.0972)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	0.674* (0.367)	0.950** (0.450)	0.872 (0.544)	0.127*** (0.0412)	0.175 (0.107)

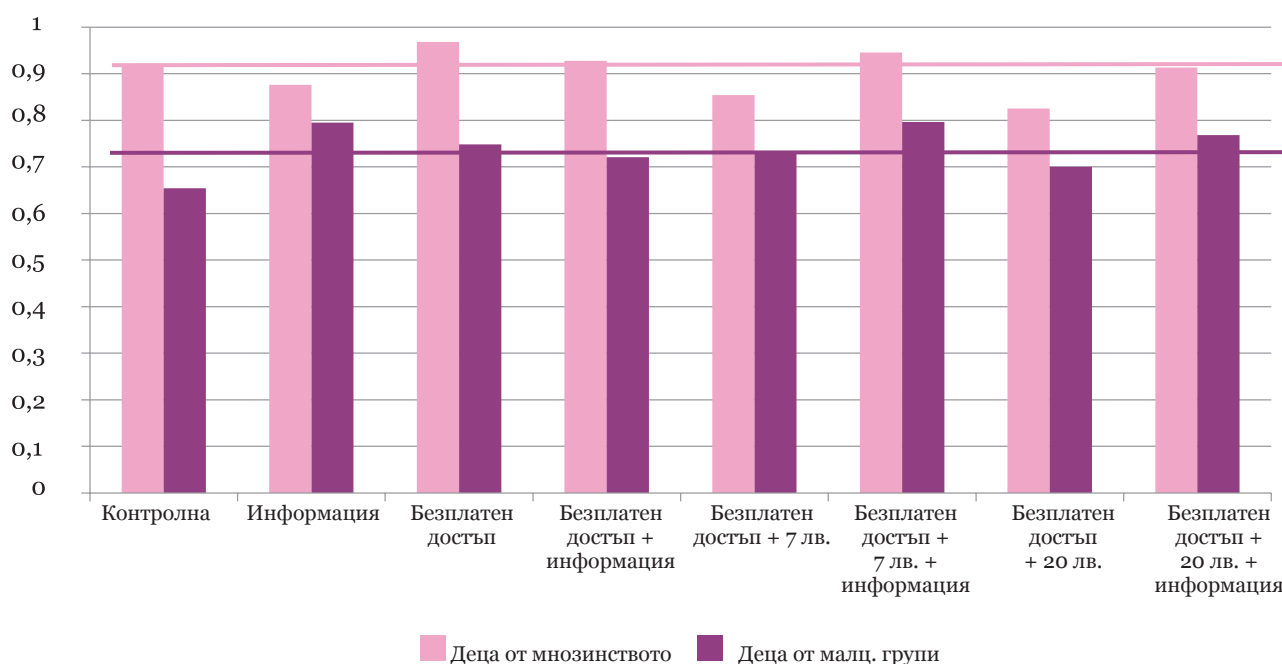
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.172 (0.410)	0.330 (0.453)	0.106 (0.488)	0.0304 (0.0423)	0.0383 (0.106)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.410 (0.391)	1.082** (0.447)	1.055** (0.501)	0.0985*** (0.0352)	0.197* (0.107)
Наблюдения	4,264	4,553	4,511	5,058	4,168
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	19.59	21.20	22.18	0.693	0.00374

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Фигура 6: Въздействие върху стремежите по отношение на образованието за момичетата, по етническа принадлежност

Средно образование се счита за минималното образование за момичетата

Въздействие върху заетостта в домакинството

Таблица 5 показва, че мерките нямат ясни и последователни въздействия върху работата и доходите на родителите. Независимо от по-голямата посещаемост на детска градина от страна на техните деца, възможно е родителите да не са в състояние да заменят грижата за детето с трудова заетост. Месечният доход в колона (3) включва всички видове доход, включително и паричните преводи под условие (една от категориите доход са социалните плащания), докато доходите от трудова заетост в колона (4) не включват паричните преводи под условие.

Няма данни, свидетелстващи, че някоя от мерките по програмата е оказала въздействие върху дела на основните обгрижващи лица, които работят (който е 32 % за контролната група и е без промяна за групите, участващи в мерките по програмата), или върху дела на основните обгрижващи лица, които работят в домакинството (39 % за контролната група е без промяна за групите, участващи в мерките по програмата). Общият месечен доход и доходът от трудова заетост в голяма степен са сходни по размер във всички групи, макар в групата, където е предоставен безплатен достъп да се наблюдава леко нарастване, а в групата, където е проведена информационна кампания – леко намаление. Последното едва ли подлежи на тълкуване, тъй като времето, което родителите може да са отделили за информационните срещи не изглежда достатъчно дълго, за да доведе до по-ниски доходи от трудова заетост. Предвид малкия брой на значимите разлики, изглежда вероятно те да са фалшиви и да се дължат на вариации при изготвяне на извадката.

В таблица 5 в приложение III виждаме въздействието на основа на етническата принадлежност. И тук се наблюдават някои значими разлики, но нищо, което да е реално последователно.

Таблица 5: Въздействие върху заетостта в домакинството

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Основното обгрижващо лице работи	Основното обгрижващо лице работи в домакинството	Месечен доход	Трудов доход	Брой на работещите лица в домакинството
Само информация	-0.0554 (0.0452)	-0.0754 (0.0569)	-2.198 (11.30)	-55.46*** (18.41)	-0.216*** (0.0742)
Само безплатен достъп	-0.0280 (0.0383)	-0.0276 (0.0549)	37.25*** (11.92)	23.31 (18.85)	-0.0398 (0.0722)
Безплатен достъп + информация	-0.0252 (0.0355)	-0.0674 (0.0510)	4.886 (8.920)	-21.19 (15.72)	-0.0537 (0.0750)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.00719 (0.0382)	-0.00474 (0.0604)	9.390 (10.16)	-12.94 (17.13)	-0.0987 (0.0737)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.0141 (0.0373)	-0.0252 (0.0530)	6.102 (9.654)	-8.004 (18.38)	-0.0428 (0.0622)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.00292 (0.0410)	-0.0305 (0.0596)	16.89 (11.37)	-4.470 (18.47)	-0.106 (0.0768)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0539 (0.0328)	-0.0258 (0.0496)	14.42 (9.327)	-13.92 (15.66)	-0.124* (0.0668)
Наблюдения	4,486	4,486	5,058	5,058	5,058
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.321	0.388	507.4	336.4	1.061

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Въздействие върху участието на родителите в образователни занимания

Данните, представени в колона 6 в таблица 6, свидетелстват, че **всички мерки водят до заместване на заниманията на родителите с децата**. През последните 3 дни преди заключителното проучване родителите в контролните населени места са участвали в средно 67,5 % от заниманията с децата си (включващи следните дейности: четене на книга, разказване на приказка, игра с играчки, пеене или изучаване на думи/рисуване/изучаване на числата). Участието на родителите във всички тези дейности в населените места, участващи в мерките по програмата е значително по-малко. Това е довело до намаляване на дела на дейностите с децата с 10 до 18 пп, което в процентно отношение се равнява на намаление с 15 до 26 %.

Не се наблюдава ясно изразена разлика между различните мерките по отношение на заместването на заниманията на родителите с образованието на децата им. Това отрицателно въздействие съответства на факта, че прилаганите мерки водят до нарастване на записванията и посещаването на детска градина, което от своя страна е причина за това децата да прекарват по-малко време в домашна среда. Единствената загадка е тази замяна на ангажирането на родителите в групата, където е проведена само информационна кампания, тъй като в тази група не се наблюдава увеличаване на посещаемостта в детската градина нито въз основа на съобщеното от самите родители за последните 5 дни, нито въз основа на установеното при внезапните посещения. Възможно обяснение може да бъде това, че родителите, които са присъствали на информационни срещи са били обезкуражени от тези срещи, чиято основна цел е била да ги ентусиазира по отношение ценността на посещаването на детска градина, без да се акцентира върху заниманията на родителите с децата.

Таблица 6: Въздействие върху участието на семействата в образованието на детето

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	През последните 3 дни на детето са четени книги или то е разглеждало книги с картинки с член на семейството	През последните 3 дни на детето е разказана приказка	През последните 3 дни детето е пяло с член на семейството или е слушало песни	През последните 3 дни детето е играло с играчки с член на семейството	През последните 3 дни член на семейството е отделил време за занимания с детето за изучаване на думи, на числата или рисуване	Процентен дял на заниманията с детето
Само информация	-0.0906 (0.0670)	-0.123** (0.0575)	-0.164** (0.0630)	-0.113* (0.0595)	-0.0951 (0.0653)	-0.117** (0.0530)
Само безплатен достъп	-0.152*** (0.0565)	-0.213*** (0.0475)	-0.224*** (0.0594)	-0.158*** (0.0553)	-0.165*** (0.0568)	-0.183*** (0.0453)
Безплатен достъп + информация	-0.0554 (0.0613)	-0.108** (0.0521)	-0.119** (0.0564)	-0.138** (0.0601)	-0.0599 (0.0625)	-0.0960* (0.0510)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.0616 (0.0558)	-0.0947* (0.0487)	-0.0927 (0.0575)	-0.185*** (0.0623)	-0.0498 (0.0606)	-0.0968** (0.0465)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.00924 (0.0651)	-0.0556 (0.0528)	-0.108* (0.0584)	-0.102* (0.0583)	-0.0357 (0.0597)	-0.0623 (0.0497)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.0750 (0.0631)	-0.125** (0.0530)	-0.131** (0.0636)	-0.176*** (0.0624)	-0.128* (0.0658)	-0.127** (0.0513)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0778 (0.0545)	-0.0988** (0.0486)	-0.0963* (0.0567)	-0.173*** (0.0575)	-0.102* (0.0582)	-0.109** (0.0461)

Наблюдения	5,058	5,058	5,058	5,058	5,058	5,058
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.530	0.685	0.759	0.760	0.641	0.675

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Допълнителна информация за изместването на родителското внимание към образованието на децата от посещението на детската градина, се съдържа в колони 1–5, където подробно е илюстрирано въздействието на мерките по отделни дейности. Изглежда, че **родителите участват по-рядко във всички видове дейности с децата в сравнение с родителите в контролните населени места**, като намалението е по-ясно изразено за дейностите разказване на приказки, пеене и игра с играчки заедно с членове на семейството. Размерът на установените ефекти е съществен: например 69 % от родителите в контролните населени места отделят време, за да разказват приказки на децата си, докато със същите дейности се занимават едва от 48 % до 57 % от родителите в населените места, в които се изпълняват мерките по програмата, което представлява намаление с от 14 до 30 %.

Като цяло родителското участие в образованието на децата има важно значение: родителите от включените в извадката населени места, въпреки че са бедни и етнически обособени, участват в занимания с децата си, насочени към тяхното учене и развитие. Във връзка с това посещаването на детска градина следва да се разглежда като избор на форма на образование (колективно и осъществявано от специалисти), заместваща друга форма на образование (осъществявано лично и от неспециалисти). Следователно постигнатото въздействие върху ученето и развитието на децата зависи от относителната производителност на родителите и детските градини при изпълнението на образователната функция.

Въздействията, свързани с участието на семействата в образованието на децата като цяло са сходни за малцинствените групи и мнозинството, като това обстоятелство намира отражение в данните, представени в таблица 6 в приложение III. Замяната на родителското участие в образованието на децата със заниманията в детската градина обаче е по-ясно изразено сред семействата от малцинствените групи при три вида занимания: разказване на приказка, пеене и играене с играчки. Тези занимания са най-често срещаните в семействата от малцинствените групи, докато четенето на книги, изучаването на думи, числа и рисуването са по-често срещани при семействата от мнозинството. Например, едва 48 % от родителите от малцинствените групи през последните три дни са чели книга на детето си, докато това са правили 82 % от родителите от мнозинството. И обратното, 77 % от родителите от малцинствените групи през последните три дни са пели песен на детето си, докато това са правили 70 % от родителите от мнозинството. Като цяло наблюдаваме представената по-горе замяна в по-голяма степен при заниманията, които са по-често срещани във всеки вид семейство.

Въздействия върху ученето и развитието на детето

В таблица 7 са представени данни за въздействието на мерките върху развитието на детето. Както беше посочено по-горе, използван е инструментът IDELA, разработен от фондация „Спасете децата“, предназначен за измерване на когнитивните и некогнитивните умения: начална езикова грамотност (колона 1), начална числова грамотност (колона 2), двигателно развитие (колона 3) и социално-емоционални умения (колона 4).

Таблица 7: Въздействие върху ученето и развитието на детето

	(1)	(2)	(3)	(4)
ПРОМЕНЛИВИ	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените двигателни задачи	Процентен дял на правилно изпълнените социално-емоционални задачи
Само информация	0.0110 (0.0319)	-0.0545** (0.0254)	0.00255 (0.0306)	-0.0177 (0.0269)
Само безплатен достъп	-0.0192 (0.0288)	-0.0685*** (0.0232)	0.0389 (0.0289)	-0.0137 (0.0241)
Безплатен достъп + информация	0.00450 (0.0314)	-0.0352 (0.0229)	0.00464 (0.0288)	-0.0134 (0.0251)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.0340 (0.0303)	-0.0206 (0.0235)	-0.0174 (0.0318)	-0.0206 (0.0262)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.00965 (0.0271)	-0.0237 (0.0208)	0.0671** (0.0288)	-0.00949 (0.0227)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.00952 (0.0324)	-0.0193 (0.0248)	0.0125 (0.0335)	0.00538 (0.0274)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0246 (0.0299)	-0.0573*** (0.0202)	0.0388 (0.0288)	-0.0195 (0.0230)
Наблюдения	4,948	4,948	4,923	4,948
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.438	0.591	0.464	0.479

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Установихме, че **мерките не водят до по-добри резултати по отношение на развитието на децата**, в сравнение с контролната група. Децата от групите, участващи в мерките по програмата имат по-ниски постижения от гледна точка на началната числова грамотност, в сравнение с децата в контролната група: всички коефициенти са отрицателни, а коефициентите за информация (T1), безплатен достъп (T2), и безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация (T) са статистически значими. Не се наблюдава последователна и значима разлика в езиковата грамотност, двигателните умения или социално-емоционалните умения между децата от контролната група и групите, в които се изпълняват мерките по програмата. Тези резултати са изненадващи, предвид това, че всички мерки (с изключение на групата, която е бенефициент само на информационната кампания (T1)) са довели до значително повишение на посещаемостта в детската градина. Това показва, че допълнителното посещаване на детска градина не се свързва с по-добри резултати от гледна точка на развитието на детето в краткосрочен план (една година).

Резонен е въпросът дали периодът от една година не е прекалено кратък, за да кристализират положителните резултати в развитието на детето в резултат на посещение на детска градина. Ето защо първата препоръка на настоящото изследване е да се проследи в по-дългосрочен период въздействието на безплатния достъп до детска градина, и по-конкретно след завършване на детска градина, за да се оценят ефектите върху образователните резултати в края на подготовката в детската градина и по време на основния образователен етап.

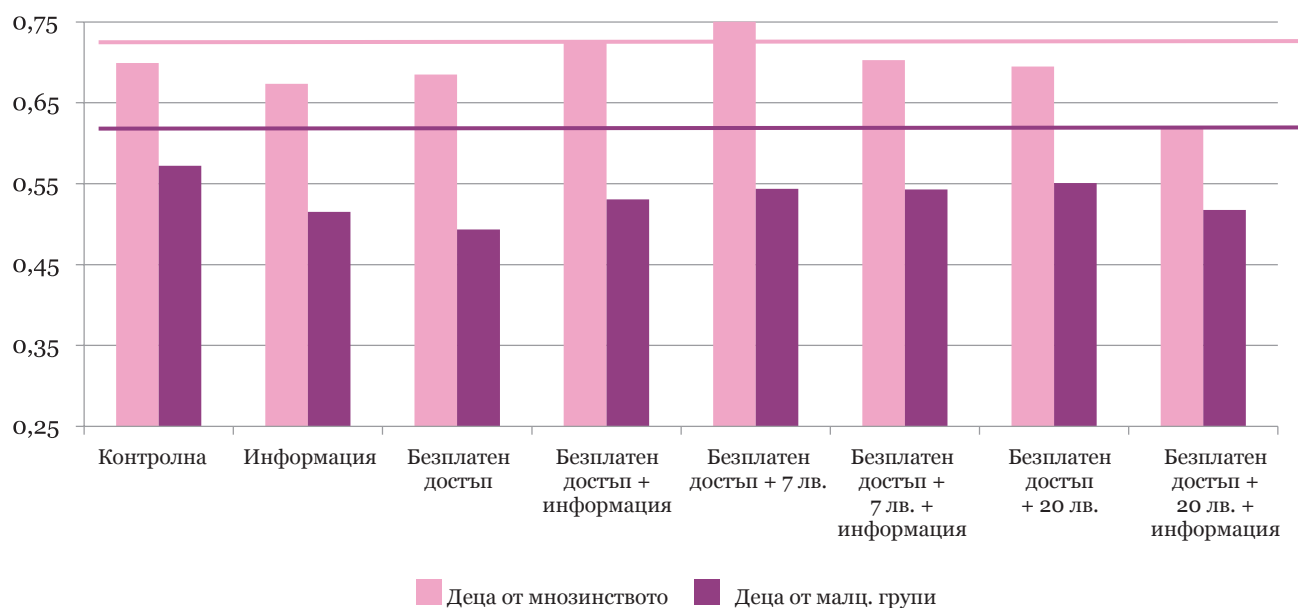
Освен това, **възможно е учебната програма на детската градина да е насочена към развиване на умения, които не се измерват чрез въпросника на IDELA.** Например, българските държавните образователни стандарти не насърчават преподаването на числа и букви в детската градина, а отдават предпочитание в по-голяма степен на свободната игра, рисуването, разказването на приказки или пеенето на песни, което може да има по-голям дългосрочен ефект. Следва да се отбележи обаче, че измерването на детското развитие, проведено за целите на това изследване не поставя акцент върху „академичните“ умения, тъй като то в голяма степен включва измерване на уменията, свързани с фината и грубата моторика, както и социално-емоционалните умения. Наред с това, измерването на началната езикова грамотност се осъществява в по-широки граници, отколкото просто познаването на буквите, тъй като включва такива елементи като напр. слушане с разбиране и разпознаване на печатен текст, които са тясно свързани с четенето на приказки и книжки на детето. Благодарение на качеството и всеобхватния характер на инструмента IDELA е малко вероятно настоящото проучване да не е уловило сериозен добър резултат в развитието на детето.

Като цяло се наблюдава сходно въздействие на мерките по отношение на развитието при момчетата и при момчетата, както и за децата на възраст 3-4 години и на възраст 5-6 години (резултатите не са показани, но могат да бъдат предоставени при поискване). Както обаче е показано в таблица 7 в приложение III, важно е да се отбележи, че въздействията върху детското развитие се различават значително по етническа принадлежност. Въздействието на финансовите мерки **е нулево или положително за децата от български произход, а за децата от малцинствените групи то е в значителна степен отрицателно.** Децата от български произход в населените места, в които са прилагани финансовите мерки показват сходни (при задачите, свързани с числовата грамотност и двигателните умения) или по-добри (социално-емоционални умения и умения, свързани с езиковата грамотност) постижения, отколкото децата със същия произход в контролните населени места (въпреки че разликите в редки случаи са значими, с изключение на разликите при социално-емоционалните умения); за разлика от тях децата от ромски или турски произход в населените места, в които са прилагани финансови мерки имат по-ниски постижения, отколкото децата със същия произход в контролните населени места. Тези различия в някои случаи са съществени: по отношение на социално-емоционалните умения, децата от мнозинството постигат от 5 до 15 процентни пункта повече, отколкото децата от мнозинството в контролните населени места, докато децата от малцинствените групи постигат с 3 до 5 процентни пункта по-малко, отколкото децата от малцинствените групи в контролните населени места. Не е установена никаква разлика при двигателните умения, но се наблюдават някои отрицателни въздействия върху началната езикова грамотност и началната числова грамотност при децата от малцинствените групи.

Фактът, че въздействията се наблюдават само в групите, в които са прилагани *финансови* мерки, е в съответствие с факта, че само *финансовите* мерки са довели до повишаване на посещаемостта в детската градина. Важно е, че отрицателното въздействие се наблюдава при децата от малцинствените групи, които реагират в по-голяма степен на финансовите мерки чрез посещаване на детска градина. Това означава, че за децата от малцинствените групи, повишаването на посещаемостта в детската градина е свързано с влошаване на социално-емоционалните умения и в по-малка степен, на началната числова грамотност. Тези резултати свидетелстват, че посещението в целодневна детска градина носи незабавна полза (но не особено голяма) за децата от български произход, но не и за децата от ромски или турски произход. Резултатите от проведеното през 2012 г. в България изследване PISA показват, че посещаването на детска градина най-малко в продължение на две години повишава постиженията на децата, които показват по-ниски резултати, включително постиженията на децата от ромски и турски произход. Това предполага, че едно по-дългосрочно изследване би могло да изведе повече положителни констатации относно ефекта от осигуряването на безплатен достъп до детска градина върху детското развитие.

Фигура 7: Въздействие върху началната числова грамотност и социално-емоционалните умения, по етническа принадлежност

Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност

Процентен дял на правилно изпълнените социално-емоционални задачи

През първата година обаче, развитието на децата от малцинствените групи е по-добро, когато те не биват насърчавани да се записват в детска градина, отколкото когато се насърчават да направят това. Какви са възможните обяснения за това отрицателно въздействие на целодневната детска градина върху развитието на децата от малцинствените групи?

Първо, **не бива да се пренебрегва ролята на семейството за развитието на детето**. Както е показано в таблица 6 в приложение III, участието на родителите в образователни занимания с децата

е сериозно, дори в семействата от малцинствените групи: тази категория родители в контролните населени места съобщават, че в период от три дни са извършвали средно 65,8 % от дейностите, посочени в нашия въпросник. Участието на родителите е по-голямо след българските семейства (те са извършвали средно 77,4 % от тези дейности), но и сред родителите от малцинствените групи това участие е значително. Следователно, не може да приемем като даденост, че родителите от малцинствените групи не отделят време за образователни дейности с техните деца. Освен това, групите в детските градини са с по-голяма численост от семействата, поради което един учител едва ли има възможност да взаимодейства с всяко детето толкова интензивно, колкото родителите и братята и сестрите в домашна среда. И в заключение, фактът, че повечето родители в извадка са с ниско образование, не означава, че те не са в състояние да стимулират развитието на малкото дете: на най-ранните етапи от развитието на детето е възможно дори ниско образованите родители да могат да помогнат на децата си да усвоят основни знания, като напр. изучаване на числата и познаване на буквите, тъй като за тази дейност не е необходимо родителите да са високообразовани. Това в особено голяма степен важи за развитието на социално-емоционалните умения, което не изисква академични познания, а стабилни и уверени междуличностни отношения. Възможно е по-ограничените занимания на родителите с децата в резултат на осигурения безплатен достъп до детска градина да има отрицателна роля за детското развитие.

Второ, допълнително обяснение може да се потърси в това, че е възможно **качеството на детските градини** в извадката да е по-ниско в сравнение с качеството на обичайната детска градина, което може да обясни по-ниските постижения на децата от малцинствените групи, на които е предложен безплатен достъп. Не са налични достатъчно данни за качеството на детските градини, за да бъде пряко проверена тази хипотеза. В най-добрия случай е необходима информация за професионалния опит на учителите, за образователното им равнище, за качеството на пособията и обзавеждането в детската градина и т.н. Качеството на детската градина, обаче, не може да обясни разликата между резултатите на децата от мнозинството и от малцинствените групи с осигурен безплатен достъп до детска градина, освен ако качеството на детската градина се намира в пряка зависимост от съотношението между броя на децата от мнозинството и малцинствените групи. Например, ако повечето деца от мнозинството са записани в детски градини с обичайно качество, а повечето деца от малцинствените групи са записани в детски градини с ниско качество, това би превърнало предлагането на безплатен достъп в нещо положително за децата от мнозинството, но отрицателно за децата от малцинствените групи. За да се провери тази хипотеза, ефектите от мерките са разгледани по ниво на сегрегация: ако ниското качество на детската градина е причината, поради която децата от малцинствените групи демонстрират по-ниски постижения в групите, в които се изпълняват мерките, отколкото в контролната група, тогава въздействието на мерките върху децата от малцинствените групи в несегрегирани детски градини би трябвало да е по-положително, отколкото въздействието на мерките върху децата от малцинствените групи в сегрегирани детски градини.

Данните в таблица 2 в приложение IV показват, че предлагането на безплатен достъп е имало **отрицателен ефект върху социално-емоционалните умения и началната числова грамотност на децата от малцинствените групи, дори когато тези деца са посещавали несегрегирана детска градина**. Отрицателните въздействия в действителност са по-ясно изразени в сегрегирани детски градини (повечето коефициенти на взаимодействие на мерките със сегрегирани детски градини са отрицателни), но по-голямата част от отрицателните въздействия от предлагането на безплатен достъп се проявяват и при децата от малцинствените групи, които посещават несегрегирани детски градини, както е видно от отрицателните коефициенти на взаимодействие на приложените мерките с етническата принадлежност.

Третото обяснение на факта, че предлагането на безплатен достъп оказва отрицателно въздействие върху развитието на децата от малцинствените групи е, че **голям дял от децата от малцинствените групи, 72 %, не говорят български език в дома си**. Обучението в детските градини се провежда на български език. Фактът, че детските градини не успяват да подобрят развитието на децата от малцинствените групи конкретно през първата година може да се дължи на това, че децата които не говорят български език в дома си имат нужда да се адаптират в двуезична среда, което представлява явен източ-

ник на затруднение за тях, в сравнение с децата, които говорят български език. В таблица 2, приложение IV отчитаме и двата фактора: етническа принадлежност и език, който се говори в дома на детето. Въздействието на предлагането на безплатен достъп върху децата от малцинствените групи може да се наблюдава независимо от езика, който говорят.

Установяваме, че етническата принадлежност е неблагоприятен фактор сам по себе си: отрицателният ефект от предоставянето на безплатен достъп до детска градина **е по-ясно изразен при децата от малцинствените групи, които не говорят български език в дома си, но етническата принадлежност представлява самостоятелно явен неблагоприятен фактор.** И по-конкретно, неблагоприятното въздействие на предлагането на безплатен достъп върху социално-емоционалните умения е силно изразено, независимо от първия език на детето. Този резултат предполага, че езикът допълва затруднението, пред което е изправено детето при адаптирането си към средата в детската градина, но не обяснява напълно отрицателното въздействие на осигуряването на безплатен достъп до детска градина върху децата от малцинствените групи.

Като цяло, **тези резултати повдигат въпроса за това какво е отношението към децата от малцинствените групи в детските градини** и до каква степен на тях им е трудно да се приспособят към новата, непозната среда. Качествената обратна информация от директорите на детските градини показва, че за учителите е по-трудно да работят с групи деца с различна етническа принадлежност, тъй като обичайният начин на обучение не е добре адаптиран към децата от малцинствените групи. Адаптацията към детската градина е по-лесна за децата от български произход, които вече „знаят как да си обуят обувките или да използват тоалетната“ например, докато за децата от малцинствените групи тя може да представлява шок и да им причини стрес. Средата в детската градина понастоящем изглежда, че не е организирана така, че да отговаря на специфичните потребности на децата от малцинствените групи, в резултат на което при тях не се наблюдават напредък по отношение на когнитивното им развитие.

Заклучения и препоръки относно политиките

Заклученията, които можем да направим от този мащабен многоцентрови експеримент, проведен в България са в три посоки.

Първо, **предлагането на безплатен достъп до детска градина е най-ефективната по отношение на разходите стратегия за насърчаване на децата в неравностойно положение да посещават детска градина.** Установихме, че компонентът на програмата за предоставяне на безплатен достъп до детска градина в значителна степен повишава записването и посещаването на детска градина, като намалява наполовина дела на децата, които не са записани и повишава с около 20 % дневната посещаемост. За разлика от това, нито допълнителните финансови стимули под условие, нито допълнителните информационните срещи са довели до по-нататъшно нарастване на посещаемостта в детските градини. Безплатният достъп до детска градина е най-естественият начин за намаляване на финансовите разходи за образование в ранна възраст и отстранява свързаната с финансовата достъпност бариера пред ранното образование. Резултатите показват, че предлагането на безплатен достъп води до значително увеличаване на посещаемостта. Отпусканите под условие финансови стимули водят по повишаване на преките ползи за родителите от това, че децата им посещават детска градина, тъй като осигуряват допълнителен разполагаем доход на домакинството, но налагат да се спазва изискването за посещаване на занятията. След като едно средно, записано в детска градина дете от контролните населени места посещава заниманията 71 % от времето, то изпълнението на изискванията за получаване на отпусканите под условие финансови стимули предполага значителна промяна на поведението и нито сумата от 7 лв., нито тази от 20 лв. са достатъчно големи стимули, за да мотивират такава промяна. Следва да се отчете и обстоятелството, че тези финансови стимули се отпускат в допълнение към детските надбавки, които се изплащат на родителите на деца на 5 и 6 годишна възраст под условие за редовно посещаване на детска градина, и без условие за децата на възраст 3 и 4 години. Освен това установихме, че родителите не са много склонни да участват в информационна кампания, когато тя не е съчетана с финансова помощ, и че информационната кампания сама по себе си не насърчава по-висока посещаемост в детската градина, което показва, че този компонент, прилаган самостоятелно, не е достатъчен. Като цяло най-ефективната стратегия за повишаване на посещаемостта в детска градина сред децата в неравностойно положение е премахването на таксите за детска градина, както и премахването на другите скрити разходи.

Второ, **информационната кампания има известни положителни въздействия върху възприятията на родителите относно предимствата на детската градина и стремежите им за техните деца, което е интересно само по себе си,** дори ако тези промени не водят до нарастване на посещаемостта в детската градина. Информационната кампания има за цел да помогне на родителите да разберат по-добре ползите от предучилищното образование и да повиши тяхната осведоменост за очакваните предимства. В рамките на заключителното проучване респондентите показват по-големи разлики по отношение на очакванията си, че дете, което е завършило детска градина, ще може на по-късен етап от живота си да завърши основно и средно образование, и че към него връстниците и учителите ще се отнасят с уважение, в сравнение с дете, което не е завършило детска градина. Освен това информационната кампания е довела до повишаване на стремежите на родителите за децата им, и особено за момичетата. Дори ако тези промени не водят до непосредствено нарастване на записването в детска градина, възможно е те да окажат по-дългосрочно въздействие върху решения, вземани на следващи етапи, при условие, че промените във възприятията на родителите са трайни, което обаче не може да се провери в рамките на настоящия експеримент. Тъй като разходите за информационната кампания не са големи, съчетаването на безплатен достъп до детска градина с информационни срещи може да е оптималният вариант, за да се мотивира не само посещаемостта в детска градина понастоящем, но също така и постигането на промяна в нагласите на родителите в дългосрочен план.

Трето, **результатите от този експеримент пораждаат загриженост относно едногодишното въздействието на посещаването на детска градина върху когнитивното и некогнитивното развитие на децата от малцинствените групи.** След една година не установяваме никакво въздействие на предлагането на безплатен достъп върху развитието на средното дете в извадката, което в действителност е резултат от комбинирането на положителното въздействие върху децата от мнозинството с отрицателното въздействие върху децата от малцинствените групи, сравнено с развитието на децата със сходни характеристики в контролните населени места. На практика повишената посещаемост в детските градини се свързва с известно подобрене на уменията при децата от български произход и в същото време с по-ниски резултати по отношение на началната числова грамотност и социално-емоционалните умения сред децата от ромската и турската общност. Всъщност, повишаването на посещаемостта е свързано с влошаване на началната езикова и числова грамотност и на социално-емоционалните умения при децата от ромски и турски произход. По-нататъшният анализ и качествена обратна информация показват, че това може да се дължи преди всичко на ниската готовност на детските градини да приемат деца от малцинствените групи и да им осигуряват преход към учебната среда с ниско ниво на стрес.

Въз основа на това нашите препоръки относно политиките са следните:

- Премахване на таксите за детска градина и недопускане на възможност детските градини да събират допълнителни средства от родителите;
- Комбиниране на безплатен достъп до детска градина и срещи за информация и посредничество с цел повишаване на осведомеността на родителите за ползите от образованието и на стремежите им за техните деца и подчертаване на ролята на родителя в развитието на детето.
- Разработване (и оценка на въздействието) на мерки за по-добро приспособяване на децата от етническите малцинства в детските градини, което включва няколко варианта, например:
 - Специализирани обучения за учителите и директорите с цел усвояване на подходящи методи на обучение и приобщаващи нагласи
 - Модератори, които да помагат на децата от малцинствените групи и техните семейства да се справят със системата на масовото образование и да улесняват взаимното разбиране между персонала на детските градини и семействата.
- Продължаване на изследването, за да се проследи въздействието на осигуряването на безплатен достъп до детска градина в дългосрочен план, особено след завършване на детската градина.

Приложения

Приложение I: Проверка на баланса на базовата извадка и на равнището на отпадане от програмата

Приложение I, таблица 1: Проверка на баланса за домакинствата, интервюирани в рамките на базовото проучване

Таблица A1. Характеристики на семейството и проверка на баланса

	Детето е момиче	Възраст на детето	Детето е от ромски или турски произход	Детето говори български език у дома	Размер на домакинството	Глава на домакинството/безработна	Основното обрижало лице в домакинството	Доход			
								Доход в първия квинтил	Доход в втория квинтил	Доход в третия квинтил	Доход в четвъртия квинтил
Самостоятелна информация	0.045 (0.029)	-0.044 (0.073)	0.006 (0.058)	-0.003 (0.089)	0.335** (0.162)	0.035 (0.038)	-0.074 (0.068)	0.065 (0.045)	0.045 (0.032)	0.004 (0.025)	-0.053 (0.037)
Семно безплатен достъп	0.031 (0.027)	0.031 (0.073)	0.003 (0.062)	0.033 (0.085)	0.138 (0.156)	-0.026 (0.043)	-0.024 (0.063)	-0.020 (0.044)	0.007 (0.037)	0.032 (0.036)	-0.052 (0.040)
Безплатен достъп + информация	0.019 (0.028)	-0.097 (0.069)	0.031 (0.063)	0.033 (0.090)	0.235 (0.144)	0.008 (0.040)	-0.002 (0.071)	0.084* (0.046)	0.046 (0.031)	-0.005 (0.025)	-0.072* (0.039)
Безплатен достъп + стимули в размер на 7 лв.	0.042 (0.031)	-0.035 (0.066)	0.088 (0.056)	0.034 (0.089)	0.052 (0.164)	0.005 (0.045)	-0.046 (0.074)	0.071 (0.044)	0.067** (0.029)	-0.021 (0.025)	-0.078** (0.036)
Безплатен достъп + стимули в размер на 7 лв. + информация	0.042 (0.030)	0.020 (0.074)	0.074 (0.056)	0.117 (0.084)	0.360** (0.156)	0.032 (0.035)	0.082 (0.070)	0.016 (0.039)	0.064** (0.032)	-0.017 (0.024)	-0.050 (0.037)
Безплатен достъп + стимули в размер на 20 лв.	-0.006 (0.027)	-0.003 (0.068)	0.052 (0.054)	0.089 (0.084)	0.203 (0.164)	0.036 (0.037)	0.098 (0.072)	0.031 (0.038)	0.037 (0.030)	0.033 (0.024)	-0.061* (0.035)
Безплатен достъп + стимули в размер на 20 лв. + информация	0.017 (0.027)	0.012 (0.065)	0.008 (0.060)	-0.068 (0.092)	0.207 (0.165)	-0.012 (0.038)	0.002 (0.063)	0.034 (0.044)	0.038 (0.033)	-0.008 (0.025)	-0.043 (0.036)
Наблюдения	5.772	5.772	5.732	5.729	5.772	5.243	5.243	5.772	5.772	5.772	5.772
R квадрат	0.001	0.002	0.006	0.013	0.006	0.003	0.013	0.007	0.003	0.002	0.003
Средна стойност за контролната група	0.460	3.895	0.756	0.623	4.448	0.779	0.388	0.168	0.176	0.183	0.255

Заб: Данни от базовото проучване. Оценки от OLS регресия. * Ниво на значимост от 10%. ** Ниво на значимост от 5%. *** Ниво на значимост от 1%. Стандартни грешки. Клъстериране на нивото на населените места

Таблица А1. Характеристики на семейството и проверка на баланса (продължение)

	Тоа- летна в къщата	Баня в къщата	Интер- нет в къщата	Роди- телят е завър- шил на- чално образо- вание	Роди- телят пише прост текст без затруд- нение	Родите- лят не може да напише прост текст	Семей- ството не про- вежда зани- мания с детето	Детето е запи- сано в програ- ма за пре- дучи- лично образо- вание	Пеше- ходно раз- стояние до ДГ: по-мал- ко от 15 мин.	Брой на служи- телите в дет- ската градина	Брой на группите в дет- ската градина	Брой на запи- саните деца	Сегреги- рана ДГ = най-мал- ко 4 деца от мал- цинстве- ни групи на всеки 5 деца в района на ДГ
Само информация	-0.087 (0.062)	-0.040 (0.072)	-0.063 (0.062)	-0.094 (0.071)	0.000 (0.083)	0.036 (0.037)	0.016 (0.051)	0.028 (0.064)	0.026 (0.068)	-2.404 (2.589)	-0.639 (0.557)	-22.238 (15.421)	0.062 (0.131)
Семо безплатен достъп	0.032 (0.065)	0.048 (0.070)	-0.011 (0.063)	-0.076 (0.071)	-0.039 (0.086)	0.043 (0.044)	0.008 (0.042)	0.045 (0.072)	-0.044 (0.072)	3.442 (2.626)	0.860 (0.576)	17.880 (15.968)	0.090 (0.128)
Безплатен достъп + информация	-0.064 (0.062)	-0.057 (0.073)	-0.062 (0.062)	-0.086 (0.065)	-0.021 (0.084)	0.025 (0.038)	-0.006 (0.042)	0.038 (0.064)	0.011 (0.076)	-0.909 (3.088)	-0.133 (0.708)	-3.972 (19.903)	0.027 (0.130)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв.	-0.061 (0.063)	-0.055 (0.068)	-0.079 (0.059)	-0.077 (0.061)	0.027 (0.080)	0.031 (0.039)	0.019 (0.041)	0.006 (0.061)	-0.025 (0.073)	0.180 (2.838)	-0.061 (0.669)	-4.482 (17.494)	0.197 (0.122)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7лв. + информация	-0.065 (0.060)	-0.066 (0.072)	-0.057 (0.060)	-0.062 (0.066)	0.024 (0.082)	0.018 (0.036)	-0.018 (0.038)	0.008 (0.067)	0.037 (0.075)	-1.580 (2.435)	-0.460 (0.544)	-22.522 (14.403)	0.167 (0.125)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв.	-0.078 (0.058)	-0.030 (0.067)	-0.038 (0.058)	-0.041 (0.067)	0.043 (0.084)	0.045 (0.038)	-0.032 (0.035)	0.069 (0.064)	-0.074 (0.065)	-0.434 (2.662)	-0.248 (0.571)	-4.594 (17.718)	0.002 (0.131)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация	0.006 (0.062)	0.027 (0.071)	-0.049 (0.055)	0.044 (0.063)	0.024 (0.080)	0.019 (0.032)	-0.003 (0.039)	0.021 (0.067)	-0.019 (0.069)	2.395 (2.535)	0.057 (0.580)	8.498 (17.214)	0.095 (0.127)
Наблюдения	5.738	5.74	5.736	5.202	5.225	5.225	5.675	5.743	5.772	5.695	5.72	5.722	5.772
R квадрат	0.009	0.006	0.003	0.008	0.003	0.002	0.003	0.002	0.005	0.027	0.028	0.034	0.020
Средна стойност за контролната група	0.314	0.490	0.352	0.567	0.531	0.087	0.103	1.323	0.401	17.344	4.040	106.234	0.539

Заб: Данни от базовото проучване. Оценки от OLS регресия. * Ниво на значимост от 10%. ** Ниво на значимост от 5%. *** Ниво на значимост от 1%. Стандартни грешки. Клъстериране на нивото на населените места

Приложение I, таблица 2: Отпаднали — (не)интервюирани в рамките на заключителното проучване

	Неоткрити при провеждане на заключителното проучване	Открити при провеждане на заключителното проучване	Общо
Контролна група, без информация	54	672	726
Контролна група, информация	103	570	673
Безплатен достъп, без информация	64	657	721
Безплатен достъп, информация	69	660	729
Стимул в размер на 7 лв., без информация	90	617	707
Стимул в размер на 7 лв., информация	99	643	742
Стимул в размер на 20 лв., без информация	65	688	753
Стимул в размер на 20 лв., информация	70	651	721
Общо	614	5158	5772

Приложение I, Таблица 3: Проверка на баланса за домакинствата, интервюирани в рамките на заключителното проучване

Таблица А3. Характеристики на семейството и проверка на баланса

	Детето е		Детето не		Размер на домакинството	Глава-та на домакинството е		Основното об-що лице работи в домакинството	Доход в първия квинтил		Доход в втория квинтил		Доход в третия квинтил		Доход в чет-въртия квинтил		Доход в петия квинтил
	Възраст на детето	от ром-ски или турски произход	говори българ-ски език у дома	българ-ски език у дома		домакин-ството е безработен/безработна	домакин-ството е		Доход в първия квинтил	Доход в втория квинтил	Доход в третия квинтил	Доход в чет-въртия квинтил					
Само информация	0.040 (0.033)	-0.025 (0.077)	-0.058 (0.077)	-0.073 (0.098)	0.359** (0.164)	0.113* (0.064)	-0.070 (0.062)	-0.070 (0.062)	0.031 (0.044)	0.044 (0.041)	-0.008 (0.030)	0.001 (0.031)	-0.067 (0.048)				
Семо безплатен достъп	0.041 (0.028)	0.026 (0.078)	-0.022 (0.066)	-0.011 (0.090)	0.123 (0.158)	-0.044 (0.064)	0.003 (0.062)	0.003 (0.062)	0.029 (0.051)	0.006 (0.036)	-0.001 (0.034)	-0.040 (0.029)	0.005 (0.051)				
Безплатен достъп + информация	0.004 (0.029)	-0.090 (0.072)	0.030 (0.061)	-0.009 (0.092)	0.208 (0.145)	0.066 (0.067)	0.001 (0.064)	0.001 (0.064)	0.066 (0.051)	0.026 (0.037)	-0.013 (0.031)	-0.019 (0.029)	-0.061 (0.041)				
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв.	0.005 (0.027)	0.026 (0.073)	0.021 (0.052)	0.059 (0.085)	0.218 (0.165)	-0.022 (0.062)	0.129* (0.069)	0.129* (0.069)	0.061 (0.048)	0.013 (0.033)	0.006 (0.034)	-0.015 (0.029)	-0.065 (0.047)				
Безплатен достъп + стимул в размер на 7лв. + информация	0.028 (0.027)	-0.011 (0.070)	0.011 (0.062)	-0.114 (0.093)	0.196 (0.169)	0.002 (0.070)	0.019 (0.061)	0.019 (0.061)	0.052 (0.049)	-0.010 (0.037)	-0.044 (0.032)	-0.002 (0.026)	0.004 (0.045)				
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв.	0.043 (0.032)	-0.048 (0.069)	0.055 (0.054)	0.024 (0.086)	0.066 (0.166)	0.059 (0.068)	-0.035 (0.069)	-0.035 (0.069)	0.100* (0.052)	0.003 (0.034)	-0.043 (0.030)	-0.021 (0.027)	-0.039 (0.048)				
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация	0.044 (0.032)	0.018 (0.076)	0.048 (0.056)	0.038 (0.086)	0.370** (0.161)	0.022 (0.061)	0.081 (0.073)	0.081 (0.073)	0.043 (0.045)	0.040 (0.035)	-0.033 (0.030)	-0.018 (0.026)	-0.032 (0.047)				
Наблюдения	5.158	5.158	5.134	5.131	5.158	5.158	4.691	4.691	5.158	5.158	5.158	5.158	5.158				
R квадрат	0.001	0.002	0.007	0.012	0.006	0.009	0.015	0.015	0.005	0.002	0.002	0.001	0.005				
Средна стойност за контролната група	0.458	3.891	0.760	0.644	4.460	0.356	0.334	0.334	0.156	0.185	0.228	0.201	0.231				

Заб: Данни от базовото проучване. Оценки от OLS регресия. * Ниво на значимост от 10%. ** Ниво на значимост от 5%. *** Ниво на значимост от 1%. Стандартни грешки. Клъстериране на нивото на населените места

Таблица А3. Характеристики на семейството и проверка на баланса (продължение)

	Детето е										Сегреги- рана ДГ = най-малко 4 деца от малцин- ствени групи на всеки 5 деца в района на ДГ		
	Тоа- летна в къщата	Баня в къщата	Интер- нет в къщата	Родите- ля е за- вършил начално образо- вание	Роди- телят пише прост текст без загруд- нение	Родите- лят не може да напише прост текст	Семей- ството не про- вежда зани- мания с детето	Детето е запи- сано в програ- ма за пре- дучи- лично образо- вание	Пеше- ходно раз- стояние до ДГ: по-мал- ко от 15 мин.	Брой на служи- телите в детската градина		Брой на гру- пите в детската градина	Брой на запи- саните деца
Само информация	-0.090 (0.064)	-0.046 (0.073)	-0.067 (0.064)	-0.077 (0.066)	0.003 (0.086)	0.042 (0.040)	0.023 (0.049)	-0.031 (0.067)	0.069 (0.085)	-2.706 (2.679)	-0.742 (0.568)	-24.518 (15.810)	0.167 (0.132)
Семо безплатен достъп	0.034 (0.066)	0.054 (0.070)	-0.012 (0.064)	-0.076 (0.068)	-0.043 (0.089)	0.035 (0.045)	0.012 (0.044)	-0.040 (0.074)	-0.023 (0.095)	3.018 (2.754)	0.753 (0.602)	14.116 (16.095)	0.134 (0.130)
Безплатен достъп + информация	-0.058 (0.064)	-0.039 (0.075)	-0.049 (0.063)	-0.090 (0.063)	-0.015 (0.087)	0.018 (0.039)	-0.003 (0.044)	-0.035 (0.066)	0.048 (0.098)	-0.712 (3.248)	-0.125 (0.746)	-4.151 (20.912)	0.120 (0.131)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв.	-0.072 (0.060)	0.005 (0.069)	-0.014 (0.061)	-0.049 (0.064)	0.050 (0.086)	0.042 (0.041)	-0.023 (0.036)	-0.050 (0.066)	-0.078 (0.099)	-0.585 (2.780)	-0.291 (0.592)	-5.269 (18.448)	0.013 (0.131)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7лв. + информация	0.002 (0.066)	0.021 (0.074)	-0.045 (0.058)	0.028 (0.060)	0.024 (0.084)	0.010 (0.034)	-0.003 (0.039)	-0.032 (0.069)	-0.020 (0.092)	2.429 (2.570)	0.035 (0.584)	7.812 (17.300)	0.140 (0.130)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв.	-0.078 (0.062)	-0.055 (0.068)	-0.081 (0.059)	-0.070 (0.060)	0.028 (0.082)	0.025 (0.042)	0.025 (0.042)	-0.005 (0.063)	-0.041 (0.101)	-0.067 (2.924)	-0.129 (0.684)	-6.040 (17.910)	0.162 (0.129)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация	-0.069 (0.061)	-0.054 (0.072)	-0.049 (0.060)	-0.084 (0.062)	0.029 (0.085)	0.017 (0.039)	-0.010 (0.038)	-0.003 (0.068)	0.052 (0.090)	-1.687 (2.480)	-0.486 (0.556)	-23.451 (14.592)	0.107 (0.131)
Наблюдения	5,129	5,13	5,126	5,158	4,677	4,677	5,158	5,145	3,328	5,086	5,106	5,111	5,158
R квадрат	0.009	0.006	0.003	0.007	0.003	0.002	0.002	0.001	0.009	0.025	0.026	0.032	0.014
Средна стойност за контролната група	0.316	0.485	0.343	0.619	0.532	0.095	0.109	0.678	0.603	17.661	4.119	108.216	0.421

Заб: Данни от базовото проучване. Оценки от OLS регресия. * Ниво на значимост от 10%. ** Ниво на значимост от 5%. *** Ниво на значимост от 1%. Стандартни грешки. Клъстериране на ниво на населените места

Приложение I, Таблица 4: Сравнение между членовете на базовата извадка, които са интервюирани в рамките на заключителното проучване, и тези, които не са били интервюирани

Таблица A4. Характеристики на детето и равнище на отпадане от програмата

	Детето е присъствало при заключителното проучване
Детето е момиче	-0.014* (0.008)
Възраст на детето	-0.004 (0.006)
Детето е от ромски или турски произход	0.042*** (0.015)
Детето не говори български език у дома	-0.027** (0.013)
Размер на домакинството	0.007** (0.003)
Главата на домакинството е безработен/безработна	-0.030** (0.014)
Основното обгрижващо лице работи в домакинството	0.010 (0.014)
Доход във втория квинтил	0.030* (0.015)
Доход в третия квинтил	0.026 (0.018)
Доход в четвъртия квинтил	0.026 (0.019)
Доход в петия квинтил	0.011 (0.020)
Тоалетна в къщата	0.007 (0.015)
Баня в къщата	-0.002 (0.014)
Интернет в къщата	-0.021* (0.012)
Родителят е завършил начално образование	0.003 (0.012)
Родителят пише прост текст без затруднение	0.018 (0.015)
Родителят не може да напише прост текст	0.040** (0.016)
Семейството не провежда занимания с детето	-0.018 (0.019)
Детето е записано в програма за предучилищно образование	-0.024* (0.013)
Пешеходно разстояние до ДГ: по-малко от 15 мин.	-0.011 (0.013)
Брой на служителите в детската градина	0.001 (0.003)
Брой на групите в детската градина	0.015 (0.013)
Брой на записаните деца	-0.000* (0.000)
Сегрегирана ДГ = най-малко 4 деца от малцинствени групи на всеки 5 деца в района на ДГ	-0.020 (0.014)
Наблюдения	4,896
R квадрат	0.017
Средна стойност за контролната група	0.926

Заб: Данни от базовото проучване. Оценки от OLS регресия. * Ниво на значимост от 10%. ** Ниво на значимост от 5%. *** Ниво на значимост от 1%.

Приложение II: Вътрешногнездова корелация на променливите в заключителното проучване

Променлива в заключителното проучване	8 деца в клъстер		12 деца в клъстер		18 деца в клъстер	
	Брой клъстери	ISS	Брой клъстери	ISS	Брой клъстери	ISS
Ефективност на мерките						
Разбрали, че се предлага безплатен достъп	223	.71	216	.72	188	.7
Разбрали, че се предлага някаква финансова помощ	223	.77	216	.77	188	.76
Разбрали, че се предлага значителна финансова помощ	223	.85	216	.84	188	.83
Участвали в някои информационни срещи	233	.59	229	.59	199	.59
Участвали в 3 или повече информационни срещи	233	.5	229	.51	199	.53
Възприятие на родителите за предимствата на ДГ						
Детето ще завърши основно образование	235	.26	227	.24	201	.26
Детето ще завърши средно образование	229	.25	220	.23	193	.25
Детето няма да бъде тормозено в основното училище	230	.29	221	.27	194	.26
Учителите ще се отнасят с уважение към детето в основното училище	230	.27	221	.26	194	.26
Посещаване на детска градина						
Посещавали предучилищно обучение или детска градина в някакъв момент	236	.25	232	.24	206	.24
Записани по данни от регистрите в детските градини	219	.24	216	.25	191	.25
Записани в детска градина (по собствено твърдение)	236	.21	232	.2	206	.19
Декларирано равнище на посещаемост през последните 5 дни	206	.2	191	.21	163	.21
Процентен дял на внезапните посещения, при които е установено, че детето присъства	236	.25	232	.26	206	.26
Работа на родителя						
Основното обгрижващо лице работи	229	.16	218	.17	171	.15
Основното обгрижващо лице работи в домакинството	229	.24	218	.24	171	.25
Месечен доход	236	.2	232	.21	206	.22
Трудов доход	236	.22	232	.22	206	.22
Брой на работещите лица в домакинството	236	.22	232	.22	206	.23
Участие на родителя в образователни дейности с детето						
През последните 3 дни на детето са четени книги или то е разглеждало книги с картинки с член на семейството	236	.31	232	.31	206	.3
През последните 3 дни на детето е разказана приказка	236	.24	232	.23	206	.23
През последните 3 дни детето е пяло с член на семейството или е слушало песни	236	.25	232	.25	206	.26
През последните 3 дни детето е играло с играчки с член на семейството	236	.33	232	.31	206	.3
През последните 3 дни член на семейството е отделил време за занимания с детето за изучаване на думи, на числата или рисуване	236	.32	232	.31	206	.31
Процентен дял на заниманията с детето	236	.35	232	.34	206	.34
Развитие на детето						
Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	200	.26	177	.25	143	.24
Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	200	.18	177	.17	143	.18
Процентен дял на правилно изпълнените двигателни задачи	195	.19	171	.17	137	.17
Процентен дял на правилно изпълнените социално-емоционални задачи	200	.25	177	.24	143	.23

ISS = вътрешногнездова корелация при отделните измервания. Гнездото е населеното място. Всички р-стойности за тест ISS=0 са по-ниски от 0.001 (не се съобщават).

Приложение III: Въздействия на етническата принадлежност

Използваната в настоящия доклад етническа принадлежност е по оценка на интервюиращото лице, а не декларираната от самия респондент. Като цяло 74 % от домакинствата в нашата извадка са определени от интервюиращите лица като роми, 13 % като турци и 13 % като българи.

Въз основа на самоопределението на респондентите, тези дялове са съответно 62 %, 16 %, и 22 %. Разликите се дължат на факта, че някои домакинства, които се самоопределят като български, са били определени или като ромски или като турски от интервюиращото лице. Следва да се отбележи, че при доста по-голямата част от домакинствата (91 %), етническата принадлежност по самоопределение и по оценка на интервюиращите лица съвпада.

В таблицата по-долу представяме характеристиките на домакинствата, чиято етническа принадлежност по самоопределение и по оценка на интервюиращите лица не съвпада и ги сравняваме с домакинствата, чиято етническа принадлежност съвпада. Виждаме, че домакинствата с несъвпадаща етническа принадлежност на практика са разположени по средата между домакинствата от мнозинството и домакинствата от малцинствените групи: те изглеждат по-близо до домакинствата от мнозинството от гледна точка на езика и религията и по-близки до домакинствата от малцинствените групи от гледна точка на образованието и икономическите резултати.

ПРОМЕНЛИВИ	Средна стойност сред домакинствата, които устойчиво са определени като принадлежащи към етническото мнозинство*	Средна стойност сред домакинствата, които нямат устойчива принадлежност към даден етнос**	Средна стойност сред домакинствата, които устойчиво са определени като принадлежащи към етническото малцинство***
Главата на домакинството е безработен	0,24	0,36	0,41
Брой на заетите в домакинството	1,43	0,94	0,88
Доход от заетост (на месец, в лв.)	462,45	234,36	185,50
Детето говори български вкъщи	0,96	0,76	0,22
Детето в регистрирано в детска градина по време на базовото проучване	0,87	0,67	0,61
Родителите някога са посещавали детска градина	1,00	0,99	0,94
Родителите не са завършили основно образование	0,13	0,39	0,55
Християни	0,88	0,72	0,54
Наличен домашен компютър	0,59	0,43	0,29
Налична вътрешна тоалетна	0,55	0,29	0,22
Налична интернет връзка у дома	0,59	0,37	0,25
Брой наблюдения	641	472	3971

*Домакинства, самоопределили се като българи и определени като такива от анкетъора

**Домакинства, самоопределили се като българи, но определени като роми или турци от анкетъора

***Домакинства, самоопределили се като роми или турци и определени като такива от анкетъора

Предпочетохме да измерваме етническата принадлежност въз основа на преценката на интервюиращото лице, тъй като тя в по-малка степен се поддава на съображения относно социалния образ и по тази причина се използва по-често в научната литература за ромите.

Приложение III, таблица 1 : Въздействие върху ефективността на мерките, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Разбра- ли, че се предлага безплатен достъп	Разбрали, че се предлага някаква финансова помощ	Разбрали, че се предлага значителна финансова помощ	Участвали в някои ин- формацион- ни срещи	Участвали в 3 или повече информа- ционни срещи
Само информация	0.0782 (0.0776)	0.140* (0.0841)	-0.00323 (0.0520)	0.325*** (0.0966)	0.164** (0.0651)
Само безплатен достъп	0.926*** (0.0910)	0.0398 (0.0824)	0.0383 (0.0555)	0.432*** (0.0948)	0.221*** (0.0598)
Безплатен достъп + информация	0.852*** (0.0750)	-0.0266 (0.0782)	-0.0240 (0.0484)	0.912*** (0.0801)	0.656*** (0.107)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.815*** (0.0965)	0.526*** (0.113)	-0.0443 (0.0424)	0.275*** (0.0851)	0.124* (0.0649)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + ин- формация	0.900*** (0.0759)	0.658*** (0.126)	0.0614 (0.0593)	0.726*** (0.106)	0.582*** (0.101)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.890*** (0.0650)	0.500*** (0.0960)	0.465*** (0.0929)	0.474*** (0.0915)	0.291*** (0.0697)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.838*** (0.0901)	0.673*** (0.105)	0.728*** (0.0856)	0.838*** (0.0865)	0.667*** (0.0844)
От ромски или турски произход по пре- ценка на интервюиращия	0.149*** (0.0504)	0.0815* (0.0466)	-0.00193 (0.0268)	0.215*** (0.0548)	0.140*** (0.0392)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.112 (0.0716)	-0.133* (0.0740)	0.00944 (0.0443)	-0.0553 (0.0922)	-0.0558 (0.0486)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.253*** (0.0828)	-0.111 (0.0742)	-0.0321 (0.0487)	-0.275*** (0.0908)	-0.154*** (0.0498)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	-0.167** (0.0708)	-0.000127 (0.0664)	0.0222 (0.0387)	-0.320*** (0.0803)	-0.210** (0.102)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	-0.183** (0.0834)	-0.132 (0.0952)	0.0238 (0.0371)	-0.0427 (0.0825)	-0.0130 (0.0551)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.181** (0.0881)	-0.191 (0.133)	-0.0431 (0.0544)	-0.244** (0.105)	-0.199** (0.0922)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	-0.205*** (0.0627)	-0.0171 (0.0801)	0.0617 (0.0760)	-0.274*** (0.0894)	-0.195*** (0.0658)
Безплатен достъп + 20 лв. + информа- ция и от ромски или турски произход	-0.120 (0.0736)	-0.138 (0.0919)	-0.118 (0.0756)	-0.274*** (0.0748)	-0.271*** (0.0761)
Наблюдения	5,005	5,005	5,005	5,026	5,026
Фиксирани ефекти, свързани със свое- вете	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.0404	0.0404	0	0.0101	0.0101
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.104	0.104	0.00351	0.0647	0.00175

Робастна стандартна грешка в скоби *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 2: Въздействие върху записването и посещаемостта, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Посещаваха предучилищно обучение или детска градина в някакъв момент	Записани по данни от регистрите в детските градини	Записани в детска градина (по собствено твърдение)	Декларирано равнище на посещаемост през последните 5 дни	Процентен дял на внезапните посещения, при които е установено, че детето присъства
Само информация	0.0600 (0.0425)	0.0367 (0.0696)	0.00890 (0.0561)	-0.134* (0.0757)	-0.112 (0.0774)
Само безплатен достъп	0.0937* (0.0480)	0.0947 (0.0585)	0.0822 (0.0753)	0.00305 (0.0775)	0.0670 (0.0637)
Безплатен достъп + информация	0.0837** (0.0388)	0.0404 (0.0575)	0.138*** (0.0500)	0.0306 (0.0626)	-0.0234 (0.0816)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.0960** (0.0445)	0.104 (0.0782)	0.0883 (0.0642)	-0.0462 (0.0977)	0.0268 (0.0897)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	0.0649** (0.0295)	0.0696* (0.0421)	0.0826** (0.0414)	0.106* (0.0540)	0.0237 (0.0715)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.106** (0.0431)	0.0610 (0.0623)	0.154*** (0.0535)	0.00370 (0.0634)	-0.00586 (0.0636)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.0554 (0.0520)	-0.00543 (0.0593)	0.0942 (0.0581)	0.0549 (0.0734)	-0.0370 (0.0843)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	0.0253 (0.0416)	-0.0869 (0.0568)	0.00897 (0.0533)	-0.0574 (0.0524)	-0.0948** (0.0458)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.0209 (0.0582)	0.0791 (0.0798)	0.0677 (0.0741)	0.149* (0.0803)	0.150** (0.0748)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0232 (0.0625)	0.0432 (0.0742)	0.0569 (0.0884)	0.103 (0.0832)	0.0514 (0.0697)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	0.00738 (0.0543)	0.101 (0.0689)	-0.00661 (0.0673)	0.0142 (0.0655)	0.106 (0.0809)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	-0.0170 (0.0541)	0.0978 (0.0839)	0.0268 (0.0733)	0.0726 (0.0830)	0.0488 (0.0768)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0289 (0.0498)	0.0490 (0.0588)	-0.0130 (0.0606)	-0.0372 (0.0650)	0.0670 (0.0749)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	0.0244 (0.0604)	0.109 (0.0726)	0.00150 (0.0675)	0.103 (0.0683)	0.131** (0.0628)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.000825 (0.0573)	0.0935 (0.0719)	-0.00535 (0.0674)	-0.0337 (0.0730)	0.0996 (0.0831)
Наблюдения	5,044	4,823	5,044	4,925	5,044
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.939	0.914	0.889	0.802	0.670
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.792	0.679	0.712	0.588	0.440

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 3: Въздействие върху начина, по който родителите възприемат предимствата от посещаването на детска градина, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Разлика в увереността, че [...] ако ходи на ДГ спрямо увереността, ако не ходи на ДГ			
ПРОМЕНЛИВИ	детето ще завърши основно образование	детето ще завърши средно образование	детето няма да бъде тормозено в основното училище	учителите ще се отнасят с уважение към детето в основното училище
Само информация	0.0859 (0.126)	0.0653 (0.108)	0.0812 (0.113)	0.0828 (0.119)
Само безплатен достъп	-0.0831 (0.115)	-0.00143 (0.115)	-0.0326 (0.0945)	-0.0154 (0.106)
Безплатен достъп + информация	-0.204* (0.105)	-0.0946 (0.118)	0.00191 (0.105)	-0.0173 (0.108)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.0161 (0.123)	-0.0958 (0.127)	-0.0894 (0.128)	-0.0934 (0.130)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.116 (0.153)	-0.128 (0.134)	-0.0905 (0.124)	-0.0703 (0.136)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.0493 (0.114)	-0.0133 (0.107)	-0.000863 (0.106)	0.0243 (0.109)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0757 (0.121)	-0.119 (0.124)	-0.103 (0.110)	-0.0921 (0.117)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-0.106 (0.0783)	-0.0635 (0.0755)	-0.120 (0.0734)	-0.109 (0.0730)
Само информация и от ромски или турски произход	0.0682 (0.117)	0.0208 (0.1000)	0.0328 (0.102)	0.0269 (0.109)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	0.154 (0.114)	0.0380 (0.111)	0.107 (0.101)	0.0826 (0.111)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	0.268*** (0.0984)	0.128 (0.111)	0.0678 (0.0968)	0.0800 (0.0986)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	0.120 (0.118)	0.151 (0.117)	0.107 (0.119)	0.144 (0.117)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.0945 (0.146)	0.0874 (0.133)	0.0803 (0.122)	0.0620 (0.132)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	0.0973 (0.108)	-0.00971 (0.100)	0.00397 (0.0977)	0.00768 (0.0994)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.228* (0.119)	0.243** (0.121)	0.264** (0.107)	0.244** (0.114)
Наблюдения	5,037	5,015	5,016	5,015
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.475	0.535	0.515	0.515
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.472	0.545	0.475	0.482

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 4а: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момче, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образованието за мъжете	Подходяща възраст за сключване на брак за мъжете	Подходяща възраст за създаване на деца за мъжете	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момчетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момчетата
Само информация	-1.258 (1.019)	-1.024 (1.168)	-1.316 (1.354)	-0.0255 (0.0493)	-0.382 (0.300)
Само безплатен достъп	-0.650 (0.581)	0.116 (0.686)	-0.421 (0.685)	0.0490 (0.0519)	-0.122 (0.157)
Безплатен достъп + информация	-1.236* (0.653)	0.283 (0.724)	0.191 (0.686)	0.0369 (0.0586)	-0.0982 (0.164)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.594 (0.804)	-0.381 (0.775)	0.128 (0.774)	-0.0569 (0.0636)	-0.147 (0.193)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.121 (1.035)	-0.415 (0.900)	-0.865 (0.839)	-0.00245 (0.0613)	-0.208 (0.214)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-1.422** (0.704)	-1.005 (0.676)	-1.462** (0.640)	-0.0763 (0.0501)	-0.362** (0.157)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-1.500* (0.781)	-0.546 (1.028)	-0.939 (1.109)	-0.0392 (0.0553)	-0.285 (0.233)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-1.961*** (0.437)	-1.478*** (0.511)	-1.730*** (0.487)	-0.0322 (0.0443)	-0.445*** (0.123)
Само информация и от ромски или турски произход	1.860* (0.984)	1.429 (1.083)	1.687 (1.256)	0.107* (0.0569)	0.475* (0.287)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	0.705 (0.545)	0.407 (0.659)	0.871 (0.657)	-0.0316 (0.0603)	0.187 (0.152)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	1.634** (0.648)	0.416 (0.724)	0.471 (0.707)	-0.0221 (0.0667)	0.249 (0.173)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	0.701 (0.813)	1.083 (0.762)	0.833 (0.764)	0.0715 (0.0594)	0.287 (0.197)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.406 (1.001)	1.082 (0.900)	1.496* (0.849)	0.0529 (0.0663)	0.312 (0.212)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	1.214 (0.741)	1.025 (0.671)	1.584** (0.655)	0.0534 (0.0548)	0.327** (0.163)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	1.714** (0.742)	1.419 (0.981)	2.005* (1.041)	0.101 (0.0654)	0.451** (0.224)
Наблюдения	4,241	4,534	4,505	5,044	4,145
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	23.47	25.07	26.81	0.939	0.884
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	19.59	21.51	22.73	0.763	-0.134

Робастна стандартна грешка в скоби *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1 Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 46: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момиче, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образованието за жените	Подходяща възраст за сключване на брак за жените	Подходяща възраст за създаване на деца за жените	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момичетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момичетата
Само информация	-1.630 (1.065)	-1.842* (1.027)	-1.695 (1.093)	-0.0432 (0.0633)	-0.474* (0.250)
Само безплатен достъп	-0.659 (0.678)	-0.418 (0.690)	-0.405 (0.737)	0.0490 (0.0587)	-0.168 (0.167)
Безплатен достъп + информация	-1.048 (0.752)	0.115 (0.722)	0.568 (0.722)	0.00850 (0.0644)	-0.0710 (0.174)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.736 (1.004)	-0.756 (0.821)	0.139 (0.795)	-0.0651 (0.0758)	-0.167 (0.206)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.170 (1.091)	-0.507 (0.813)	-0.436 (0.805)	0.0266 (0.0648)	-0.155 (0.230)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-1.475* (0.779)	-0.954 (0.688)	-1.128* (0.653)	-0.0937 (0.0599)	-0.331** (0.160)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-1.723* (0.901)	-0.945 (1.014)	-1.022 (1.153)	-0.00608 (0.0643)	-0.328 (0.233)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-2.448*** (0.503)	-2.168*** (0.522)	-2.031*** (0.508)	-0.0962* (0.0514)	-0.546*** (0.129)
Само информация и от ромски или турски произход	2.816*** (1.054)	3.029*** (1.021)	2.540** (1.031)	0.184*** (0.0686)	0.725*** (0.248)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	1.011 (0.620)	0.717 (0.655)	0.681 (0.688)	0.0450 (0.0651)	0.222 (0.158)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	1.900*** (0.715)	0.900 (0.725)	0.300 (0.723)	0.0580 (0.0692)	0.300* (0.173)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	1.298 (1.025)	1.753** (0.839)	1.042 (0.818)	0.141* (0.0764)	0.379* (0.213)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.948 (1.051)	1.655** (0.808)	1.474* (0.834)	0.116* (0.0691)	0.367 (0.225)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	1.804** (0.789)	1.425** (0.688)	1.375** (0.639)	0.140** (0.0659)	0.409** (0.159)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	2.418*** (0.860)	2.306** (0.993)	2.362** (1.101)	0.120 (0.0741)	0.592*** (0.227)
Наблюдения	4,254	4,543	4,501	5,044	4,158
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	23.92	25.55	25.95	0.919	1.033
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	18.88	20.48	21.54	0.654	-0.164

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 5: Въздействие върху заетостта в домакинството, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Основното обгрижващо лице работи	Основното обгрижващо лице работи в домакинството	Месечен доход	Трудов доход	Брой на работещите лица в домакинството
Само информация	-0.0391 (0.0779)	0.0362 (0.105)	-4.527 (25.87)	-106.0*** (36.65)	-0.252* (0.148)
Само безплатен достъп	-0.00212 (0.0778)	-0.0388 (0.0799)	74.08** (31.86)	59.86 (41.39)	0.00288 (0.135)
Безплатен достъп + информация	-0.0288 (0.0931)	-0.0766 (0.0872)	-4.075 (35.49)	-55.53 (41.93)	-0.167 (0.123)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.0717 (0.0865)	0.0128 (0.0903)	36.99 (27.87)	-23.88 (48.73)	-0.281* (0.154)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.0539 (0.0658)	0.00502 (0.0863)	32.68 (26.81)	31.16 (36.37)	0.00469 (0.126)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.0303 (0.0937)	0.108 (0.0992)	101.3* (56.03)	69.45 (55.86)	-0.0503 (0.126)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0604 (0.0786)	-0.0344 (0.0722)	64.50 (45.81)	14.29 (54.87)	0.0334 (0.122)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-0.109** (0.0531)	0.155** (0.0618)	-10.97 (14.31)	-59.02*** (20.88)	-0.0746 (0.0910)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.0123 (0.0794)	-0.133 (0.106)	4.610 (28.94)	59.62 (36.99)	0.0396 (0.158)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0334 (0.0818)	0.0166 (0.0868)	-44.43 (34.88)	-45.42 (44.24)	-0.0555 (0.147)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	0.00419 (0.0964)	0.0117 (0.0891)	7.888 (38.64)	36.95 (42.95)	0.121 (0.124)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	0.0759 (0.0897)	-0.0183 (0.0848)	-31.08 (29.70)	14.60 (48.71)	0.202 (0.153)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.0476 (0.0738)	-0.0364 (0.0840)	-30.26 (28.40)	-46.14 (37.85)	-0.0535 (0.134)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	-0.0425 (0.0951)	-0.152 (0.0946)	-99.02* (59.66)	-88.54 (59.56)	-0.0704 (0.126)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.00954 (0.0796)	0.00523 (0.0673)	-57.36 (48.91)	-31.26 (60.13)	-0.178 (0.126)
Наблюдения	4,472	4,472	5,044	5,044	5,044
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.571	0.214	659.9	526.4	1.465
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.279	0.418	481	303.5	0.991

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 6: Въздействие върху участието на семействата в образованието на детето, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
ПРОМЕНЛИВИ	През последните 3 дни на детето са четени книги или то е разглеждало книги с картинки с член на семейството	През последните 3 дни на детето е разказана приказка	През последните 3 дни детето е пяло с член на семейството или е слушало песни	През последните 3 дни детето е играло с играчки с член на семейството	През последните 3 дни член на семейството е отделил време за занимания с детето за изучаване на думи, на числата или рисуване	Процентен дял на заниманията с детето
Само информация	-0.183* (0.0953)	-0.0762 (0.0760)	-0.0143 (0.0949)	-0.0268 (0.0891)	-0.130 (0.0820)	-0.0860 (0.0680)
Само безплатен достъп	-0.148* (0.0821)	-0.141** (0.0626)	-0.0435 (0.0902)	-0.150 (0.0964)	-0.140* (0.0778)	-0.125** (0.0617)
Безплатен достъп + информация	-0.238** (0.0967)	-0.145** (0.0716)	-0.106 (0.0906)	-0.133 (0.102)	-0.140 (0.0886)	-0.152** (0.0640)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	-0.176* (0.105)	0.0146 (0.0758)	0.133 (0.0915)	-0.0554 (0.0956)	-0.125 (0.0905)	-0.0418 (0.0701)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	-0.0244 (0.0822)	0.00596 (0.0613)	0.0148 (0.125)	-0.0295 (0.114)	0.0443 (0.0709)	0.00222 (0.0618)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	-0.196** (0.0940)	-0.0686 (0.0868)	0.117 (0.0921)	-0.0459 (0.0922)	-0.102 (0.0791)	-0.0592 (0.0674)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	-0.0562 (0.0878)	-0.0940 (0.0779)	-0.0302 (0.0962)	-0.0610 (0.0943)	-0.0730 (0.0798)	-0.0629 (0.0670)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-0.185** (0.0746)	-0.00530 (0.0581)	0.156** (0.0714)	0.0415 (0.0699)	-0.0485 (0.0755)	-0.00822 (0.0523)
Само информация и от ромски или турски произход	0.114 (0.0934)	-0.0431 (0.0810)	-0.165* (0.0938)	-0.0962 (0.0874)	0.0441 (0.0890)	-0.0292 (0.0665)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0109 (0.0920)	-0.0825 (0.0767)	-0.209** (0.0961)	-0.00356 (0.101)	-0.0297 (0.0944)	-0.0671 (0.0699)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	0.203* (0.104)	0.0403 (0.0787)	-0.0176 (0.0903)	-0.00687 (0.106)	0.0881 (0.106)	0.0613 (0.0698)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	0.129 (0.105)	-0.121 (0.0802)	-0.254*** (0.0892)	-0.148 (0.0947)	0.0877 (0.0957)	-0.0611 (0.0697)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	0.0154 (0.0985)	-0.0745 (0.0735)	-0.146 (0.127)	-0.0858 (0.110)	-0.0964 (0.0868)	-0.0774 (0.0717)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	0.132 (0.0971)	-0.0657 (0.0951)	-0.280*** (0.0914)	-0.151* (0.0853)	-0.0328 (0.0926)	-0.0795 (0.0705)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0223 (0.0948)	-0.00671 (0.0861)	-0.0798 (0.0993)	-0.130 (0.0970)	-0.0326 (0.0912)	-0.0543 (0.0693)
Наблюдения	5,044	5,044	5,044	5,044	5,044	5,044

Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.818	0.808	0.697	0.737	0.808	0.774
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.480	0.663	0.770	0.764	0.613	0.658

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение III, таблица 7: Въздействие върху развитието на детето, по етническа принадлежност

	(1)	(2)	(3)	(4)
ПРОМЕНЛИВИ	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените двигателни задачи	Процентен дял на правилно изпълнените социално-емоционални задачи
Само информация	0.0365 (0.0556)	-0.0255 (0.0406)	0.000332 (0.0725)	0.0486 (0.0429)
Само безплатен достъп	0.0389 (0.0439)	-0.0139 (0.0368)	0.0150 (0.0562)	0.0817** (0.0368)
Безплатен достъп + информация	0.102** (0.0474)	0.0259 (0.0356)	0.0417 (0.0635)	0.0734* (0.0405)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул	0.0247 (0.0406)	0.0517 (0.0457)	-0.0524 (0.0630)	0.129*** (0.0485)
Безплатен достъп + 7 лв. стимул + информация	0.0496 (0.0381)	0.00379 (0.0335)	0.0336 (0.0508)	0.0878** (0.0367)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул	0.0386 (0.0471)	-0.00414 (0.0388)	-0.00853 (0.0625)	0.0723* (0.0413)
Безплатен достъп + 20 лв. стимул + информация	0.00344 (0.0415)	-0.0800** (0.0344)	0.0516 (0.0614)	0.0827** (0.0381)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	0.00782 (0.0375)	0.0137 (0.0296)	-0.0292 (0.0528)	0.0842*** (0.0260)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.0266 (0.0574)	-0.0315 (0.0413)	0.00132 (0.0755)	-0.0772* (0.0408)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0686 (0.0492)	-0.0649 (0.0412)	0.0281 (0.0602)	-0.111*** (0.0365)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	-0.109** (0.0502)	-0.0673* (0.0373)	-0.0395 (0.0649)	-0.100*** (0.0368)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	-0.0675 (0.0442)	-0.0800* (0.0484)	0.0399 (0.0671)	-0.172*** (0.0439)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0681 (0.0441)	-0.0330 (0.0374)	0.0400 (0.0552)	-0.111*** (0.0379)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	-0.0566 (0.0515)	-0.0171 (0.0372)	0.0242 (0.0641)	-0.0770** (0.0383)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0316 (0.0459)	0.0257 (0.0376)	-0.0132 (0.0617)	-0.117*** (0.0354)
Наблюдения	4,935	4,935	4,911	4,935
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.572	0.699	0.601	0.525
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.415	0.572	0.440	0.471

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение IV: Проучване на обясненията за специфичното въздействие върху развитието на децата от малцинствените групи

За да проучим възможните фактори, които обуславят резултатите от ученето, които установихме, анализирахме въздействията по етническа принадлежност и ниво на сегрегация в детската градина, както и въздействията по етническа принадлежност и език, който се говори в дома на детето.

Не разполагаме с данни, отразяващи пряко **качеството на детските градини**, но направихме проверка дали въздействието на мерките се различава в зависимост от нивото на сегрегация в населеното място, като непряк измерител за качеството на детската градина. В действителност, отрицателното въздействие на предлагането на безплатен достъп на децата от малцинствените групи може да се дължи на факта, че качеството на детската градина, посещавана от децата от малцинствените групи е по-ниско, отколкото качеството на детската градина, посещавана от децата от мнозинството. В този случай не следва да наблюдаваме неблагоприятно въздействие на предлагането на безплатен достъп върху децата от малцинствените групи в несегрегирани населени места, а само в сегрегирани. Този проверка е представена в таблица 1, приложение IV.

По отношение на **първия език** правим проверка дали е възможно децата, които не говорят български като първи език да извличат по-малка полза от безплатния достъп до детска градина в сравнение с връстниците им, които владеят български като роден език, тъй като българският е основният език, който говорят учителите във всички детски градини. В тези условия децата, които говорят език, различен от българския, обаче също извличат полза от посещаването на детска градина, тъй като усъвършенстват своето владение на български език. Възможно е обаче, да е необходимо време ползите да се проявят, тъй като е добре известно, че билингвизмът първоначално забавя развитието на детето, без трайни последиствия в дългосрочен план. Ако отрицателното въздействие на предлагането на безплатен достъп се дължи на първоначалното забавяне, свързвано с билингвизма, тогава не следва да наблюдаваме някакво неблагоприятно въздействие върху децата от малцинствените групи, които говорят български език в дома си. Тази проверка е представена в таблица 2, приложение IV.

Приложение IV, Таблица 1: Въздействие върху развитието на детето по етническа принадлежност и ниво на сегрегация

	(1)	(2)	(3)	(4)
ПРОМЕНЛИВИ	% на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	% на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	% на правилно изпълнените двигателни задачи	% на правилно изпълнените социално-емоционални задачи
Само информация	0.00795 (0.0813)	-0.0259 (0.0705)	-0.00169 (0.101)	0.0593 (0.0731)
Само безплатен достъп	0.0269 (0.0692)	-0.00190 (0.0661)	0.0362 (0.0940)	0.0675 (0.0658)
Безплатен достъп + информация	0.101 (0.0708)	0.0317 (0.0616)	0.0153 (0.0950)	0.0521 (0.0710)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв.	-0.0206 (0.0641)	0.0439 (0.0665)	-0.0624 (0.0966)	0.128* (0.0702)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв. + информация	0.0212 (0.0595)	0.00988 (0.0555)	0.00213 (0.0760)	0.0904 (0.0583)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв.	0.0191 (0.0738)	-0.0241 (0.0622)	0.0716 (0.0993)	0.0270 (0.0694)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация	-0.0169 (0.0599)	-0.0672 (0.0544)	0.0460 (0.0861)	0.0858 (0.0624)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	0.0163 (0.0391)	0.0111 (0.0303)	-0.0225 (0.0516)	0.0832*** (0.0233)
Сегрегирана детска градина	-0.0572 (0.0655)	0.00992 (0.0565)	-0.0109 (0.0783)	-0.00224 (0.0595)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.0360 (0.0564)	-0.0294 (0.0402)	-0.0238 (0.0734)	-0.0613 (0.0388)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0597 (0.0503)	-0.0585 (0.0393)	0.0381 (0.0582)	-0.116*** (0.0348)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	-0.0954** (0.0477)	-0.0644* (0.0372)	-0.0662 (0.0604)	-0.108*** (0.0312)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	-0.0908* (0.0462)	-0.0784 (0.0511)	0.0273 (0.0657)	-0.162*** (0.0411)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0783 (0.0476)	-0.0335 (0.0358)	0.00159 (0.0583)	-0.109*** (0.0339)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	-0.0744 (0.0526)	-0.0238 (0.0390)	0.0528 (0.0641)	-0.0845** (0.0375)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0263 (0.0464)	0.0359 (0.0370)	-0.0168 (0.0616)	-0.109*** (0.0320)
Само информация и сегрегирана ДГ	0.0454 (0.0812)	-0.00144 (0.0735)	0.0328 (0.0881)	-0.0335 (0.0719)
Само безплатен достъп и сегрегирана ДГ	0.000239 (0.0779)	-0.0230 (0.0727)	-0.0394 (0.0945)	0.0250 (0.0707)
Безплатен достъп + информация и сегрегирана ДГ	-0.0247 (0.0754)	-0.00952 (0.0673)	0.0725 (0.0903)	0.0368 (0.0703)

Безплатен достъп + 7 лв. и сегрегирана ДГ	0.0853 (0.0747)	0.00980 (0.0697)	0.0293 (0.0971)	-0.0155 (0.0698)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и сегреирана ДГ	0.0435 (0.0756)	-0.00595 (0.0627)	0.0817 (0.0844)	-0.00391 (0.0639)
Безплатен достъп + 20 лв. и сегрегирана ДГ	0.0426 (0.0790)	0.0317 (0.0696)	-0.120 (0.0980)	0.0601 (0.0710)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и сегрегирана ДГ	0.00523 (0.0705)	-0.0333 (0.0602)	0.00866 (0.0818)	-0.0189 (0.0645)
Наблюдения	4,935	4,935	4,911	4,935
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.572	0.699	0.601	0.525
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.415	0.572	0.440	0.471

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение IV, Таблица 2: Въздействие върху развитието на детето, по етническа принадлежност и език, който се говори в дома на детето

	(1)	(2)	(3)	(4)
ПРОМЕНЛИВИ	% на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	% на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	% на правилно изпълнените двигателни задачи	% на правилно изпълнените социално-емоционални задачи
Само информация	0.0309 (0.0566)	-0.0218 (0.0407)	0.000554 (0.0730)	0.0446 (0.0434)
Само безплатен достъп	0.0375 (0.0437)	-0.0108 (0.0363)	0.0155 (0.0568)	0.0798** (0.0362)
Безплатен достъп + информация	0.0971** (0.0471)	0.0303 (0.0361)	0.0439 (0.0649)	0.0709* (0.0406)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв.	0.0254 (0.0403)	0.0616 (0.0453)	-0.0334 (0.0622)	0.135*** (0.0463)
Безплатен достъп + стимул в размер на 7 лв. + информация	0.0488 (0.0384)	0.00718 (0.0337)	0.0359 (0.0508)	0.0879** (0.0367)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв.	0.0407 (0.0480)	7.07e-05 (0.0385)	-0.000427 (0.0637)	0.0781* (0.0418)
Безплатен достъп + стимул в размер на 20 лв. + информация	-0.00122 (0.0415)	-0.0764** (0.0340)	0.0523 (0.0617)	0.0827** (0.0385)
От ромски или турски произход по преценка на интервюиращия	-0.000514 (0.0381)	-0.0229 (0.0316)	-0.0703 (0.0496)	0.0723*** (0.0240)
Детето не говори български като първи език	-0.0609** (0.0308)	-0.00660 (0.0250)	0.0228 (0.0406)	-0.0445* (0.0238)
Само информация и от ромски или турски произход	-0.0606 (0.0540)	0.00202 (0.0409)	0.00907 (0.0728)	-0.102*** (0.0380)
Само безплатен достъп и от ромски или турски произход	-0.0407 (0.0574)	-0.0396 (0.0453)	0.0606 (0.0600)	-0.109*** (0.0405)
Безплатен достъп + информация и от ромски или турски произход	-0.0998** (0.0503)	-0.0320 (0.0396)	-0.00211 (0.0611)	-0.0778** (0.0344)
Безплатен достъп + 7 лв. и от ромски или турски произход	-0.0545 (0.0487)	-0.0222 (0.0496)	0.136* (0.0691)	-0.144*** (0.0442)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0397 (0.0438)	0.0201 (0.0399)	0.0995* (0.0543)	-0.0990*** (0.0367)
Безплатен достъп + 20 лв. и от ромски или турски произход	-0.00776 (0.0590)	0.0172 (0.0405)	0.0893 (0.0669)	-0.0258 (0.0410)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и от ромски или турски произход	-0.0476 (0.0489)	0.0707* (0.0424)	0.0208 (0.0597)	-0.102*** (0.0360)
Само информация и не говори български език	0.0619 (0.0474)	-0.0483 (0.0371)	-0.00151 (0.0529)	0.0495 (0.0377)
Само безплатен достъп и не говори български език	-0.0329 (0.0502)	-0.0391 (0.0395)	-0.0446 (0.0544)	0.00235 (0.0366)
Безплатен достъп + информация и не говори български език	-0.00645 (0.0449)	-0.0514 (0.0372)	-0.0496 (0.0532)	-0.0268 (0.0376)

Безплатен достъп + 7 лв. и не говори български език	-0.0172 (0.0409)	-0.0890** (0.0357)	-0.149** (0.0593)	-0.0422 (0.0352)
Безплатен достъп + 7 лв. + информация и не говори български език	-0.0433 (0.0400)	-0.0819** (0.0319)	-0.0886* (0.0470)	-0.0161 (0.0326)
Безплатен достъп + 20 лв. и не говори български език	-0.0710 (0.0480)	-0.0503 (0.0312)	-0.0974* (0.0571)	-0.0776** (0.0362)
Безплатен достъп + 20 лв. + информация и не говори български език	0.0267 (0.0409)	-0.0652* (0.0340)	-0.0477 (0.0480)	-0.0196 (0.0325)
Наблюдения	4,935	4,935	4,911	4,935
Фиксирани ефекти, свързани със своите	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група домакинства от мнозинството	0.572	0.699	0.601	0.525
Средна стойност за контролната група домакинства от малцинствените групи	0.415	0.572	0.440	0.471

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение IV-1: Обобщено представяне на инструмента IDELA, разработен от фондация „Спасете децата“

Тук е представен списък с някои от елементите, включени във въпросника на IDELA. Списъкът не е изчерпателен. За допълнителна информация относно съдържанието на въпросника можете да се свържете с фондация „Спасете децата“.

Начална числова/математическа грамотност

Сравняване и измерване – детето сравнява предмети по големина и дължина, като използва карти с изображения с кръгове и моливи.

Сортиране и класифициране – детето групира карти по различни сходни характеристики като използва карти с изображения на звезди и кръгове

Определяне на форма – детето разпознава различни форми, изобразени на ламиниран лист хартия, съдържащ 6 форми, използвани в този тест (4 форми + 2 подвеждащи отговора)

Познаване на числата – детето разпознава числата от 1 до 20, като използва таблица с числа

Пълно съответствие – детето избира верния брой предмети (5, 8, 15), като използва малки елементи за преброяване

Просто събиране и изваждане – детето събира и изважда с помощта на специални образователни елементи (manipulatives), като използва камъчета/кубчета, използвани за събиране, и карти с изображения на велосипеди и ябълки

Решаване на задачи – детето подрежда прост пъзел от 4 или 6 части (ламинирани и стандартизирани, изрязани по подходящ начин). Включва и картина с подредения пъзел, която детето да може да вижда.

Начална езикова грамотност

Експресивен речник – детето назовава различни видове животни и храни

Познаване на печатни материали – детето знае как да отвори книга правилно; разлика между текст и картинки; насоченост на четенето. Материали: подходяща за възрастта книжка за 3-5-годишни деца с картинки и прост текст.

Познаване на буквите – детето разпознава буквите от азбуката, като използва таблица с 20 букви

Как звучи първата буква (осъзнаване на фонемите) – детето идентифицира думи, които започват със сходно еднакво фонем, като се използва списък с двойки от често срещани думи.

Начални умения за писане – детето пише своето име като използва чист лист хартия, молив или химикалка.

Слушане с разбиране – детето отговаря на 5 въпроса по кратка история, която му е прочетена на глас. Използва се история, адаптирана към местния контекст.

Двигателно развитие

Възпроизвеждане на форма – детето възпроизвежда триъгълник като използва молив, хартия и карта с изображение на триъгълник (фина моторика)

Рисуване – детето рисува човешка фигура, като използва молив и хартия (фина моторика)

Просто сгъване – детето изпълнява задача за сгъване в 5 стъпки, като използва лист хартия с размер 20 x 20 см (фина моторика)

Подскачане – детето се придвижва на разстояние до 10 стъпки с подскоци (груба моторика)

Социално-емоционални умения

Приатели/връстници – детето назовава имената на приятелите, с които си играе (междоличностни отношения)

Осъзнаване на емоциите – детето може да идентифицира чувството за тъжно, ядосано, щастливо (разбиране на отделните чувства)

Разбиране на гледната точка/емпатия – детето може да определи как се чувства определен човек. Използва се карта с изображение на плачещо момиче.

Разрешаване на конфликти – детето открива решения на ситуация на социален конфликт

Приложение V: Структура и съдържание на информационните срещи

Инфо среща	Кратко описание	Продължи- телност	Период на изпълнение	Водещ на срещата	Присъстващи
1	Данни за предимствата на ученето в ранна възраст, описание на проекта и процедурата за записване в детската градина	60 минути	юли – началото на септември 2014 г.	Представител на НПО	Родители от цялото населено място
2	Учителят представя обстановката в ДГ и дневния режим, учебната програма и целите. Представителят на НПО повтаря представянето на процедурата за записване в ДГ	50 минути	септември – октомври 2014 г.	Учител от детската градина и представител на НПО	Родители от цялото населено място
3	Отворени врати. Наблюдаване в детската градина на тържество или открит урок за родителите.	45 минути	декември 2014 г., март 2015 г. или май 2015 г.	Учител от детската градина и представител на НПО – наблюдават как се представят децата	Родители от цялото населено място
4	Учителят представя постигнатия от децата напредък. Обучение от НПО за ефективна комуникация родител-учител-дете.	70 минути	февруари – март 2015 г.	Учител от детската градина и представител на НПО	Родители от цялото населено място
5	Модел за подражание: представител на общността разказва колко е важна детската градина за успеха в училище в живота на по-късен етап	90 минути	май – юни 2015 г.	Представител на НПО и модел за подражание от ромски произход	Родители от цялото населено място

Приложение VI: Причини за неефективност на програмата

Изпълнение на програмата, откази, и неосведоменост

	Контролна група		Безплатен достъп		Безплатен достъп и допълнителен стимул в размер на 7 лв.		Безплатен достъп и допълнителен стимул в размер на 20 лв.		Общо
	Без информация	Информация	Без информация	Информация	Без информация	Информация	Без информация	Информация	
	%	%	%	%	%	%	%	%	
Участвали в поне една информационна среща									
Да	5.7	24.6	23.7	66.3	27.9	58.8	26.1	69.8	38.0
Не	94.3	75.4	76.3	33.7	72.1	41.2	73.9	30.2	62.0
[....] не е предложена от НПО	94.3	0.0	76.3	0.0	72.1	0.0	73.9	0.0	40.4
[....] отказ от страна на детската градина (цялото село)	0.0	23.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.6
[....] организирани са срещи, но респондентът не е научил	0.0	19.5	0.0	19.0	0.0	21.3	0.0	14.2	9.0
[....] респондентът не е проявил интерес към участие в срещите	0.0	32.4	0.0	14.7	0.0	19.9	0.0	16.0	10.0
Разбрал, че се предлага безплатен достъп									
Да	9.4	11.3	81.8	83.2	77.7	84.9	83.2	86.9	65.5
Не	90.6	88.7	18.2	16.8	22.3	15.1	16.8	13.1	34.5
[....] не е предложен от НПО	90.6	88.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	21.6
[....] предложена е подкрепа, но респондентът не е научил	0.0	0.0	7.8	11.9	7.4	7.0	7.5	8.2	6.3
[....] респондентът не е проявил интерес да се възползва от безплатния достъп	0.0	0.0	10.4	4.9	14.9	8.1	9.3	4.9	6.6
Разбрал, че се предлага допълнителна финансова помощ									
Да	9.4	7.4	1.7	5.2	47.2	55.5	56.5	65.4	31.3
Не	90.6	92.6	98.3	94.8	52.8	44.5	43.5	34.6	68.7
[....] не е предложена от НПО	90.6	92.6	98.3	94.8	0.0	0.0	0.0	0.0	46.7
[....] предложена е подкрепа, но респондентът не е научил	0.0	0.0	0.0	0.0	7.4	7.0	7.5	8.2	3.8
[....] респондентът не е проявил интерес да получи финансова помощ	0.0	0.0	0.0	0.0	45.4	37.4	36.0	26.4	18.2

Приложение VII: Основни въздействия с използване на различна спецификация на приложените мерки

В настоящия раздел представяме резултатите от статистически модел, различен от използвания от нас в основния текст на доклада. Този модел, описан в уравнение 3, чрез регресия свежда резултата Y_{ivc} за дете i в населено място v в слой c до набор от фиктивни променливи за всеки компонент на приложените мерки: фиктивната променлива за *Безплатен достъп* $_{vc}$ е равна на 1 за децата, които са били насочени за участие в мярка, която включва безплатен достъп (т.е. T2-T7); фиктивната променлива за *Всеки финансов стимул* $_{vc}$ е равна на 1 за децата, които са насочени за участие в мярка, включваща финансов стимул, независимо в какъв размер – 7 лв. или 20 лв. (т.е. T4-T7); фиктивната променлива за 20 лв. стимул $_{vc}$ е равна на 1 за децата, които са насочени към мярка, която включва финансов стимул в размер на 20 лв. (т.е. T6-T7); и накрая, фиктивната променлива за *Информационна кампания* $_{vc}$ е равна на 1 за децата, които са били насочени към мярка, включваща информационна кампания (т.е. T1, T3, T5, и T7). Стандартните грешки позволяват термините за грешки да не са независими („кълъстериране“) за дадено населено място.

Уравнение 3:
$$Y_{ivc} = \alpha + \beta_1 \text{Свободен достъп}_{vc} + \beta_2 \text{Всеки финансов стимул}_{vc} + \beta_3 \text{20 лв. стимул}_{vc} + \beta_4 \text{Информационна кампания}_{vc} + \beta_5 \text{Базово ниво} Y_{ivc} + \gamma_c + \epsilon_{ivc}$$

Основните коефициенти са:

- β_1 е оценената разлика в резултата за дете в населено място, където е предложен *най-малко* безплатен достъп *спрямо* контролните населени места.
- β_2 е оценената разлика в резултата за дете в населено място, където допълнително е предложен месечен финансов стимул под условие (7 лв. или 20 лв.) *спрямо* населено място, където е предложен *само* безплатен достъп.
- β_3 е оценената разлика в резултата за дете в населено място, където *допълнително* е предложен месечен финансов стимул под условие в размер на 20 лв. *спрямо* населено място, където е предложен *само* безплатен достъп.
- β_4 е оценената разлика в резултата за дете в населено място, където е *предложена* информационна кампания *спрямо* населено място без информационна кампания.

Следва да се отбележи, че съгласно условията на програмата, дете, което отговаря на условията за участие и живее в населено място, където се предлага финансов стимул под условие в размер на 7 или 20 лв. има право също и на безплатен достъп. Така например за дете в населено място, където се предлага финансов стимул под условие в размер на 20 лв., оценената разлика между неговия резултат и този на дете в контролно населено място е равна на $\beta_1 + \beta_2 + \beta_3$.

Също така, дете, което отговаря на условията за участие и живее в населено място, където се предлага информационна кампания, може да се намира във всяко едно от финансовите условия – без безплатен достъп, или само с безплатен достъп, или с безплатен достъп плюс финансов стимул под условие. Така например, за дете в населено място, където се предлага информационна кампания и финансов стимул под условие в размер на 20 лв., оценената разлика между неговия резултат и този на дете в контролно населено място е равна на $\beta_1 + \beta_2 + \beta_3 + \beta_4$. Друг пример, за дете в населено място, където се предлага само информационна кампания, оценената разлика между неговия резултат и този на детето в контролно населено място е равна на β_4 .

Резултатите от тази спецификация са представени в таблици 2-7, в приложение VII.

Приложение VII, таблица 2: Въздействие върху посещаемостта в детската градина

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Посещавали предучилищно обучение или детска градина в някакъв момент	Записани по данни от регистрите в детските градини	Записани в детска градина (по собствено твърдение)	Декларирано равнище на посещаемост през последните 5 дни	Процентен дял на внезапните посещения, при които е установено, че детето присъства
Безплатен достъп	0.0623*** (0.0239)	0.0781** (0.0301)	0.0973*** (0.0255)	0.0726** (0.0295)	0.0839*** (0.0280)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	-0.0195 (0.0206)	0.0205 (0.0252)	-0.0359 (0.0220)	-0.0210 (0.0321)	-0.0185 (0.0279)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	0.0297 (0.0184)	-0.0355 (0.0248)	0.0274 (0.0207)	0.0137 (0.0318)	0.00581 (0.0272)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	-0.0125 (0.0149)	-0.0190 (0.0192)	-0.00851 (0.0160)	-0.0155 (0.0210)	-0.0188 (0.0193)
Наблюдения	5,158	4,929	5,158	5,035	5,158
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.814	0.717	0.738	0.620	0.474

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII, таблица 3: Въздействие върху начина, по който родителите възприемат предимствата от посещаването на детска градина

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Разлика в увереността, че [...] ако ходи на ДГ спрямо увереността, ако не ходи на ДГ			
ПРОМЕНЛИВИ	детето ще завърши основно образование	детето ще завърши средно образование	детето няма да бъде тормозено в основното училище	учителите ще се отнасят с уважение към детето в основното училище
Безплатен достъп	-0.0331 (0.0415)	-0.0176 (0.0363)	0.00545 (0.0373)	0.00185 (0.0375)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	-0.0122 (0.0422)	-0.0324 (0.0399)	-0.0676* (0.0393)	-0.0452 (0.0400)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	0.0504 (0.0436)	0.0410 (0.0440)	0.0732* (0.0420)	0.0672 (0.0423)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	0.0266 (0.0297)	0.0262 (0.0296)	0.0532* (0.0281)	0.0363 (0.0281)
Наблюдения	5,051	5,029	5,030	5,029
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.472	0.544	0.481	0.487

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$ Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII, таблица 4а: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момче

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образованието за мъжете	Подходяща възраст за сключване на брак за мъжете	Подходяща възраст за създаване на деца за мъжете	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момчетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момчетата
Безплатен достъп	-0.0577 (0.197)	0.456* (0.259)	0.334 (0.305)	-0.00845 (0.0258)	0.0623 (0.0613)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	-0.0559 (0.213)	-0.0526 (0.265)	0.0993 (0.314)	-0.00319 (0.0288)	-0.0141 (0.0666)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	-0.204 (0.225)	-0.190 (0.251)	-0.172 (0.299)	-0.00900 (0.0252)	-0.0440 (0.0638)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	0.212 (0.153)	0.227 (0.183)	0.137 (0.218)	0.0412** (0.0179)	0.0473 (0.0455)
Наблюдения	4,336	4,634	4,606	5,158	4,238
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	20.13	22.02	23.32	0.789	0.00896

Робастна стандартна грешка в скоби *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Стандартни грешки, кълстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII, таблица 4б: Въздействие върху стремежите на родителите за тяхното момиче

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Подходяща възраст за прекъсване на образованието за жените	Подходяща възраст за сключване на брак за жените	Подходяща възраст за създаване на деца за жените	Средно или по-високо образование се счита за минималното образование за момичетата	Индекс на очакванията за подходящата възраст за момичетата
Безплатен достъп	0.00594 (0.235)	0.0894 (0.271)	0.183 (0.301)	0.0224 (0.0279)	0.0162 (0.0633)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	-0.0178 (0.215)	0.192 (0.250)	0.359 (0.294)	0.0139 (0.0302)	0.0308 (0.0595)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	-0.154 (0.246)	-0.0580 (0.269)	-0.280 (0.301)	-0.0261 (0.0274)	-0.0276 (0.0649)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	0.310* (0.177)	0.480** (0.196)	0.394* (0.215)	0.0521*** (0.0197)	0.0957** (0.0467)

Наблюдения	4,350	4,643	4,602	5,158	4,253
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	19.59	21.20	22.18	0.693	0.00374

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII таблица 5: Въздействие върху заетостта в домакинството

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
ПРОМЕНЛИВИ	Основното обгрижващо лице работи	Основното обгрижващо лице работи в домакинството	Месечен доход	Трудов доход	Брой на работещите лица в домакинството
Безплатен достъп	0.00808 (0.0256)	-0.00510 (0.0341)	23.53*** (6.901)	34.98*** (11.18)	0.0961** (0.0440)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	0.0130 (0.0226)	0.0348 (0.0363)	-13.86** (6.852)	-11.41 (11.51)	-0.0200 (0.0432)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	-0.0156 (0.0218)	-0.0137 (0.0362)	8.198 (6.270)	-0.973 (10.69)	-0.0536 (0.0389)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	-0.0256 (0.0161)	-0.0315 (0.0241)	-11.55** (4.658)	-26.32*** (7.506)	-0.0331 (0.0310)
Наблюдения	4,578	4,578	5,158	5,158	5,158
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.321	0.388	507.4	336.4	1.061

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII таблица 6: Въздействие върху участието на семейството в образованието на детето

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
ПРОМЕНЛИВИ	През последните 3 дни на детето са четени книги или то е разглеждало книги с картинки с член на семейството	През последните 3 дни на детето е разказана приказка	През последните 3 дни детето е пяло с член на семейството или е слушало песни	През последните 3 дни детето е играло с играчки с член на семейството	През последните 3 дни член на семейството е отделил време за занимания с детето за изучаване на думи, на числата или рисунане	Процентен дял на заниманията с детето
Безплатен достъп	-0.0633* (0.0383)	-0.105*** (0.0335)	-0.0945** (0.0380)	-0.0959*** (0.0359)	-0.0716* (0.0367)	-0.0860*** (0.0311)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	0.0637* (0.0367)	0.0794** (0.0333)	0.0685* (0.0371)	-0.00140 (0.0397)	0.0610* (0.0332)	0.0542* (0.0292)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	-0.0368 (0.0369)	-0.0314 (0.0343)	-0.0101 (0.0371)	-0.0260 (0.0386)	-0.0641* (0.0348)	-0.0337 (0.0291)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	0.0122 (0.0266)	0.0108 (0.0237)	-0.00650 (0.0262)	-0.00273 (0.0256)	0.0103 (0.0249)	0.00481 (0.0211)
Наблюдения	5,158	5,158	5,158	5,158	5,158	5,158
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.530	0.685	0.759	0.760	0.641	0.675

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

Приложение VII таблица 7: Въздействие върху ученето и развитието на детето

	(1)	(2)	(3)	(4)
ПРОМЕНЛИВИ	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с езикова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените задачи, свързани с числова грамотност	Процентен дял на правилно изпълнените двигателни задачи	Процентен дял на правилно изпълнените социално-емоционални задачи
Безплатен достъп	-0.0104 (0.0190)	-0.0264 (0.0160)	0.0183 (0.0173)	-0.00493 (0.0157)
Допълнителен ефект от всеки паричен стимул	-0.0129 (0.0170)	0.0271* (0.0148)	-0.000173 (0.0187)	-0.00382 (0.0157)
Допълнителен ефект от голям паричен стимул	0.00260 (0.0171)	-0.0140 (0.0146)	0.00483 (0.0198)	0.0101 (0.0154)
Самостоятелен ефект от информационната кампания	0.0127 (0.0124)	-0.0167 (0.0103)	0.0166 (0.0129)	-0.00916 (0.0108)
Наблюдения	5,044	5,044	5,018	5,044
Фиксирани ефекти, свързани със слоевете	Да	Да	Да	Да
Контролни променливи	Да	Да	Да	Да
Средна стойност за контролната група	0.438	0.591	0.464	0.479

Робастна стандартна грешка в скоби *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

Стандартни грешки, клъстерирани на ниво населено място. Всички ковариативни липсващи стойности са заменени със съответните средни стойности за населеното място, като в модела са включени липсващи фиктивни стойности за всяка променлива, съдържаща поне една липсваща стойност. Контролните променливи включват възраст, пол, език, размер на домакинството, заетост на главата на домакинството, доход, участие на родителите, записвания в детски градини към началото на проучването, образование на родителите, домакинство със самотен родител, наличие на книги в жилището, очаквания на родителите във връзка с детската градина и бъдещите образователни постижения.

